

KÖZBIZTONSÁGUNK MÚLTJA

ÉS

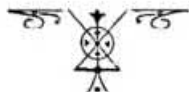
PANDÚR KOROM EMLÉKEI

(A RÉGI MAGYAR ÉLET FELTŰNTETÉSÉVEL)

ÍRTA 1905-ben

OSVÁTH PÁL.

BIHARVÁRMKGYE VOLT CSENDBIZTOSA.

Ára 2 korona.

ELŐSZÓ.

A mint az emberek a földön szaporodtak, ösztönszerűleg azért telepedtek fajonként csoportokba, hogy egymást a vadállatok és más faj ellenséges nép ellen jobban védhessék.

Ezen csoportokból alakultak az első államok, de ezek kezdetben rövid életűek voltak, mert az erősebb vagy ravaszabb fajok a gyengébbeket leölték vagy rabszolgáikká tették.

Az eféle meglepetések kényszerítették az államokat az állandó katonaság, majd a belbéke biztosítása céljából a rendőrség felállítására. Ilyen rendőr volt már a Kisztust üldözött Saul!

Hazánkban, az örökös kül- és belharczok között, ha volt is hajdan valami kezdetleges rendőrségünk, az körülbelül névleges volt, mert némi szervezetet elsőben csak a *Parasztvármegye*, majd a magát abból kinőtt *pandúr* vagy *perzekutor* néven ismert rendőrségünknel találunk.

A világsi fegyverletétel után a bécsi kormány ezen nemzeti intézményünket saját céljaira nem találta alkalmasnak, a helyett tehát a vármegyéket osztrák zsandárokkal, a városokat pedig po'icájokkal rakta meg.

Az idegen ajkú zsandárok ezután az ostromállapot és a Bakh-korban fogdosták a jobb hazafiakat és azokat, kiknél Kossuth-féle pénzt vagy fegyvert találtak; a futóbetyárok pedig paczkáztak velük és mellettük úgy elszaporodtak, hogy a hazában a biztonságnak csak a neve volt meg.

Az osztrák zsandárok Biharban 1861-ig tartózkodtak, de már az ötvenes években oly túrhetlenné vált mellettük közbiztonságunk, hogy 1859-ben a m. keresztesi járás polgárainak kérelmére a kormány végre is megengedte, hogy saját-költségükre, polgárórség név alatt a pandúrságot visszaállíthassák.

Az engedély megérkezése után, a járás nagybirtokosai és előjárói a csász. főszolgabíró elnöklése alatt azonnal gyűlést tartottak és a polgárórség parancsnokává egyhangúlag engem választottak meg.

Részemre 600, a pandúroknak pedig 300 pfrt évi fizetést sza-

hatóságok is ítélkeztek, úgy a nemesek, mint a jobbágyság fontosabb ügyeiben, úgy azonban, hogy némely hatalmasok saját jobbágyaik felett pallos vagy kivégeztetési joggal bírtak.

Az Árpádházból való királyaink, a hol jelenlétük inkább szükségeltetett, nyílt mezőn, szabad ég alatt a főispánokkal és Pristaldusokkal gyűléseket tartottak és a közügyeken kívül a nemesség ügyeiben ítélkeztek. IV. Béla alatt 1245-ben jön elő elsőbe a szolgabíró neve. Ezután Kálmán királyunk egyik törvénye már azt rendeli, hogy a királyi vagy nádori törvényszékeken, két nemes bírónak mindég jelen kell lenni; mit 1291-ben III.-ik András törvénye akként módosít, hogy mikor a Nádor a megyékben megjelenik, mindig vele legyen a főispán és négy szolgabíró. Erre következett az 1298. évi 32-ik t.-cikk, mely azt rendeli, hogy a Nádor nyílt mezőn, szabad ég alatt évenként legalább is három törvényszéket tartson és ha a Nádor nem Ítélné minden ügyben, Ítéljenek a megyei bírák. Róbert Károly alatt megyénként már nyolcz esküdtről van emlékezet, de ezek csak I-ső Ferdinánd alatt lettek rendszeresítve. (Ladányi Alkotmány Tört. 32, 37, 38 és 51 lap.)

A mint a vármegyék a várispánságokból magukat kinőtték és az egyházi bírákat világiak váltották fel, a Pristaldusok teendőit a várparancsnokok, majd a szolgabírák vették át.

Ez időből emléke maradt, hogy a hatóságok a Poroszló névvel nevezett rendőrszolgákkal rendelkeztek. Ezekről a Pallas lexikona XIV-ik kötete 121 lapon azt mondja, hogy a Poroszló nálunk törvényszolga volt, ki a hatóság által kijelölt egyént elfogta. Némely államban a Poroszló, katonailag szervezett rendőr csapat tagja volt.

Még ekkor a szolgabírák hatásköre a helyi viszonyokhoz képest változó volt.

Így Biharban a XV. és XVI-ik században Belényes vidékén a korona által az egyháznak adományozott őserdősekbe telepített oláhok is ily kivételes helyzetűek voltak. Ezek 1480-ban uruk, a váradi püspöktől oly önállóságot nyertek, hogy csak a saját kenézeik közül, maguk által választott 12 tagú bíráik által voltak elítélhetők, de fogsággal, emberölés, paráznaság, pénzhamisítás esetén is csak akkor sújtattak, ha a rájuk mért bírság vagyonukból ki nem telt.¹⁾

E korból való emlékeink szerint a felségsértés kivételével más polgárok sem vettek fogságra, ha az általuk sértett felekkel ki-

¹⁾ A nagyváradi püspökség története II. 299, 300.

egyezkedtek és a rájuk rótt bírságot kifizették. Így midőn 1499-ben Bajony István és János bihari nagybirtokosok, Oháti János rokonukat megölték, e tettük miatt csak a halott hozzátartozóival egyezkedtek ki.

Bíráskodtak később a törökök is. Érdekes ezen bíráskodásuk között ez: Kábái Márton n.-ürögdí ev. ref. lelkész a váradi pasa Cselib nevű tolmácsától kölcsönzött pénzzel megszökött s e miatt a pasa az ezen kölcsönről tudomással sem birt Nógrády Mátyás n.-bajomi és Zoványi János váradi lelkészeket hurczoltatta fogságba. Ezen 370 tallerra csigázott követelést a rab lelkészek kénytelenségéből ki is fizették, de később e terhet a Margittán 1681-ben január 18-án tartott gyűlésen az espereségek maguk közt felosztották.

A törököknek hasonlója volt rendőrködésük is, mely körülbelül abból állott, hogyha valamely határon erőszakosan kimúlt holttest találtatott és a falu a bűnöst meg nem nevezte, ez esetben a falu összes lakossága megbírságoltatott.¹⁾ Egy ily esetnek van emléke Biharban egy 1595-ből való tanúhallgatásban, mely elmondja hogy midőn N. és Kis Rábé, Révszentmiklós és Dancsháza szomszédos községek bizonyos földrész felett perlekedtek, a peres földön hulla találtatott s minthogy a törököknek tudomásukra jutott, hogy a találási helyhez mind a négy község jogát tartja, mind a négy községet megsarczolták.²⁾

A várparancsnokokat rendőri teendőikben találjuk, a fejedelmek korában is. Így 1592-ben Csukath Péter n.-bajomi várnagy fogta el Belényesen Gálfy Jánost, Királyi Albertét, Báthory Boldizsárt, Kende Sándort, Bornemisza Jánost.³⁾

Emlékük maradt a fejedelmek korából a Darabantoknak, mint rendőröknek, kik a hadjáratokban portyázó szolgálatot teljesítettek. Kitüntették magukat a Darabantok 1590-ben, amikor a Tatárok által Zsáka vidékéről elrabolt jobbágyokat, az általuk utóíért rablóktól kiszabadították.

E korban a nagyobb birtokosok a törökök által lakóhelyeikről elűzött kóborlók ellen várkastélyokat építettek és azokat állandóan őriztették. Ilyen kastélyaik voltak Biharban K.-Marján a Bocskayaknak, Zsákán a Géchyeknek és egynék emléke van a furtai határ *kastélyrét* dülő elnevezésében. E kastélyok őrei a szabad vagy gyalogos hajdúkból alkalmaztattak, kik a török kiverés

¹⁾ Budapesti Szemle 8—17.

²⁾ Vasárnapi újság 1858. évi folyam, a Sárrét régiségei.

³⁾ Budai I. 154.

után a megyékben börtönőrök, a városokban pedig rendőrök lettek. Voltak lovas hajdúk is, kik a megyékben az akkor még kezdetleges posta szolgálatot végezték.

A török-tatár rablók ellen, Bihar és Szabolcsban a hajdúk csaknem minden község végén földvárakat építettek, némely helyen pedig a síkság népe templomait akként használta védekezési helyül, hogy templomait törésekkel ellátott téglafallal kerítette körül. Lőrészek voltak a tornyokban is, melyekben a harangozók, a falvak körül pedig lovas őrök figyelték a rablókat, kiket ha észrevették a harang vészjelre, a nép apraja-nagyja a templomba menekült s onnan védekezett. Így menekült 1659-ben Derecske lakossága a templomába, hol a rablók a templomot rájuk gyújtották s akik meg nem égtek, azokat leöldösték. E községből csak azok maradtak életben, kik egy közel feküdt nádasba rejtőztek, kik e nádast *Isten akla* néven hagyták az utódokra. A lőréses templom kerítések közül a múlt század közepéig sok volt még látható. (Bihar Sárreiti járás leírásából.)

E szomorú időszakban mintegy kénytelenségből 1620. táján állott elő a *Paraszt vármegye* néven nevezett rendőrségünk, mely a nép élete és vagyona felett őrködött, de némely esetekben bíraskodott is. Ennek tisztjeit, évenként az alispán a parasztok által ajánlott négy vagyonos és bátor férfiak közül nevezte ki és felasketésük után a megye utasítása szerint végezték teendőiket. E testület élén a kapitány állott, ki a hadnagyokkal és mindenik faluból egy-egy tizedessel működött. Némely nagy községben *tizedes* néven maradtak vissza a tűzrendőri felügyelők. Biharban e rendőség csak 1660. után állíttatott fel, de fennállott a kurucz világ után is. Pest vármegyében még 1743-ban is van nyoma. A nemzeti múzeumban egy pecsétjükön süveges, alabárdos vágató lovas van.¹⁾ Ezen kor maradványa lehet ezen betyár dal:

Csaplárosné hallja!
Egy itze bort adna.
Leitatom a *vármegyét*,
Hogy ne legyenek rabja.

Hunczut a *vármegye*,
Nem iszik belőle,
Mert ha inna, lehet hogy ő
Jutna a hűvösre.

A *paraszt vármegye* legénységét *armans*-oknak hívták. Ezek-től örökölték az *ármás* nevet, azon ma is fokost viselő községi cselédjeink, kik a Bakterekkel a kisbíró vezetése alatt a községi elöljárók által az engedetlenek ellen és végrehajtásokra használtat-

¹⁾ Gyárfás István 1882. évi akadémiai értekezése.

tak. A Baktereknek fő foglalkozásuk éjjeli őrség volt s nevök II-ik József korából maradt vissza. Ezek egész éjszakákon az utczákon járkáltak és minden óra ütés után ezen verset kiabálták:

Hallja minden háznak ura
Tizet ütött most az óra.
Tüzzre, vízre vigyázzatok,
Hogy károkat ne valljatok.

A pandúr névvel elsőben csak 1741-ben akkor találkozunk, midőn a Mária Terézia királyné korában folyt harcokban portyázó (guerilla) szolgálatra egy pandúr ezred állítatott fel. Ezen ezred az 53-ik ezredbe olvasztatott be, de az alvidéken rendőrökként is lett közülök alkalmazva. Ezekről maradt a pandúr elnevezés, mit a vármegyék Perzekutorra változtattak.

Régi iratokban a Csendbiztos Persekutor Commissáriusnak van írva és sok vidéken a nép a csendbiztost az utolsó időkig Komiszárosnak, a pandúrokat pedig Perzekutoroknak hívta. A csendbiztost e néven örökítette meg ezen betyár dal is:

„Arra kérem *komiszilos* uramat,
Ne lőjje ki alólam a lovamat.
Erre, arra azt a betyár mindenét,
Lovát félti nem a saját életét.”

Csendőr utasítás és pandúros vallatások.

Vármegyéink hajdan belügyeiket csaknem minden felsőbb beavatkozás nélkül intézték. Belügynek tekintették a rendőrtügyet is, melynek következtében a hány vármegyénk volt, körülbelül annyi féle volt csendőrutasításunk is és ez is egyik oka volt pandúr intézményünk halálának.

1859—60-ban számba nem vehető utasítással s legtöbb helyen a megingott közbiztonság állapotához képest szigorral működött a szükségből előállított pandúrság.

1861 ben Biharvármegye is csendőrutasítást állítatott össze. Ennek a VII. § nak végső pontja a kegyetlenkedés és kínzással való vallatástól eltiltja a csendbiztost, de e pont is így végződik: „*azonban a gyanús vagy bűnöst, bűntársai vagy a bűncselekmények kipuha tolása végett rövid, de hatályos kihallgatás alá veheti.* Továbbá a XII-ik §. egyik pontja megengedi, hogy a bélyegezett egyének lakásait, a gyanús helyeket és a csapszékeket a csendőrök, az előjárók mellőzésével is bármikor kikutathassák.

Előszámlálja végre azon eseteket, melyekben a csendőrök *keményebb* módokhoz nyúlhatnak.

Azon bizottság, mely ezen utasítás készítésével megbízott, tudatában volt a még alig javult közbiztonsági állapotunknak és annak, hogy gonosztevőink, (akik a testi fenyegetéstől sem nagyon rettegtek), szép szóra sem lesznek hajlandók büntésüket és a rabolt tárgyakat előadni és midőn az előhaladt kornak is eleget akart tenni, ugyanakkor a kétértelmű kifejezés által mégis tág ösvényt hagyott arra, hogy a lelkiismeretes és szakképes csendbiztos eredményt hozhasson létre.

Nagy előnyt engedett az utasítás, mert a *rövid* kifejezéssel napokig magánál tarthatta rabját és ha szigora miatt bepanaszoltak a *hatályos és keményebb* kifejezéssel (a túlságot kivéve) magát menthette.

Voltak visszaélők is. Így p. o. hallottam e korból olyan csendbiztos, aki minden vallasát következő előkészület és parancs mellett végezte.

1- ső parancs: Ennek az embernek a ruhája nem bűnös, le kell tehát róla a ruhát húzni, mert rajta szétszakadhat s midőn az övig meztelen rabnak a pandúr háta megé állott és intésre karikásával a hátára suhintott, a csendbiztos *állj* szavára a pandúr meghallgatta a

2- ik parancsot, mely így hangzott: Nem akarom, hogy ennek a gonosznak kifecskendező véréből a fehér kemencezete bemozolódjon. Le kell tehát vele a kemenezete pokróczoztatni, mely midőn megtörtént és a rab újabb 2—3 ütésre sem vallott, — jött ezen

3- ik parancs: Ez a rossz ember majd el is ájulhat, mely okból, hogy legyen mivel felocsúdtatni, elegendő vizet kell vele behoztatni. És ha e rémítgetés sem használt, a karikás után jött a gúzsba kötés, stb.

Volt olyan csendbiztos is, aki a felelősséget kerülendő, az egész vallasát a pandúrjaira bízta.

Világos, hogy ily hóhéri eljárásra, kivált a próbálatlan és olykor ártatlanul elfogott ember azt is vallotta, amit soha nem tett, ellenben a romlott és az efféle bánást megszokottak, ezt is hidegvérrel kiállották, még se vallottak.

Hajdan a megyén és úriszékeken évnegyedenként a pór származású elítélteknek 25 pácát is ki kellett állani, pedig a bot bűntetés megszüntetéséig a pácázást a tisztviselők és községi előljárók is minden ellenőrzés nélkül gyakorolták. E botozások emléke ezen dal:

Gyenge vagyok, nevendék,
Fáj a farom megverték.
A vármegye hajdúja verte meg,
Hogy a fene kezét, lábát egye meg.¹⁾

Hogy hajdan a katonaságnál némelyek a botot mennyire megszokták? arra pár esetet említek fel u. m.:

1845-ben Derecskén láttam, hogy midőn egy katona száz ember közt vesszőt futott, a mütét végével véres hátát a fal porladozó, meszes vakolatához dörgölte; az 50-es években pedig B.-Ujfaluban ösmertem egy hosszú ideig katonáskodott embert, aki egy itcze borért önként kínálkozott 12 pálcza ütést kiállani.²⁾

Hogy ez efféle gonosztevő nagy kínzásra sem vall: arról meggyőzött ez a történet:

1867-ben még volt egy olyan javíthatlan emberem, aki élete javát börtönben, vagy mint futóbetyár töltötte. Ez a betyár ritkán jött haza, de ha vidékemre jött, ritkán távozott üres marokkal. Ezen 40 éves forma, magas, sovány, de izmos ember az élesdi csendbiztoshoz került, honnan tisztársam kérésemre hozzám kísértette. E betyárnak a ruhája az Élesden (talán elfogatása közben) kapott ütlegek miatt, a vértől feszesen állott és az erős ember a gyengeség miatt állani is alig bírt. Ezzel az emberrel több elszámolni valóm volt, de arra gondolni sem lehetett, hogy ezzel szigorúan bánjak; de azt is tudtam, hogy rimánkodásra sem mond meg

¹⁾ Némely hatalmasak az úriszékeken, az úrbér rendezése után is, egészen 1848-ig itélkezik jobbágyaik felett, de már ekkor az uradalmak jogtanácsosai mellé a vármegyék küldtek táblabírákat, kiknek díjazása, a börtön és börtönőrök fenntartása az uradalmakat terhelték. Nem kímélték itt a botot s azt némelykor magam is hasznosnak tapasztaltam. Így a többek közt, nem régen, amint otthon az utcán mentem, egy jóképű öreg polgár nagy hálálkodás mellett köszönte meg nekem azon 12 botot, melyet 18 éves korában rámérettem; mert, amint mondá, a büntetés után tett azon ígéretem, hogy ha még hibázni fog, két annyit fog kapni.; oly hatást gyakorolt reá, hogy az őt, — ki anélkül okvetlenül rossz emberré vált volna, — egészen tisztességes útra terelte.

Büntető törvényünk ma a kor kívánalmainak lehetőleg megfelel, de gyenge oldala még is van, ilyen gyengesége az, hogy a százezreket sikkasztó és néha sokakat inségre juttató, csaknem egyenlően büntetetik azon szegény ördöggel, ki szorultságában vagy ittas állapotában 10—20 frt érő süldőt lopott. Nincs tekintet arra sem, ha az ily embernek munkaképtelen nagy családja van, holott hosszú idejű letartása által csak az állam és apróságai szenvednek. Az ilyeneket hajdan kiporoztattuk és kapálni küldtük.

Az ilyenekre és a nemzetiségi izgatókra ma is óhajtom a bot visszahozatalát és pedig ez utóbbiakra azért, mert ezek tudatlanabb társaikat ok nélkül izgatják a honszerzők ivadécai ellen. Ok nélküli ez izgatás azért, mert nálunk

semmit. Ekkor Jankónak azt mondtam, hogy felügyelet alatt az istállóban hagyom, ellátásáról is gondoskodom, de ha erősödik, a járásomban elkövetett hibákért majd felelősségre vonom, addig pedig unalma elűzése végett és a kosztjáért egy kis könnyű munkát kívánok tőle. Jankó aztán az istállóba vittem s utána egy párna tollat küldtem megfosztás végett.

Az erős ember utálattal tekintett a tollra, de kénytelenségből hozzá fogott az általa meg nem szokott munkához.

A fosztást a betyár ügyetlenül végezte, a miért a pandúrok pironogtak, gúnyolták.

Néhány óráig állotta Jankó a dolgot, de mikor a pandúrok rossz élczeket alkalmaztak reá és anyámasszonynak csúfolták; a betyár felugrott, s hozzám vezetgetvén magát, kijelentette, hogyha más vidéki dolgokért nem háborgatom és tovább tollfosztásra nem erőltetem; a járásomban általa tett károkról kész vallomást tenni.

Elfogadtam a Jankó feltételeit és Jankó is megelégedésemre váltotta be szavát. Azt mondta, hogy Élesden a legszigorúbb vallaásra sem mondott semmit.

Vallatásnál, néha, a vádlott minőségéhez képest semmisnek látszó csel fogást használtam, így például:

Egyszer valami csekélyebb lopásért, egy még próbálatlan suhanc került hozzám, ki tettét erősen tagadta. Ennek előállításá-

a) a közterheket magyar és nem magyar egyenlően viselik,

b) mert itt, a törvény előtt, minden polgár egyenlő jogot élvez,

c) mert itt, a más nemzetiségűek is, nemcsak alantas, de magas állásokban is kellően alkalmaztatnak.

Túlhaladtuk az engedékenység terén a nemzetiségekkel szemben a népszabadság hazáját, Amerikát is, mert midőn ott az államalkotó Angolokat sokszorosán túlhaladó nemzetiségek, a hatóságokkal csak angol nyelven érintkezhetnek, mi az ő kényelmükre, a szegényebb vidékeken, a magyar nyelv elsajátítása végett iskolákat állítunk és részükre a hatóságoknál tolmácsokat alkalmazunk.

Szelíd bánásunk batorítja az izgatokat nálunk az olcsó mártírságra, de a 25 bot soknak elvonná a kedvét!!

^{a)} Az ilyenekre szól eme közmondásunk: „Nem az a legény aki üti, hanem az aki az ütést állja“.

A vesszőzés úgy hajtattott végre, hogy a századot szemben egymástól ölnyi távolságban állították fel. E sorfal között kellett az elítéltnak annyiszor, amint ítélete kiszabta, meztelen háttal végig-végig sétálni, kinek hátára aztán társai áztatott nyírággal, teljes tehetségük szerint voltak kötelesek ütni, mert ha a tisztek kedvezet vettek észre, a kedvezőt megpálcáztatták.

Hallottam, hogy hajdan, ha az elítélt a rászabott pálcázás alatt meghalt, a még hátra maradt pálcza ütést a halotton is végrehajtották.

kor egy olyan könyvet pillantottam meg, melynek egyik lapja magyar, másika német betűkkel volt nyomva. Tudsz-e olvasni? így kiáltottam a fiúra, ki midőn *igen*-t mondott, a könyvet e szavak mellett adtam kezébe: „Olvasd hát ezt, de ha elakadsz, rögtön vadd be hibádat, mert akkor biztosan tudni fogom bűnösségedet és te bánod meg, ha tovább is tagadsz.“ A lap magyar végén kezdtem olvastatni s midőn a fiú a másik lapra ért, az átváltozottnak hitt betűk által úgy meglepetett, hogy azonnal vallomást tett.

A kínzással való vallatásnak gyűlölöje voltam, s ha ritkán némi szigort alkalmaztam is, azt csak utolsó vagy kikerülhetetlen esetekben alkalmaztam. Ennek daczára, hogy mégis lehetséges eredményeket értem el, azt, némi emberismeret szerzésen kívül, annak tulajdonítom, mert a bűneseteknél gyorsan szoktam megjelenni és a nép közt sok olyan lekötelezettjeim voltak, kik ha valamit tudtak vagy sejtettek, azt óvatosan megsűgták.

Ajánlom az általam elhagyott téren működő utódaimnak is, hogy e mondást: „*Többet észszel, mint kézzel*“ mindig eszükben tartsák.

Jelentékeny tényezője közbiztonságunknak

A székesfővárosi rendőrség,

melyről itt röviden csak a következők említetnek:

Budának már 1088-ban Prenner Farkas volt a főkapitánya, kit és utódját 1703-ig a kamara igazgatóság nevezte ki. Ezután választás által lettek kapitányokká: Nedner Boát János, kinek 1703-ban 30 frt évi fizetése volt; továbbá Pozsgála Antal, Petz Maximilián, Gothardt János, Kágl József, Vitnesser Mihály, Pissztori János, Veidinger János, Fellner Benedek, Szeher Károly, Eichholcz János, Patachich József és 1839-ben Patisz Mihály.

Ezek között kevés tudhatott még magyarul, mert a török ki-
verés után, az innen kipusztított magyarság helyébe németek és
ráczok telepedtek, kik közzé a magyar elem csak a múlt század
elején kezdett beszivárogni.

Ezen kor emléke van megörökítve a *Rákosi Szántó* című dalunk ezen versében:

Pest-Budáról sok nép kijár
Nyelvünket alig érti már.
E városban a magyar szó
Ritka, mint a fejér holló.

E korban a rendőrségnek, a tolvaj cigányok és a verekedő ráczokkal volt sok bajuk, de emlékezet van tüntetésről is, mert 1773-ban Pozsgala kapitányt záptojásokkal dobálta össze a csőcselék.

1722-ben 150 frt lett a főkapitány fizetése, de kapott még egy hízott sertést és két akó sört.

1773-ban 500 frt lett a fizetése, de ebből kellett fizetni az összes rendőrséget.

1791-ben szerveztetett egy hadnagyi állás 200, egy strázsamesteri 180, börtönfelügyelői 154, öt kancellista 120 és 3 káplárság 90 írttal. A csőszök a kancellistákkal egyformán díjaztattak, a poroszlók és éjjeli őröknek pedig 84 frt volt a bérük.

A kapitánynak jövedelme volt még a honoráriumokon kívül a bírságpénzekből, mely okból nem csak a kihágók, de sokszor a tolvajok és betörők is csak pénzre büntetettek.

1812-ben egy fő- és egy alkapitány, egy tollnok, egy hadnagy, egy irodatiszt, hat biztos, két őrmester és 120 darabantból állott az összes rendőrség.

1848-ban egymásután főkapitányok voltak: Szekrényesy Endre, Lornbay Imre, Horváth Károly és Pekkár Imre.

1849-ben főkapitány lett: Tenczi Szilárd, kit Heinau alatt Lornbay váltott fel.

1851-ben Protzman alatt volt egy igazgató, 3 tanácsos, 22 rendbiztos, 16 fogalmazó, 1 irodaigazgató, 6 Írnok, 26 napidijas, 50 polgári tiszt (detektívek, kik sok jó hazafit kerítettek kézre), továbbá 442 gyalog és 31 lovas rendőr.

A Smerling idejében előbb Vorafka, utána pedig rövid ideig Theisz Elek lett főkapitány, kit Polgár Imre követett.

1865—84 ig ismét Theisz lett a főkapitány.

Theisz után 1885. márcziusig helyettes lett Pekkár József kit 1892. szeptemberig Török János követett.

1892—94. október 1 -sőt Selley Sándor volt főkapitány, ki után 1895. januárig ismét Pekkár lett helyettes, azóta pedig mostanig Rudnay Béla tölti be e nagyon fontos állást.

Az 1881-ik évi XXI. t.-cz. alapján lépett életbe a székesfővárosi m. kir. államrendőrség, melynek ma tisztikara 300, a legénység pedig 1700 főből áll. Nálunk állami rendőrség csak a székes-fővárosban van, melyhez Pestmegye területéből Újpest és Rákos-Palota községek vannak bekebelezve.

Rendőrségünkről még általában a következők mondhatók el.

Az 50-es években csakhamar belátták a polgárok, hogy az osztrák zsandárok betyárjaink ellenében tehetetlenek, ekkor tehát az elharapódzott lopások gátlására *felelős őrség* név alatt sok helyen nagy díjazás mellett rendőrséget szerveztek, de minthogy a felelőséget tisztas polgárok nem merték vállalni: így e testület tagjai általában a már magukat börtönökben kellőleg képezett zsványokból kerültek elő. Ezen intézmény még rosszabbá tette közbiztonságunkat, mert, ha e testület olykor visszakerítette is az ellopott lovat vagy marhát, de a tetteseket csak akkor jelentette fel, ha azoktól nem zsebelhetett. Ennél is nagyobb hiba volt az, hogy ezen felelős őrok lopott állat keresés ürügye alatt, igazolvány mellett szabadon kóboroltak más határon, honnan ritkaságként tértek haza zsákmány nélkül. Ezeket a jobb csendbiztosok üldözték, de legtöbbet Ráday szüntetett meg.

Községeink és városainkban ma is van községi rendőrségünk, melyek a helyi igények szerint a mezei, hegyi, korcsmái, vásári, építészeti, tűz és közegészségi felügyelettel vannak megbízva. Szervezettebb rendőrsége van Bácsbodrog vármegyének, hol a járási rendőrfelügyelők alatt, minden községben megfelelő számú, betanított egyenruhás rendőrség van, mely a személy és vagyon biztonságán kívül a mezei rendőri teendőket is ellátja. Ez megyei szabályrendeleten alapul és ha szükséges, személyzetét a kir. csendőrség is igénybe veheti.

Hogy a köznépre a rendőrség egyenruhája hatással van, azt így tapasztaltam. Pandúrjaim, ha pihenőre mentek, otthon a talpig magyaros egyenruhákat levetették. Történt egyszer, hogy egy hon időzött pandúromat a csaplár egy késő este arra kérte fel, hogy kapatos s már alig fékezhető vendégeit oszlassa el. A pandúr el is ment a csapszékbe, de a vendégek azt mondták neki, hogy nem ismerik parancsnokuknak. Ekkor a pandúr visszament lakására s a mint egyenruhájában ismét megjelent, parancsára rögtön szétoszlottak.

Csekély nézetem szerint idegen fajok közzé ékelt kis számú nemzetünknek, nyelve megvédésén kívül szüksége van, ősi szokásai és viseletének fenntartására is, mely utóbbit kiválóan a katonaság és rendőrségnél alkalmazhatna.

Nálunk most a székesfővárosi áilamrendőrség úgy van felöltöztetve, mintha egyenruházatát Klagenfurtban szabták volna reá, a kir. csendőrség pedig, a muszka főveget kivéve az 50-es években itt szolgált osztrák zsandárok öltönyeiben képviseli nemzetünket.

Tapasztaltam az ezredéves kiállításakor, hogy az idegenek deli lovasrendőreinket így is elégedetten nézegették, de hiszem, hogy ha azok nemzeti p. o. az egykori Hunyadi huszárok egyenruhájába lettek volna, még a nők sem hagyták volna őket egy tekintetre!

Részemről most az itt ott túlságosan felízgatott s néha nyomorral küzdő nép közt a csendőrség szaporítását szükségesnek tartom és kivévn a némely helyen tanúsított tapintatlanságot, működését sem gáncsolom, de egyenruházatuk annyira nem tetszik nekem, hogyha egy csendért vagy rendőrt látok, rögtön eszembe jut nemzeti ébredésünk korából, az ekkor elterjedt nemzetközi viseletre, egyik szépirodalmi lapunkban megjelent ezen gúnyvers:

„Humillimus servus drága herfetterek!

A régi világból rátok se ösmerek.

Kik vagytok, mik vagytok? Álom szállt e rátok?

Hogy rajtatok csak egy dolmánykát sem látok."

Megjegyzem, hogy a dolmány hiány miatt a rendőrséget épen nem, hanem azokat kárhoztatom, kik e nemzetközi viseletét is jónak tartják.

Általában veszélyeztették hajdan közbiztonságunkat *a puszták fiai*, kik között elől említhetők:

a) A lakhely nélkül csavargó betyárok vagy szegény legények.

Ezeknek első megjelenésüket körülbelül az ősvallás erőszakos kiirtása idejére vihetjük vissza, ekként:

A honfoglaláskor a győzőké lett a föld, s amely vidéket egyes nemzetségek megszállottak, ott a főbb tisztségeket a nemzetségfők viselték.

Ezek az ősvallás követői voltak, de a keresztyén hit terjesztői e vallásnak még emlékeit is úgy kiirtották, hogy arról csak idegen Írók után tudunk valamit.

Így görög írók után tudjuk, hogy őseink a tüzet, vizet, levegőt és a földet tisztelték, de csak az Istent imádták, kiknek a jöstehetséggel megáldottaknak hitt papjaik a Táltosok által, vizek mellett, sövénynyel kerített helyeken, lovakat és más állatokat áldoztak. ¹⁾

¹⁾ A magyar régiségek III. 256. lap szerint őseink több Istent hittek, mert áldozat-helyeiket, — melyek senki tulajdonai nem voltak — Isteneik neveiről neveztek el. Ilyen helyek voltak Biharban: Adony, Beél, Belényes, Balkhan, Esztár, Megyer és Siter.

A Táltosok emléke ma is megvan a népnél, mert a 7-ik fiúgyermeket, ha foggal jön a világra, Táltosnak nevezik és nagy tehetségűnek hiszik.

Arab írók szerint a magyarok részint tűz-, részint bálványimádók voltak; halottjaikat elégették és szellemekben hittek.¹⁾

Szt. Istvánt előzőleg, a gör. kel. hit kezdett hozzánk átszivárogni, melynek, de kivált annak híre, hogy a görög császár István vezérünknek királyi jelvényt (koronát) küldött: a római szent széklet arra ösztönözte, hogy itt a róm. kath. hit érdekében a lehető megtegye.

Ez annál könnyebben sikerült, mert már a Szt. István német eredetű neje róm. kath. hitű volt és mert a szent atya, a görög ajándék ellensúlyozására, Szt. Istvánnak nemcsak értékes koronát küldött, de az 1000-ik év márczius 27-éről kelt bullájában Istvánt, a vezért, Magyarország királyának nyilvánította.

Ha az ezután törtéteken végig tekintünk, ezek annak lehetőségét mutatják, hogy ekkor a szent szék és István király közt oly egyezés jött létre, hogy a pápa ide szállítandó papjai által, az uralkodó nevében, a r. kath. hit terjesztésére mindent tetszése szerint tehessen, úgy azonban, hogy lázongások esetén az uralkodó védelméről is gondoskodni fog

Ezen egyezmény előtt már István, a várszerkezet helyett, a nemzet jogait korunkig védett vármegyei rendszert akarta életbe léptetni;²⁾ de minthogy ez az új hitre gátul szolgált volna, nagy valószínűség szerint a papok abból csak annyit foganatosítottak, hogy a meg nem bízható nemzetségek helyett, a várakba megbízható ispánokat nevezettek ki, kik mellé őrségül szabadalmakkal ellátott, többnyire jövevény népeket alkalmaztak. *)

Ilyen nagy részben a papokkal együtt jött s szinte szabadalmazott jövevényeket telepítettek a várföldekre is, kik földjük jövedelméből a várnépeket élelmezték, szükség esetén pedig fegyverrel is szolgáltak.

A várföldek lakói várjobbágy, sz. király jobbágy, hadakozó jobbágy és szabados néven maradtak emlékül.

1) A bálványimádás emlékéül maradt vissza Bálványosvár neve, melyben Bunyitay szerint később a váradai püspökök tartottak őrséget. A halottégetésről maradt e közmondásunk: „*se híre, se hamva.*“ Rész szellemük volt az ősvallásúaknak a *Kópé* és *Manó*, amely, nevekkal az anyák rossz gyermekeiket szokták ijesztgetni.

2) Ladányi szerint a megyei rendszer csak a XIII-ik század közepén kezdett életbe lépni; Szalay szerint pedig a várszerkezet Nagy Lajos alatt kezdett megyeivé lenni s azzá lett az 1498-ik évi törvények által.

3) Az ispánok kívül a várak tisztjei voltak még: a seregvezér, a százados, a hadnagy és a hírnök.

Várföldek voltak Biharban a váradi Regestrum adatai szerint:

1. Kornus. 2. Sah, más néven Sályi. 3. Kötegyán. 4. Mezőgyán. 5. Vizesgyán. 6. Nyék, melynek neve a b.-sz.-mártoni határ egy dűlőjében ma is fennáll. 7. Sadán, ma Zsadány. 8. Vársukló, ma Vársonkolyos. 9. Hasan, ma Harsány. 10. Nagy- és Kis-Bajon.

II. Hath, melynek neve a komádii határ egyik pusztája nevében ma is megvan. 12. Székelyhid és Álbis, hol 1217-ben székelyek laktak és a székelyhídi várban, székelyszászi és szapuri nevű századaikban tettek őrszolgálatot. Ezek bizonyára korán áttértek s ez által lettek megbízhatókká!

Várföldek voltak még Biharban: Léta, mely a trencsénmegyei bolondóczi vár tartozéka volt. Chokol, ma Csokaly, amelyet II. András 1229-ben a fejevári várispánságtól vett el.

A várföldek lakói sokat pereltek egymással Váradon, a Szt. László sírjánál, tüzes vas és más hasonló próbával ítélkezett egyházi bíróság előtt, de az ítélet előtt rendesen kibékültek; mert nem tudhatták, hogy közülük melyik állítatik a veszedelmes próbára?¹⁾ Érdekes perük volt a várjobbágyoknak a bihari várnépek ellen, kiket azzal vádoltak, hogy ezek az őket illetett büntetéspénzeket kétszeresen szedik. E pernek is egyezség és pedig akként lett vége, hogy a várnép panaszosokat 53 ökörrrel kártalanította, a bírót és Prisztaldust pedig közösen elégítették ki.

¹⁾ Az istenítélet nemei voltak: 1. Az eskü. 2. A tűzpróba, melynél három font izzó vasat kellett meztelen kézzel vinni, vagy tüzes szántóvasakon 0—12 lépést menni. Ha a tűz égetett, az égés bűnöst, s ha nem égetett, az ártatlant jelentett. 3. A vízpróba, mely hideg vagy melegen használtatott. A forró próbánál a vízből kellett egy gyűrűt kézzel megkeresni; a hideg próba pedig az volt, hogy az előállított kezei-lábai összekötetvén, a mély vízbe így vetették. Ha elmerült ártatlan, s ha nem, — bűnösnek tekintetett. A hidegvíz próba Szegeden még 1728-ban is használtatott. 4. A párviadal, mely csak nemesnek engedtetett meg. Általában lóhátról vívták, de ha a férfi nővel vívott a férfinék derékig gödörbe kellett állani. Ennek utolsó nyoma 1635-ből van. 5. A szent falat próbája. 6. A sorsvetés. 7. A feszület próbája. 8. A szent ostyá próbája. 9. A holttest próbája, mit gyilkosság esetén akként használtak, hogy a gyanúst a hullához vitték s ott a testet eskü vagy átok mellett meg kellett érinteni, amire, ha test színe változott, vérezett vagy tajtékozott, a gyanús bűnösnek tartatott. Ez még a XVIII-ik században is használtatott. Szerző pedig csendbiztos korában is sikerrel próbálta.

Az Istenítéleteket Szent László rendelte el, de már Kálmán alatt csak a püspökségi és nagyprépostsági helyeken foganatosítottat.

Ha a vétkes, valamely egyház, vagy monostorba menekülhetett, onnan csak a püspök engedelmével lehetett kivinni, de halál vagy csonkításra csupán a rablók és felségsértők ítéltettek. (Váradi püspökség tört. I. 70—73. lap.)

Mikor a papok a védelemről kellőleg gondoskodtak, István király nevében, a következő törvényeket kirdettették ki:

Aki vasárnap ökörrrel dolgozik, ökrét vegyék el és adják a hely lakóinak. Ha valaki lóval dolgozik, azt is vegyék el, de egy ökörrrel megválthatja. A tűzőrzőket kivéve, mindenki köteles vasárnap templomba menni s aki elmaradt, azt nyírják és verjék meg.¹⁾ Aki pénteken húst eszik, sötét tömlőcbe vettessék. Aki a papnak bűnét meg nem vallja, szertartás nélkül temetendő és ha rokonai nem hívtak hozzá gyóntatót, a rokonoknak bőjtölniök kell. Aki a keresztyén hit ellen vét, a püspök Ítéljen felette, s ha ellenszegül, a királyi bíróságnak átadandó. Köteles mindenki a lelkiatyákat, még élete feláldozásával is védelmezni.²⁾

Hogy e törvényeket a papok a nemzet meghallgatása nélkül alkották, ahhoz kétség sem férhet.

A kihirdetés után kezdtek a papok, a várföldek lakói oltalma alatt, a nemzetségek földjén, családonként külön sátrakban tanyázott s vagyonközösségben élt ősvallás követőikhez térítés végett járni.³⁾ A várföldek lakói ügyeltek a törvények áthágóira is, kiket és az idegeneket, a mint fentebb láttuk, a magyarok még századok múltán is gyűlöltek.

Szent István uralkodása alatt és azután még sokáig belzavarok voltak, melyek az erőszakos térítésen kívül azon okból keletkeztek, hogy István és utódai is a lázongók földjét, az egyházfők, szerzetesek és jövevény magánosoknak annyira eladományozták, hogy ezek miatt a honszerzők utódai sok helyen szolgálkká lettek. Ekkor lettek birtokosok Biharban a János lovagok, kiknek Szt. Jánoson, a Kutasnak a Körözsből való kiszakadásánál erősségük is volt. Ekkor nyert szinte Biharban nagy birtokot a jövevény Pázmáp lovag is, kinek Bartal szerint, nagy része volt az eféle dolgok tanácslása és végrehajtása körül.

¹⁾ A tűzőrség ily nagy megkülönböztetése azt mutatja, hogy őseink még ekkor az aczél-kova használatát sem ösmerték és ha az egyástól távol tanyázó valamely családnál a tűz kialudt, azt nagy fáradsággal, két száraz fa összedörzsölése által tudták ismét felgyújtani, mely okból minden családnál állandó tűzőrzők tartattak.

²⁾ A papok még Mátyás korában is egyházi öltönyeikben házról-házra jártak s ahol az előttük vitt keresztet nem kellő tisztelettel fogadták, e viselkedésért az illetőt megbüntették.

³⁾ A keresztes haddal itt járt, Freitingeni püspök, még 1146-ban úgy emlíkszik hazánkról, hogy itt a házak nádból vannak építve, a nép pedig nyáron át szabadban sátrakban tanyázik; de azért résztvett a közügyek feletti tanácskozásokban és míg a nemes fejenként, a nép 10 fő után száll táborba. (Szalai 5. 257. lap).

Daczára az erőszakosságnak, a hittedjesztés még sokáig oly lassan haladt elő, hogy p. o. Biharban csak Szent Lászlónak sikerült a katolikizmust behelyezni. Jelentős akadálya volt az új hit terjedésének az is, hogy az itt-ott titokban megmaradt Táltosok a népet lázították.

Az elégületlenség 1046-ban tört ki nagyobb mértékben. Ekkor az elégületlenek a Csanádon tartott gyűlésükből az Oroszországból segélyhadat vezetett trónkövetelő Endre herczeg elibe követeket küldtek s pártoltatásuk esetén segélyére ajánlkoztak. A felkelők a beeli Vatha vezérlete alatt Abaujvárnál találkoztak a herczeggel, mely utjokban és azután is a papokat és idegeneket öldösték. Ezen tetteket Endre sokáig elnézte, midőn azonban a felkelők segélyével trónján megerősödött, a Gellért püspök kivégzésekor megsokallta a történeteket s szétverette őket.

Endre királynak, hosszú időn át nem lévén reménye trónörökös-höz, Béla öcsését biztatta a korona öröklésével, de midőn fia született, megbánta Ígétét s hogy fia számára a trónt biztosítsa, fiát Salamont, öt éves korában megkoronáztatta és egy német herczegnővel eljegyezte.

Ekkor Bélának hízelgői azt súgták, hogy Endre az élete ellen tör, mely hírre Béla Lengyelországba menekült s midőn az onnan hozott három lengyel dandárhoz a Vatha fia János vezérlete alatt nagyobb számú ösvallású magyarok is csatlakoztak. Endre seregét két ütközetben legyőzte. Az utóbbi csatában elesett Endre is s így Béla 1060-ban magát akadálytalanul megkoronáztathatta. Ekkor a pogány magyarok, a fejevári gyűlésen azt követelték, hogy ezen-túl pogánymódra élhessenek, a papokat és tized dézmásokat pedig büntetlenül kivégezhessék. Béla ekkor három napi gondolkodási időt kért, mely idő alatt katonáit titkon összegyűjtette s azokkal a semmi veszélyt nem sejtett elégületleneket részint levágatta, részint szétűzette. Ezután kihirdetette, hogy a hazában mindenki Krisztus hitére térjen és Sz. István törvényei szerint éljen, (Magyar nemzet tört. 60—68 lap.)

Ezen menekültek közül azok, kik othonaik közelében a keresztyénség ellen vétettek és e miatt megtorlástól tarthattak, csavargókká lettek s nagy valószínűség szerint ezek lettek a nép által pártolt első betyárjaink vagy szegény legényeink.¹⁾

¹⁾ Hogy szent István és utódai, az Európában nyelv és vallásilag egyedül állott s rablókalandokra járt nemzettel, a szelídebb életmódra vezető keresztyén

b) Miként szaporodtak betyárjaink időn kint.

Régi emlékeinkben a gonosztevők lopóknak, huzavonóknak, paráznáknak, gyilkosoknak, mordájégetőknek, gyújtóknak, ünnepron-tóknak, kóborlóknak neveztetnek, — mely utóbbiak alkalmasint ugyanazonosak a futó betyárokkal.

A kóborlók elsöben az ösvallás miatt üldözöttek és a szökött rabszolgákból kerültek elő, de Biharban a XIII-ik században az ide telepített rakoncztalan kunok közzül is szaporodtak.¹⁾—²⁾

hitet igyekeztek elfogadtatni, csak helyeselhetjük, de alig csalatkozunk ha hissük, hogy e térítés a nemzet irtása nélkül szelidebb módon is ne sikerült volna!

E feltevést igazolja az, hogy a magyarok már Róma beavatkozása előtt, önként kezdtek a g. kel hitre áttérni. E beavatkozás előtt tért át Konstantinápolyba két magyar főúr, Bulchu és Gyula, kikkel azon Hierostheus nevű térítő is hozzánk jött, ki aztán itt püspökké lett. Ez időben tért át egy harmadik főúr, a Csanádi Achtüm is és midön Géza herczeg Görögországból az ajándékoronát hozta: magával g.-kel. térítő papokat is hozott.

A századok 1890. évi 657—660 lapjai szerint, már a honfoglaláskor bejött oroszok g.-kel. hitűek voltak és II-ik Endre koráig a magyarok közzül is sokan e hit követői lettek.

Hagyomány szerint, mikor a r. kath. hit uralkodó vallássá lett és papjai a hatalmat magukhoz ragadták, a g.-kel. hitű ősök, részint katolikusokká lettek, részint a tömegesebb hasonhitű Oroszok közzé vonultak s ma nagy részben ezeknek az utódai azon g. katolikusok, kik templomi nyelvüknek magyarrá változtatásáért hasztalan kérelmeznek.

Azt, hogy őseink elsöben g.-kel. hitre kezdtek áttérni, legjobban igazolja azon tény, hogy a nép a g.-kel. hitűeket, ma itt *óhitűeknek* nevezi.

A fent előadottak és az, hogy már Sz. István alatt német befolyással találkoznak. arra enged következtetni, hogy nálunk ekkor az idegen, többnyire német papok, nemcsak az ösvallást, de az ösnyelvet is igyekeztek kiirtani, és a térítésnek ez lehetett a fő akadály.

A hadi foglyok, úgy másutt, mint nálunk, hajdan rabszolgákká tétettek. Milyen sorsuk volt ezeknek még a XV-ik században is, emléke van a váradi püspökség története II. 423 lapon hol mondva van, hogy a Borsa család egyik tagja, egy szolgálóját két fiával, úgy hagyta végrendeletileg az ugrai monostornak, hogy a fiuk minden ivadéka, a monostor harangozója legyen.

A felszabadított rabszolgák *szabadosoknak* neveztettek. Így neveztettek később egész 1848-ig azon jobbágyok is, kik uraik által a jobbágy terhek alul felmentettek s a helyett köteleességük lett az úri jogokra felügyelni.

¹⁾ Bihar sík vidékének nagyobb része Kun ivadék. Kun emlék itt a köröszegi vártorony s mellette a k.-apáti-i határban ma is Kunülésnek nevezett azou táborhely, hol IV. László király meggyilkoltatott. Emléke ennek még a sok család néven kívül azon népszokás, hogy a lakodalmakban, táncz szünetkor, a menyecs-kék egy élezés ifjút Kunkapitányanak választanak, kinek a menyecskek ölébe

Az Árpád-házból való és választott királyaink korában sokszor voltak a hazában belvillongások. Ezeknek oka volt előbb az, mert az öröklés rendje nem volt meghatározva, később pedig oka volt a szabad választás, mert ekkor a magukat kinőtt hatalmasak ellenkirályokat léptettek fel.

Kény urak voltak a felső megyékben Chák Máté, a Németu javának, az Amadék és Erdélyben László vajda.

Biharban Debreczeni Dózsa és a Borsák ragadták így magukhoz a hatalmat. Ezek közül Borsa Iván királylyá is kikiáltatta magát, de legyőzetése után kivégeztetett, s a kik pártolói közül külföldre nem menekültek, csavargókká lettek. Hasonló sorsra jutottak a Kopasz Nádor pártolói is, mert mikor a királyseregei által az

ugrának és csintalanul udvarolják. — E szokás bizonyára a kun menyecskék közt édelgett László király emléke.

A kunokat némelyek ma is idegen fajnak tartják, mert a papok által írt emlékeink, a kunokat, mint ellenségeinket tüntetik fel és mert a kun.-sz.-mártoni községi levéltárban talált idegen nyelvű *Miatyánkot*, kun nyelvűnek hiszik.

Ugyde már fel van derítve, hogy ezen írás tatár nyelvű, a máig fenntartott kun név pedig épen úgy egy-egy törzs nemzetiségünk neve, mint a *Székely* és *Palócz* név, mely, hogy így van, igazolják az orosz évkönyvek, melyek 1070—92 közt a kunokat Palóczoknak Írták.

Alig csalatkozunk, ha hisszük, hogy a papírok, a még kellőleg meg nem erősödött keresztyén vallást féltették, a kunok által visszahozhatott ősvallástól, s a miatt tüntették fel idegen fajnak. Hogy ez így van, igazolja az is, hogy László-herczeg, az elsőbe érkezett, de általa legyőzött kunok közül csak azokat irtatta ki, kik nem akartak keresztyének lenni: ellenben azokat, kik áttértek, letelepítette.

A kunok bizonyára a honfoglalóktól maradtak vissza, mit azért hiszek, mert beszédjünkben csupán az igrók bizonyító szót találtam olyannak, mit másutt nem használnak. Hiszem pedig ezt azért, mert ha idegen nyelvűek lettek volna, amint ez, a más nép közzé beolvadt nemzetiségeknél tapasztalható, tehetetlennek tartom, hogy régi nyelvükből több szavakat is meg nem tartottak volna. Ez egyetlen szó sem bizonyít semmit, mert kifogástalan magyarok közt is találtam másutt ismeretlen szót. Ilyen p. o. a Nyíren a fiúgyermeknek *pulya* neve.

A kunok magyarságát bizonyítja az is, hogy letelepülésükkor községeiknek jó magyar neveket adtak. Nem tették ezt a szászok és oláhok, kik községeik nevének magyarosításáért ma is duzzognak!

Régi emlékeink a kunokat mulatós népnek tüntetik fel, mely tulajdont, hogy az utódok is örökölték, többek közt így tapasztaltam.

1847-ben Kunhegyesen, egy odavaló tanulóársamnak voltam a vendége, aki engem egy jómódú földműves rokonához névnapra vitt. Éjfélután mi a mulatságból szökni akartunk, de az udvarra kijáró konyha ajtaját zárva találtuk. Ezt a gazda zárta be s azon a többi vendégekkel együtt csak reggel bocsátott el bennünket.

Hogy a kunt, a sors kemény csapása alatt sem hagyja el jó kedélye, azt az ínséges 1863. év őszén ekként láttam:

adorjáni, majd a sólyomkoi-várból is kiszorítottak, a menekültek közül szinte sokan csavargók lettek.¹⁾

A XV-ik század közepe táján, különösen a felső megyékben a rablólovagok garázdakodása hatott súlyosan közbiztonságunkra, de ezeket Mátyás király lehető erélylyel kiirtatta, a rablóvárakat pedig szétromboltatta.

Elszaporodtak a csavargók 1514-ben, mert midőn ekkor a Szent keresztrel díszített pórhad Csanádon püspökét karóba húzta, Csanádból mindjárt Biharba tört át, hol a nemesség által védett kőrösszegi, székelyhídi és n.-bajomi várak bevétele után a püspököt és a főpapokat a váradi várba szorították, de végre is Bihar községnél szét verettek.

Ekkor Biharban a vérbírótság a kézrekeríthetett lázadókat többnyire halállal büntette, mely sokakat csavargókká kényszerített.

Biharban nagy lehetett a lázadás, mert a Temesvárt kivégzett pórvezér, Dózsa testének negyede is Váradra küldetett felfüggesztés végett.²⁾

Pandúrjaimmal késő este utaztam haza fele és már távolról hallottam, hogy az útban eső Csillagos csárdában nagy daliás van. Vágytam tudni, kik a mulatók s ott meglepetve láttam, hogy a mulatók, a legszegényebb sorsú inséges kunok, kik telelés végett Erdély felé utaztak. Ezekről itt hallottam ezen saját sorsuk gúnyolására dalolt nótát:

„Hogyha nekem száz forintom vóna,
A kilincsem is aranyból vóna,
De mivel hogy nincsen,
Fából van a kilincsem —
Madzag a rántója!!“

Siralmas állapota volt ekkor a Biharmegye kunság felül eső részének is, amikor a következő tavasz első vasárnapján a b . . . i lelkész ilyen kezdetű szent beszédben intette híveit. *A ki Istene van! — csakhogy kiteleltünk! — így kiált most fel, sok bolond!!*

Koszorús írónk Jókay, a XVI századból hagyta emlékül, az „ordíts kapu, kiálts város, mert elközéltett az úr haragja“ — kezdetű egyházi beszédet, melylyel, ha az idézettel hasonlítjuk, láthatjuk, hogy a mint a fent előadottak szerint a kun, úgy a jó kálvinista vér sem sokat változott századok óta.

¹⁾ Magyar Nemzet Tört. XXX—XXXV.

²⁾ Ezen örökre szégyenletes tett némi mentsége lehet az, hogy az első királyjaink által nagybirtokok és kiváltságokkal ellátott főpapok a világi hatalmat is úgy magukhoz ragadták, hogy később még a királyválasztásoknál is az ő akaratuk döntött, s közülök némelyek nemcsak a nép, de az uraknak is zsarnokaivá lettek.

A papuralomtól való szabadulási vágyról tanúskodik már az 1498-ik évi III. t.-cz. 5-ik szakasza, mely kimondja, hogy a főispánságokra többé egyházi személyek ne alkalmaztassanak.

Később, ha valamely vidéken a közbiztonság állapota aláhanyaglott, a vármegyék rögtönítélő bíróságokat állítottak elő, melyek aztán a meghirdetett bűnesetek kézrekerített tényezőit általában kivégeztetéssel büntették. Ezen kivégzések némelyszer megrendítő hatásúak voltak, mert ha a kézrekerültekre a hirdetmény betűi ráilleszthetők voltak, oly egyének is kivégeztettek, kik máskor csak mint kihágók büntetettek volna. Emléke maradt így, hogy egy bihari cigányt, — aki kapatos állapotában egy asszonytól két halat elkapva, elszaladt, — akasztófán végezték ki, holott máskor, e tetteért csak 12 pálczát kapott volna!

A pórlázadást, — mely az ország minden részére jutott csavargókat, — 1526-ban, a mohácsi vész követte. Zápolya ekkor Bihart mindjárt elfoglalta és Ferdinand ellenében török segélyvel védte. A török ezután úr lett Biharban és 1686 ig úgy itt, mint másutt, ezen uralom terjesztette nálunk a betyárságot.

Rászolgált a csavargók szaporítására 1569/70-ben Karácsony György nevű népámító, a fekete ember, ki oly erős volt, hogy egy lópatkót kézzel tudott szétszakítani. Ez a török ellen lázított, pedig titkon azzal egyetértett. Sok embert vont magához, kikkel midőn Debreczen vidékén élődött, Kardos nevű debreczeni bírót felakarta akasztatni, de a polgárok által megszabadított bírót őt akasztatta fel, seregét pedig a Bethlen Miklós katonái verték szét, kik közül sokan csavargók lettek.¹⁾

A hagyomány e korból a debreczenieket is közelérintő egy lólopásról így emlékezik:

1664 ben Rákóczi László feles számú labanczaival a vásárosok közt N.-Váradra behatolt, de észrevéteztett és csapatjával együtt felkonczoltatott.³⁾

Az ellenséges csapatok útjába® esett Debreczen tanácsa, hason eset meggátlása céljából polgárainak szigorúan megtiltotta, hogy kivált vásárosok alkalmával idegeneket szállásra be ne fogadjanak, mit az ekkor fegyelmezettebb polgárok úgy megtartottak, hogy házaikba éjjelre senkinek nem adtak helyet.

Ezen törvény, — valószínűleg papi befolyás miatt, — holt betű maradt és némely püspök-főispánok a pórlázadás után is kegyetlenkedéseik által tűntek fel.

Ilyen volt többek között Fráter György püspök-főispán, aki egy polgárt azért végeztetett ki, mert egy szent kép előtt térdelt nőt háborgatott; egy bihar-szt.-jánosi ember nyelvét pedig a piacon hóhér által azért vágatta ki, mert egy Szentet káromolt.

¹⁾ Palugyay Szolnok megye tört.

²⁾ Szirmay I. 167.

E tilalom lett alapítója a Debreczenben ma már utczákat képező külsővásár fabódéinak illetésképen:

Nehogy pedig e tilalom miatt a Debreczent eddig látogatott idegen kalmárok a vásárok látogatásától elriasztassanak, megengedte a tanács, hogy a kereskedők a várost kerítő fal és árkon kívül sátrakat építhessenek és podgyászaikkal azokba szállhassanak.

E faházakban tanyáztak aztán a többnyire saját fogataikon jött kereskedők.

Így szállott meg egyszer a saját bódéjába egy bécsi kereskedő, ki fogatát a bódé háta mögött helyezte el.

Ugyde a betyárok szemet vetettek a két jó lóra és az öreg a kocsis mellől, a kocsi elé kötött lovakat elloptak.

Reggel a kocsis jelentette gazdájának az esetet, de a ló-lopást hírből sem ösmert ur azon hitben, hogy a hevert lovak csak elszaladtak, azzal bizta meg a vele régóta idejárt és magyarul is értő szolgáját, hogy a vásárban az esetet hirdesse meg és ekként igyekezzék a lovakat visszakeríteni.

A szolga aztán a következő hirdetést kiabálta össze-vissza:

Halod-i te vásár! Két lu nimet mekveszett, edik olan mint másik. Aki megtanáldad, adsz ide, mert az enyim kazda haragszik. Bizom Iten! haragszik!

Szomorú állapota volt ekkor Bihar és a szomszédos megyék népének, mert saját fejedelme és földesurán kívül adóznia kellett a Sztánnak és az ispáhiáknak (török földesuraknak) is. Siralmasabb lett ez állapot Várad törökkézre jutása, majd Budavár bevétele után a miatt, hogy a székelyhídi fejedelmi váron túl Szatmár felé fekvő községek Debreczennel együtt a szatmári osztrák várparancsnok által is sarczoltattak. Később a Thököly és a Rákóczi Ferencz kuruezei élődtek ez elcsigázott népen s minthogy a rabló tatárok, majd a rácok miatt a nép egy perczig sem volt biztos, a fiatalságra csábítóbb lett a kalandos betyár-élet, mint a családalapítás!)

E korban a rácok az osztrák csapatok közt éppen oly meg toriás nélkül raboltak a magyarság által lakott vidékeken, mint a törökök közt a tatárok. A béke helyreállta után a rácok a déli részeken folytatták a rablóéletet, habár ellenük a legkegyetlenebb eljárás alkalmaztatott, a sokszor pandúr ruhát öltött bandák csak

¹⁾ Sziládi török-magyar emlékek V—IX. és Boldvay Márton székelyhídi várkapitány jelentése a fejedelemhez.

1745 után akkor ritkultak, mikor egy császári kapitány és egy harambasa alatt szervezett csapat irtó-hadjáratot folytatott ellenük.

Az alvidéken a Rózsa rablása 1848-ban kamatja sem lehet azon rablásoknak, melyeket a ráczok a kurucz-labancz hadjáratokban nálunk elkövettek, mert emlékeink szerint ekkor csupán a Tisza-Körös köziről a ráczok több mint tízezer marhát és lovat hurczoltak el. Nem is neheztelhetnek a ráczok e csekélységért, mert hogy ez történt, annak is egyedül ők az okai.

A török világban ezrenként lettek az emberek földönfutókká. Ezen később veszélyessé vált csavargókból telepítette a derék Bocskai fejedelem a hajdúságot, de hogy azok helyébe, — kivált felkelések alatt és után — újabb csavargók állottak elő, erről bizonyosságot hagyott reánk II. Rákóczi Ferencznek a vármegyékhez intézett körirata, melyben azok irtását legszigorúbban parancsolja. ¹⁾

A kurucz-világ után Biharban úgy elszaporodtak az uton-állók, hogy a vármegye úgy irtotta őket, mint a vadállatokat. Ilyen zsvány-irtásról van emlékünk a furta ev. ref. egyház jegyzőkönyvében a következőkben:

„A Kutas mellett, komádi felől vagyon egy sziget, melyet *tolvaj-szigetnek* azért hívnak, mert a Rákóczi kurucz-világ elmúlta után támadtak néhány tolvajok, kik az utonjárókat fosztogatták és az eészi-i erdőben lappangottak, a mely erdő elpusztult és nagy szárazság lévén, a *vármegyét* rájuk csődítették és őket meg is fogdosták. Fegyverrel mentek reájuk, de azok is fegyveresek voltak. Abba a szigetbe vitték Őket és ott agyonlövöldözték, ilyen kezdésű nótájuk maradt:

„A sárréte mellett tizenkét katona,
Kiknek kapitánya híres Lengyel Gyurka.”

A béke helyreálltával jobb közbiztonságra volt kilátás, de midőn 1715-ben a nemesség, a háború esetén való felkelés kivételével, minden közteher-viselés alul felmentetett és a katonai szol-

¹⁾ Szokásban van a síkságon, hogyha más faluból viszik a menyasszonyt, a menyasszony kocsját lovaslegények kísérik. E szokás a törökvilágból maradt vissza, mert ekkor a török urak, ha tehették, szívesen elrabolták a menyasszonyt és a szemrevaló nőket. Ezeket őrizték hajdan a lovaslegények.

E korból maradt a *szegény tatár* sajnálkozó közmondásunk, mely a népmonda szerint onnan eredt, hogy mikor egy jámbor férjnek sárkánytermészetű feleségét a rabló tatár szemeláttára a nyeregbe kapta és vitte, a férj bánatát ezen szóval fejtette ki: „Szegény tatár!”

gálát is a jobbágyakra hárított; ismét szomorú állapotok állottak elő.

E kortól fogva ugyanis, csaknem a múlt század közepéig, kötéllal fogdosták s vitték katonának külföldre a jobbágy fiúkat, kik onnan csak mint bénák, vagy öregek kerültek haza.¹⁾

A fogdosás az országban mindenütt egyidőben hajtatott végre. A fogdosók a községi előljárók voltak, kik minthogy a nemesi kúriákon lakó cselédekhez nem nyúlhattak, a vagyonosokat pedig kímélték; így a rájuk vetett véradót, hogy néhol a szegényebb osztályból fogták össze, ezen népdalunk is mutatja:

„Már minálunk verbuválnak kötéllal,
Meg fogják a szegény legényt erővel,
A gazdagnak öt-hat fia: nem bántják,
A szegénynek, ha egy van is elrántják.“

Lehetett tehát e téren visszaélés, de az igazság az, hogy ekkor többnyire a falu rosszait fogdosták össze, kik, ha lehetett megszöktek s betyárok lettek.

Nagy hátránya volt hajdan közbiztonságunknak a nemesi lakhelyek menhelyjogosultságán kívül az, hogy a nemes ítélete jogerőre emelkedéséig letartóztatható nem volt, mert a fogasabb ügyvédek az ítélet jogerőre emelkedését úgy eltudták halasztani, hogy a vádlott azt előzőleg meghalt.

Semmis volt a kiváltságosság a felségsértés esetén, mert ilyen esetben a kormány a hatóságok mellőzésével, gyakran titkos feljelentésre is, idézés és kihallgatás nélkül rögtön elfogatta a gyanúba vettekét. Az ilyeneket rendszeren éjszaka az úgynevezett *fekete kocsin* katonák kísérték a börtönökbe.

Hogy ekkor a katonaságnál a betyárok kapósabbak voltak, a következő eset is tanúsága:

1703-ban Rákóczi Ferencz Bihar-Sámsomból azt rendelte a debreczeni tanácsnak, hogy eleséget és katonáknak való embereket küldjön hozzá.

E rendeletre az osztrákok boszújától tartó tanács egy taná-

¹⁾ Ez időben Biharban a jobbágyak nagy áldozatok mellett is igyekeztek a kiváltságosok közé jutni. Volt itt e célra elég alkalmas ügyvéd is, kik pénzért a nemesítéseket részint távol vidéki hasonló nevű nemes családokba való befogadtatás, részint hamis okmányok által foganatosították. E tömeges nemesítések miatt a megyén a bihari főispán egyszer így nyilatkozott: Figyeljék meg uraim e dolgokat és N. N. ügyvédet, mert azt olyan embernek mondják, hogyha valaki megfizeti: a rudas lovát is megnevesíti. (Rosvány, N.-Szalonta tört.)

esős által élelmiszereket és pár ezer többnyire öreg vagy gyermekekből álló iparost küldött a táborba: kiket, midőn a tanácsos így mutatott be a fejedelemnek:

„A nagyságod parancsára elhoztam a becsületes csizmadia, a becsületes tímár, a becsületes csutora-csináló, a becsületes pipa-készítő, fésűs, szűrszabó stb. ezéheket.“ Rákóczi a tanácsosnak boszusan csak annyit mondott, hogy vezesse vissza kelmed ezt a sok becsületes embert és ha jót akar, hozzon helyettük vagy száz gazembert. ¹⁾)

A fogdosást később a tíz évre való sorozás váltotta fel. Ennek is emléke eme népdal:

„Arra kérem a téns-nemes Vármegyét,
Hallgassa meg egy szegény lány kérését.
Szegény vagyok, azon kezdem panasgom.
Nincsen szülém, nincsen semmi gyámolóm.*

A sorozáson kívül e korban szaporították még a katonaság

A Verbunk (toborzás)

által. Toborzó helyek a nagyobb városokban voltak, hol kivált vásárok alatt a csapszékek és az utczákon a toborzó katonák bor, zene és táncz mellett csábították az ifjakat a gyöngy életre. A toborzók egy deli tizedes, 3—4 jó tánczos közlegényből állottak és körbe úgy tánczoltak, hogy a kör közepén mindég a tizedes kevélykedett. Csinosak voltak a baka-toborzók is, a huszár verbunk pedig páratlan volt. Ezeknek a cigányok is mindég szebb nótákat húztak. Egyik daluk — mit a zene mellett dalolni szoktak — ez volt:

„Huszár vagyok kedves babám, az is maradok,
Szcmedszintű dolmányomon sárga gomb ragyog,
Uczzu! peng a sarkantyúm,
Csekély gondom, semmi búm,
Csak úgy vigadok!“

Az a legény, ki a verbunk borát megkóstolta, vagy megengedte, hogy fejére csákót nyomjanak: az katona lett, mert az többé csábítóitól nem menekülhetett. Így szaporodott a katonaság, a kicsapott deákok, korhely iparos segédek és az olyan falusi legényekből, kik vagy szerelmükben csalatkoztak, vagy olyan hibába estek, melyért lakolniok kellett volna. Menhelye volt ez az utóbbiaknak, mert aki így katona lett azt a polgári életben elköve-

¹⁾ Debreczen, tört. Szűcs.

tett bűnökért nem büntették és a főbenjáró büntetteket, kivéve a polgári hatóságnak ki nem adták.

Az idegen országba való hurczolás miatt ekkor is történtek a katonaságnál szökések, kik a szökött rabokkal együtt az elől talált bandához szegődtek.

Szaporodott a futó-betyárság az 1735-iki Peró-féle néplázadás után is. Ezen lázadás a határvidéken tört ki, de belevonatott Biharból Sarkad, Zsadány és Ugra, Békésből pedig 14 község népe. Ezek a Rákóczi nevével izgattattak, de mikor ezek a ráczok dulásait látták; kezdtek tőlük elidegenedni. Legyőzetésük után a kolompók kerékbe törettek és négyfelé vágott testük Arad, N.-Várad, Sarkad és Békés Sz.-Andráson akasztattak fel. A bűnösök közül 75 lefejeztetett, 68 pedig vármunkára küldetett.

A lázadásban résztvett a Peró fia is, s minthogy ez és több rácz tisztségeikbe visszahelyeztettek, ez némelyeknél azon gyanúra adott okot, hogy a lázadás mondva csinált dolog volt, holott Horváth Mihály szerint, a határőrök azért keltek fel, mert a r. kath. hitre erőltették őket.

Az Erdőhegynél legyőzött lázadók közül mintegy százan Biharba, M.-Telegd vidékére menekültek s szétszórásuk után mint szegénylegények tengődtek.¹⁾

Veszélyes zsványbanda szervezkedett 1783-ban Erdélyben. Ennek feje Hóra nevű Írástudatlan oláh volt, aki Kloska és Krizsán nevű cimboráival és némely tudatlan pópával sok oláhot csábított magához. E banda Biharban is hajmeresztő rablógyilkosságokat követte el. Megjelent itt e banda Kristyiron 1784. nov. 2-án és ott kirabolta, lemészárolta özv. Kristyóry Mihálynét fia és leányával, Kristyóry Ádámot, Tamást, Sámuel, Gábort, Jánost, Andrást és pedig ez utóbbit neje és két leányaival. E két leányt a láttukra ástott gödörben elevenen földelték le. Így végeztetett ki Pakóth Mihály szolgabíró és Kristyóry Istvánné gyermek leánya is. Ezen úrnő, mikor a gyikosok a faluba törtek ikreket szült, ezek egyikét menekülése közben elejtette, kit a zsványok a kutyákkal falattak fel. Pakóth leánya, erőltetésre ó hitre tért és egy ficsor ágyasává kényszerítettetett.

E banda 1784. deczemberben szétveretett. Hóra a kerpenyéti pópa közreműködésével egy barlangban fogatott el, amikor egy cso-

¹⁾ Palugyay Békés- és Varga Hajdú-megye tört.

mag írást a lobogó tűzbe vetett. Hóra és Kloska kerékbe törettek s testrészeik kegyetlenségeik helyén akasztattak fel.

Hogy a bandának Biharból is voltak tagjai, kitetszik abból, hogy a helytartóság 1785. január 5-én a végett irt a bihari alispánnak, hogy a Hóra Belényesben rejtőző feleségét a körülte található rablott tárgyakkal igyekezzék kézrekeríteni. Ezt előzőleg már Belényes Lázur község is katonasággal rakatott meg.

A tűzbe dobott irományok és a miatt, mert a banda tagjai Bécsben legmagasabb helyen is fogadtattak, némelyek, a magyarokra dühös banda tetteit a reakció művének hitték. (Jancsó B. után.)

Bihar területe kedvező volt a csavargókra, mert hajdan, az Erdély és Krassó-Szörény felől eső csekély számú pásztor nép által lakott hegysegeit őserdők borították, itt terült a két sásrét szomszédjában feküdt a) Hortobágy és sik rétjein is alig volt olyan község, melynek erdeje vagy nádasa ne lett volna.²⁾

Volt tehát itt elegendő menhely s minthogy a múlt század közepéig, vasutak, birtok árkolások és vízpartok a közlekedést nem gátolták, a lovas betyár, az ut mellőzésével paripázhatott a szomszédos vármegyébe.

A bihari betyárok többnyire a Hortobágy felé és a Tiszán túlra portyásztak, a honnan a mennyi barmot hoztak, ugyanannyit innen vissza vittek.

Nagyobb kelendőségük volt a lopott csikó és tinóknak, mert ha ezeket az orgazdák egy nyáron fère helyen tarthatták, — amint nőttek, — többé volt tulajdonosaik sem ismerték fel. Ha ezek bélyegesek voltak, róluk a bélyeget tüzes lapos vassal lesütötték. Ily esetről ifjú koromban így szereztem ismeretet.

Az 1849—50-ik év telét, mint menekvő honvéd, nevelő minőségben egy V . . i birtokosnál töltöttem, hol az egyik kocsis szinte honvéd volt. E kocsistól tudtam meg, hogy csavargóvá lett honvédek, egy ottani orgazdához M.-Hegyesről két gyönyörű mént hoztak. Ezen később kimetszett lovaknak az új gazda, egy nagy szalma kazalban vajatott istállót s minthogy a kincstári nagy bélyegek lesütése a lovakon nagy sebet csinált: a gazda a lovakat csak

1) A kataszter is talált itt még 509,757 k. hold erdőt és 6589 hold nádat.

2) A hegyes vidéken a betyárok gyalogosak voltak E helyeken 1848 előtt gyalogosok voltak a pandúrok is, de a síkságon, pandúrok és betyárok lovasok voltak. Később némely betyárok czélszerűbbnek látták a lopott lovakat szekérbe fogni s hogy a rájuk vigyázókat megtéveszthessék, 1 — 2 menyecskét is ültettek a szekérbe, úgy utaztak a vásárokra.

éjjel engedte jártatni. E lovakat én is láttam s a mint tudom, azokat B. Zs. birtokos vásárolta meg.

E tapasztalatnak csendbiztos koromban hasznát láttam, mert a ménesek vizsgálatánál gondom volt a lesütött bélyegű állatokra, melyek többnyire lopottaknak bizonyultak be.

Betyárjainkat jó magyaros nóták jellemzőleg örökítették meg.

	Legrégibb dalluk ez:
„Szegény legény vagyok én,	„Van kenyerem, szalonnám
Vásárookra járok én,	Szemre való a babám.
Csikót-tinót lopok én,	Bográcsos húsom eszem,
Csak úgy éldegélek én.”	Jó borral öblögetem.”

„Hortobágyon nekünk nő fel a csikó	„Kizöldült az erdő fája, — leveles
Csaplórosné nekünk adja a mi jó,	Kinek nincsen jó tanyája, ott keres,
Elszeretjük a menyecskét urától	A kit otthon vetett ágygyal nem várnak,
Jól ösmernek Tiszán innen, Tiszán túl,“	Minden bokor szállást ad a betyárnak.”

A csavargást éneklí meg ez:

Hasonlója ennek:

„Volt nekem egy daruszörű paripám,
De elvette a szegedi kapitány.
Ott se voltam az áldomás ivásnál,
No de se baj, több is veszett Mohácsnál 1“

Az igazságszolgáltatás külön választásakor született ez a nóta:

„Szolgabíró, járásbíró, csendbiztos
Nem leszek én egyiknél sem bentkosztos.
Az angyalát nem kell nekem fiskális,
Ha bajom lesz, helytállók én magam is!”

Divatban volt a hírhedt zsvivány, Bogár Imre ezen nótája is:

„Zavaros a Tisza, nem akar higgadni,
Az a híres Bogár Imre át akar úsztatni.
Átal akar menni, subát akar venni*
Debreczeni zöldvásáron pénzt akar csinálni.1)“

Ha a betyárok állatjaikra hamar vevőt nem kaptak, vagy rossz helyen rájuk virradt: az állatokat lebunkózták és csak bőreiket értékesítették. Így keletkeztek a *zöld mészárszék*ek.²⁾

Szállítói voltak a betyárok sok mészárosnak s minthogy a múlt század közepéig a nemesi kúriákon a hús- és italmérés min-

1) A betyárok állatjaikat nem állították a vásárba, hanem a mezőn hagyták vevőiket oda vezették. E helyeket nevezik *zöldvásár oknak*. Ilyen hely volt Váradon a Fácánosnál, Debreczenben a Tóczó mellékén.

2) A *zöldmészárszék* neve onnan eredt, hogy mikor a betyárok a leölt állatok húsából lakmározta, a megmaradt húst a mezőn hagyták, mit ha a közel faluban valakinek megsűgtak, azon napon a falu csaknem összes lakossága ingyen húst evett.

den ellenőrzés nélkül gyakoroltatott, Bihar-vármegye 1794-ben szabályrendeletileg úgy intézkedett, hogy a mészárosok a levágandó marhát a levágást előzőtt napon tartoztak az utcán kikötni. E rendeletet aztán sok mészáros úgy teljesítette, hogy egy-egy igazszerzésű tinót hónapokon át kikötte tartott, az éjjelenként levágott lopott barmok húsát pedig háborítás nélkül mérte. Az olcsón szerzett húst annál olcsóbban mérhették, mert még ekkor a fogyasztási adót hírből sem ismertük.¹⁾

Mily ártalmas volt a közbiztonságra a kiváltságosság? megítélhető ez esetből is.

A múlt század harminczas éveiben egy b.-sz.-mártoni nemes háznál lopott marhát vágtak le s hogy a húst a belső kamarába hordták, valaki a pandúroknak besúgta. Ki is ment a hús motozására a csendbiztos, de a tulajdonos nemes asszony a házába lépést megtiltotta. Ekkor a csendbiztos a Váradon lakott alispántól kért a motozásra engedélyt s annak megérkezéséig két pandúrt hagyott a ház őrzésére. Másnap reggel az engedély megérkezett, de akkorra a hús is eltűnt a házból, mert a menyecskével egyetértett betyárok éjszaka a ház hátsó részén létrán, a kéményen köteleket eresztettek le az asszonyhoz, ki e köteleken utolsóig kiadogatta a húst.

A betyárokat a nép általában rejtegette, némely orgazdaként szerepelt kisbirtokos pártolta, a nagy uraknak pedig érdekükben állott velük ellenséges lábon nem állani. Ez okból még a múlt század közepén is a betyárok csaknem minden tanyán az uraság beleegyezésével dús ellátásban részesültek.

¹⁾ Adoma gyanánt maradt vissza ezen betyár csín: A betyárok Iczik mészárosnak is szállítói voltak, de azt tapasztalták, hogy Iczik csalja őket. E miatt össze is pereltek, de színleg harag nélkül váltak el tőle. Ezután egy hajnalban Icziket azzal költötték fel, hogy számára vágót hoztak. E hírre Iczik felkelt s miután a hozott állatot megtapogatta, az olcsón kínált marha árát kifizette, s nehogy ráviradjon, az állatot röktön leölte. Amint Iczik dolgát végezte, szolgálóját egyenesen tehene fejésére küldte, de a szolgáló a riskának hűlt helyét találta. Kereste aztán Iczik a tehenét s azt nem soká meg is találta, mert mődön viradatkor az általa leölt vágó bőrét a színre fehérítette, a bőrről a saját igaz szerzésű tehenére ismert, melyet a pajkos betyárok vele megvásároltattak s lenyúztattak. Nem mondta Iczik e dolgot senkinek, de a betyárok valakinek megsúgták s ezúton köztudomásra jutott.

Másik komisz betyár csín volt ez: Az erdőben prédára lestek a betyárok, de a sors csupán egy lovas szegény zsidót vezetett elibök. Nem volt a zsidónál semmi értékes tárgy, és épen e miatt azt tették vele, hogy a leölt s beleitől megfosztott lovába úgy várták be, hogy a zsidónak csak a feje maradt ki a lófarkánál. Az ekként az útszélen hagyott embert harmadnap találták meg jobb szívű utasok, akik aztán kellemetlen helyzetéből kiszabadították.

Ha a betyár bűhelyekhez közel falvakban lakodalom volt, oda a betyárok elrándultak s ott a férfiak az elsőb helyeket nekik engedték, a menyecskék pedig szívesen mulattak velük.

Hogy a szemrevaló betyárokat némely úrnők sem vetették meg, igazolja a múlt század közepe táján történt azon tény, hogy egy főszolgabíróné a pandúrok által férje elébe kísért és éjjelre a lakás egyik helyiségében elzárt csinos betyárt kiszöktetett és vele éveken át csavargóit. Ezen, a családja által megvetett úrnő aztán az 50-es években a zsandárok szakácsnéja lett.

A múlt század elején hírhedt betyárok voltak Becskereki és Angyal Bandi, mely utóbbinak ezen nótája:

„Lám megmondtam Angyal Bandi, ne menj az alföldre,
Csikósoknak, gulyásoknak közibe, közibe stb“.

azt mutatja, hogy Bandi a felvidék szülötte volt.

A valamire való betyárok sokat tartottak arra, hogy születés-helyükön és a hol jó ellátásban részesültek, kárt ne tegyenek s ha közülök ily helyeken mégis hibát tett valaki, azt a többi lenézte, a nép pedig kapczabetyárnak nevezte. Kapczabetyárnak hívták még a korcsmában kötölözködő és az aprómaraha lopással foglalkozó legényeket.

Az a betyár, a ki ló és baromlopással foglalkozott, aprólékos tárgyakat lopni, rangja alatt való dolognak tartotta és sértésnek vette, ha ilyen hírbe hozták.

A gonoszabb hajlamú betyárokból nőtték ki magukat a kapzsi vagy erélytelen csendbiztos alatt a haramiák. Ezek közé számítható a rémregékben lovagiasnak feltüntetett Rózsa Sándor is. Rózsát némelyek az Alvidéken 1848-ban a ráczoktól való rablásaiért képzelték hősnek; de ez éppen úgy illeszthető reá, mint az ekkor N.-Becskereken működött hóhérra, kit pedig senki nem tisztel így meg. Jól jellemzi a nótája:

„Rózsa Sándor az én nevem
Szabad rabló fejedelem.
Jobbágym az utasok
Én meg fejedelmök vagyok“.

Rózsával 1848. nyarán az Alvidéken többször találkoztam. Rózsa középtermetű, nagyon egyszerű, szófián, durva ember volt. Egyszerű volt külseje is, mert querilla vezér korában is a szegedi alsóbb néposztály által viselt öltönyökben járt, de csizmaszárából ekkor is kilógott a zsvány kés nyele. Foglalkozása itt abból állott,

hogy az öregekre és asszonyokra hagyott rácz falvakból éjszakánkint a marhákat elraboltatta, melyeket tőle táborunkban előre meghatározott árban átvettek. Csapatjának létszáma változó volt, mert akik a vitézletet megunták, vagy vezérökkel meghasonlottak, éjjelenként szökdösni szoktak. Egyszer N.-Becskeréken egy zsúfolásig telt korcsmában Rózsával együtt vacsoráztam, hová az ablakon át valaki közzénk lőtt. Amint a merénylet után az utcára kirohantunk, egy lovast láttunk onnan elvágatni, melynek felfedezése után Rózsa azt mondta: „nem kell azon töprengeni, hogy a lovas ki volt?” mert azt tudni fogja ő. Ez a lovas is az ő csapatjából való lehetett s a lövés körülbelül neki volt szánva!

A puszták fiai általában szőrtarisznyát viseltek, melyben féltebb tárgyaikat hordták. Ezen huszártársoly nagyságú tarisznya valószínűleg a lobogós ing, gatyával és szúrral Ázsiából került hozzánk.

E tarisznyát használja a nép is és pedig úgy, hogy a lovasok a nyereg kápájába, a gyalogok pedig a nyakon átvette viselik. Használatban volt a gyufa feltalálása előtt a vászon tarisznya is, mit a török világban elsajátított dohányzáshoz szükséges aczél, kova, tapló kéznél tartása végett hordtak; de hogy ugyan ekkor e célra a szűr is használtatott, tanúsítja ezen népdalunk:

„Be van az én szűröm ujja kötve,
Kedves babám ne kotorász benne,
Az egyikben aczél, kova, tapló,
A másikban egy kis gyüret bankó“.

A szőrtarisznyát a nép *szeredásnak*; a vásznat pedig *bakónak* hívja.

Szokásban volt a halászok és koldusoknál a kettős tarisznya viselése, melynek egyik fele elül a mellre, másika pedig a háton csüngött s ez okon *átalvető*-nek neveztetett.

Bél Mátyásnál a 37-ik lapon azt találjuk, hogy régen olyan falvaink is voltak, melyekben csak nyomorékok tanyáztak. Ezek adót nem fizettek, s a múlt század közepéig énekelve s néha az éneket hegedűvel kísérve, koldultak az országban össze-vissza. Ilyen koldus-telep lehetett Biharban a két Homorog község, mely név alkalmasint a *homo rogans*, koldust jelentő latin elnevezéstől maradt rájuk.

A puszták fiainak eledeleik voltak a juhtúró, a nyers és sült-szalonna, a lebbencs-leves, köleskása és végre, ha bitang vagy

ötönvett állatokhoz jutottak, a gulyás hús és zsvány pecsenye. A gulyást a szóga-fára fügesztett bográcsban főzték meg.¹⁾

Ma is vannak a nagyobb városok, kivált pedig a főváros környékén lakhelyet nélkülöző csavargóink, de ezek a régiekkel nem ugyan azonosok, mert a mint láttuk, a régiek vagy a felkelések után legyőzöttekből, vagy a külföldi katonai szolgálat kikerülőiből állottak elő, s foglalkozásuk csaknem általában ló- és barom-lopásból állott; a mai csavargók pedig az utcák gyermekei, az úgynevezett csirkefogókból nővik ki magukat és zsebmetszés, lakásfosztás vagy utasok megrablásával foglalkoznak. Milyen lelketlen e nép? Igazolja azon néhány éve történt eset, hogy a budai hegyen egy talált hullán, czédulán ez volt írva: „Könnyebb egy embert 50 krért örökre elatlatni, mint ugyanannyiért napszámban dolgozni“.

Sok baja van ezekkel a városi rendőrségnek, pedig ma már a nagyobb városokban a kéj- és kártya-barlangok, a csalók, sikasztok és mindenféle aszfaltbetyárok ellenőrzése csaknem minden idejüket igénybe veszi.

Városainkban az aszfaltbetyárok a múlt század közepe táján kezdtek mutatkozni. Ekkor egy debreczeni vásáron kettő jelent meg ilyen. Ezek egyike, egy a bódéjában elkészt ebédjénél ült mézárusnál egy itcze mézet rendelt. A mézárus rögtön merített s kérdezte, hogy mibe töltse? Mire a vevő azt mondván, hogy elfelejtett edényt hozni, hirtelen lekapta fejről, a zsebéből kivont sapkájával felcserélt magas tetejű kalapját és a mézet abba kérte önteni. Ezt, az ebédjében zavart mézárus, annál inkább teljesítette, mert már a méz ára is ki volt fizetve. Ekkor a vevő, az ebédjéhez vissza s ő vele háttal ült mézárusnak a mézes kalapot hirtelen úgy rántotta a fejére, hogy a kalap karimája a válláig csúszott. Mig aztán a mézárus a kalap visszavonásával küszködött, a betyár a mézárus nyitvahagyott fiókjából összes pénzt kiürítette és vele a vásári tömegben örökre eltűnt.

A másik eset ez: Egy nyelvünket alig tördelt idegen úr a vásár tartamára egy nagy fabódét kibérelt és egy felfogadottja által

¹⁾ A *lebbencs* vékonyra nyújtott tészta, mit a nők télen készítettek, s úgy törtek darabokba, hogy galuskának is lehetett használni.

A *szóga* (szolga) fát nyers korában hajlították oly görbére, mint az ember könyökben behajlott karja. Ezen fát aztán a kihegyezett végével a tűz mellett a földre szúrták, a másik rovátkás görbe végét pedig úgy helyezték a tűz felibe, hogy arra a bográcsot ráilleszthessék. Így főztek hajdan katonáink is.

a hentesek közt délben meghirdettette, hogy a szalonnát a folyóárnál! 1½ firttal magasabb árban veszi, ha hozzá viszik. Délután egymást érte nála a szalonnás szekér, s midőn késő este a vevő úr a jegyzékében, emberei pedig a mérésben kifáradtak; az eladókat úgy küldte el, hogy csak reggel menjenek a pénzükért. El is mentek azok, de hiába, mert az idegen úr az éjszakán az összehordott sok szalonnát mind eladta, s tanúk vallomása szerint a kapott pénzzel elutazott. Ma már ezeknél czifrább dolgok is történnek városainkban!

Az úri betyárok.

Gyarapították a betyárságot a köznemesség némely elkényeztetett, kalandos életre vágyott fiai is, kik ez életre minden ok nélkül önként vállalkoztak. Ismertem B.-Sz.-Márton községben három oly egyént, kik 1849. végén, mint suhanczok csatlakoztak az Orbán-féle bandához; s midőn főnökükkel együtt kézrekerültek, csak fiatalságukra való tekintetből kerültek ki az akasztófát.

A XIX. század elején híres betyárfőnök volt Biharban *Zöld Marczi*, ki azért lett szökött katona és betyár, mert szolgabírája kétségtelen nemessége daczára is besoroztatta.

Marczi is az akasztófán végezte be életét. Sokan múlhattak ki Biharban hasonlóan, mert a síkságon alig van olyan község, melynek egy dűlője, dombja vagy szigetje, az akasztó előnevet ne viselné.¹⁾

A népmonda szerint Marczi, ügyes, okos és bátor ember volt. A hagyomány következő kalandjáról emlékezik.

Egyszer Marczi a m.-pécsi erdőszélen kalandozott s meglátta, hogy egy Debreczen felől jövő szekéren négy osztrák katonatiszt

¹⁾ Az akasztófa régen éppen úgy egy oszlop volt, mint most, de már a XVIII. és XIX. században olyan négyszögű területű építmény volt, melynek szegleteit téglá oszlopok képezték. E két ölnyi magas oszlopok tetején voltak a tölgy gerendák erősítve s az azokon alkalmazott vaskarikákban történtek az akasztások, melyeket a nép ezrei, mint valamely látványosságot néztek végig. E kivégzettek a varjúknak hagyták eltemetni. Kivégzések nemei voltak még hajdan a megégetés, a fejtétel, a keréketörés és a kaszatömlőcz. A két utóbbit a rémes tettüekre alkalmazták.

A kaszatömlőcz téglából kút alakra készült mélység volt, melynek oldalába éllel felfelé kaszák voltak erősítve. Ide fejjel lökték a meztelen bűnöst, kit míg leért, a kaszák szétaraboltak. E tömlőcz egy példánya, az úrilakká idomított n.-kerekű vár udvarában, a múlt szomorú emléke gyanánt fenntartott.

közeledik felé. Látni és cselekedni Marczinak percnyi idő kellett s így a vadászatra rándult tisztek egyszer csak arra riadtak fel, mikor egy feléjük vágató lovas, felvont sárkányú pisztolyt szegez rájuk és dörgő hangon parancsolja, hogy meg ne moczsanjanak. A tiszturak meg is fogadták a szép szót s érzékenyen nézték, hogy ez az egy ember miként szedi nyergébe a kas mellé támasztott fegyvereiket, majd óráikat pénzüket, melyekkel, midőn készen volt, a saját töltetlen pisztolyát lökte közükb s úgy vágatott tovább.

Hogy a kalandos élet némely nagy uraknak is tetszett, bizonyosága Gr. Vay József, a ki betyáros öltönyöket viselt s gyönyörködött benne, ha őt a közvélemény a Dunántúl hírhedté vált zsvány Zsubri Józsival ugyanazonosította.

Sok betyárt ismertem, találkoztam Debreczenben Vayval is, de benne a valódi betyárt felfedezni nem tudtam.

Hasonlója volt Biharban Vaynak, B. Józsi dancsházai birtoikos, kinek úgy öltözete, mint viselkedése is betyáros volt s tetszett neki, ha a hírhedt Vig Miskát valaki benne vélte feltalálni. Józsi e tetszélgeséért az 50-es években jól meglakolt, mert akkor őt a zsandárok Kardszagon, a hozzá hasonló viseletű, később margittai csendbiztossá lett T. Józsival, az akkor hírhedt Vig Miska futóbettyár helyett elfogták s napokon át penészes, sötét pinczében, kenyéren és vizen tartották.

A népies viseletű, de urigógös Józsit, kivált a követ és tisztujjitási lakomáknál az előkelőségek kedvelték. Jól találta magát vele Tisza Kálmán is, kit, midőn miniszterelnök korában Budán, a vällig ért hajú, bak-araszos pipából pőfékelő Józsi, térdig érő báránfyürtös gubájában látogatni ment; Tisza épen a palotája ablakából tekintett le az utcára, hol midőn Józsi megpillantotta, rögtön így kiáltott fel hozzá: „ Szervusz Kálmán! “ mire a kegyelmes úr mosolygás közt ezt kiáltotta vissza: „Szervusz, hozott az Isten!!“

Megbotránkozott a sétáló közönség a paraszt vakmerőségén, de bámulva hallotta a kegyelmes úr válaszát is!

Meglepett engem, ez úrnak egy szobája, melyben a kőkor maradványai és a fanyelű bicskáktól kezdve, mindenféle bicskák és écek ezrei voltak az e czélra elhelyezett asztalokra kirakva.

Józsi 1848. előtt megyei esküdt volt, később mindig csendbiztosságra aspirált, de kívánatát előkelő pajtásai komolyan soha nem vették. Vajha a kortes uralom másutt se állított volna e pályára alkalmatlanokat!

A gyermektelen Józsi, azt ígérte, hogy meg fog rólam vég-

rendeletében emlékezni; ez azonban elmaradt, mert oktalan pazarlása oda juttatta, hogy a halál jótétel volt reá.

Nem voltak ezek az urak zsványok, hanem csak különczök voltak, mely hóbortban a múlt század közepéig egymást múlták felül.

Ilyen hóbortos volt a többi között J. Gyuri tiszafüredi nagybirtokos, kinek csupán ezen úri tréfáját mondom itt el:

Irgalmatlanul huzta-vonta Gyuri, ha elcsipethette, a nádudvari köznemes tilalom rontókat, kik a kölcsönt úgy adták vissza, hogy a György úr szénaboglyáit a mezőn gyűjtogatták. Ez meg György úrnak nem tetszett; de mintha semmi sem történt volna köztük, egy napon György úr ebédre hívatta a nádudvari nemes hadnagyi székkal és az egyházi előjárókkal együtt az összes lakosságot. Az ebéd a mezőn, négy nagy, egymáshoz közel rakott asztag négy-szeg üregébe ment végbe, hol a sok hús és hal-féle étkezés után, késő estig úgy borozgattak a vendégek, hogy egy része mozogni is alig bírt. Ekkor György úr jeladására megbízottjai az asztagokat kívülről összegyűjtogatták; György úr pedig néhány jó botos védelme alatt így szónokolt: Atyafiak! tapasztaltam, hogy ti a tűzi-játékban gyönyörködtek, gyönyörködjeteek tehát most kedvetekre; az atyafiak azonban nehogy tűzhalált szenvedjenek, egymás hátán is iparkodtak a felettük összezapott lángtengerből menekülni.

Elégett egy pár ezer kereszt búza, az ebéd is került valamibe, de György úr oda se nézett e csekélységnek.

Hogy lettek némely honvédek betyárokka?

Ez az általam átélt következő eseményekből is megítélhető.

A szerencsétlen temesvári csatából a magyar sereg Ó-Lugosra vonult, hova harmadnapra a Világosról menekült lengyelektől a fegyverlerakás híre hozzánk is eljutott.

A szőreghi és temesvári vereségek, majd a zsold és eleség hiány, kivált pedig e hir oly levertséget okozott táborunkban, hogy a sereg egy része Bémmel Törögország felé vette útját, a nagyobb része pedig össze-vissza szökdösött.

Nekem a hazát elhagyni semmi kedvem nem volt, de mert a szökés sem tetszett, a felhívásomra mellém csatlakozott 21 huszárral és a zászlónkkal oly elhatározás mellett indultam N.-Várad felé, hogy e kis csapatot az elsőben található magyar táborba vezetem.

Indulásunk első napján egy, a Maros túl partján fekvő oláh

faluba értünk, hol a bírótól, nyugtaajánlás mellett számunkra élelmet követeltem.

A bíró el is ment azt beszerezni, mi pedig lovainkat a község udvarán lezövekeljük és vártuk az élelmet, mely midőn órák múlva sem érkezett: felhatalmaztam a legénység egy részét 22 tyúk összefogdosására.

Amint a kicsavart nyakú tyúkok megérkeztek, rögtön bográcsra hányattak és már a hús körülbelül meg is főtt, midőn az általam elővigyázatból a falu Arad felől eső végére kiállított huszár vágatva azon hírrel lepett meg bennünket, hogy nagyszámú ellenséges lovasság keríti ránk körül a falut.

E gonosz szándékot a magas fekvésű udvarból mi is láttuk s nehogy magunkat elfogassuk, néhány percz alatt mindnyájan, nyeregbe tartott lovainkra pattantunk és az udvarból kiindultunk. Úgy de ezen idő alatt mig mi a hússal és lovainkkal foglalkoztunk, valaki, — anélkül, hogy mi azt észrevettük volna, — a jól kerített udvar kapuját ránk belakatoalta. Ezáltal mi fogva lettünk volna, de a baltás emberünk, parancsomra, a lakatot lecsapta.

Amint ekkor a kitárt kapun kirohantunk, ismét azon meglepetés várt reánk, hogy a falu felfegyverezett lakossága akarta utunkat állani; de csak akarta, mert fergeteg gyanánt, úgy vágunk közzéjük, hogy boldog volt, aki előlünk ép bőrze féreugorhatott.

Ez idő vesztéség alatt, az ellenség úgy elkerített bennünket, hogy tovább csak a Marosnak mehettünk.

E válságos helyzetben elsőben az összemérkőzésre gondoltam, de mert a nagyon egyenlőtlen összecsapás biztos vesztünk lett volna, czélszerűbbnek véltem a Maroson átmenekülni.

Ez is elég nyaktörő vállalat volt, mert felőlünk a Marosnak körülbelől három méter magas meredek szikla-partjáról kellett leugratni, pedig lovainkkal még ily ugratást nem próbáltunk. No de ezt mi oly szerencsésen megcsináltuk, hogy közülünk csupán egy tizedes lett áldozata.

Ideje volt menekülésünknek, mert mi még alig úsztattunk néhány öltre, már az ellenség a parton termett. Jó fiúk lehetnek ezek, mert nemcsak utánnunk nem úsztattak, de tettünk annyira meghatotta őket, hogy reánk lövöldözni is csak akkor jutott eszükbe, mikor mi már csaknem lőtávolban, a sebes folyó közepén is túl voltunk. E golyók egyike érte e a tizedest? vagy kehes lova nem bírta az átuszást? bizonytalan; de az biztos, hogy az oláhok hívták Aradról elfogatásunkra az ellenséget.

A Marosba maradt tizedesnek, velünk jött a nálunk markotányosné gyanánt szolgált felesége is, aki minthogy férfi módon lovagolt s mentében járt; ezentúl férje helyett ő lett a 21-ik huszár. Úgy látszott nem nagyon búsult a menyecske a férje után, mert egy huszárral nagyon megbarátkozott.

A sebes víz dülönyire oly helyre sodort le bennünket, hol könnyen kiszállhattunk. Tovább biztonságba is utazhattunk volna, csak az volt a baj, hogy köztünk egy sem volt olyan, ki magát e helyen tájékozni is tudta volna.

Gondolomra a parton addig mentünk, míg egy kocsi utat nem találtunk, melyen nagy erdőségbe jutottunk. Ezen erdőben, Erdély felől, sok emberet láttunk mozogni, kiktől utunk iránt vágyván kérdezősködni, hozzájok mentünk és azzal léptünk meg, hogy a sürgő-forgó alakok magyar tüzérek voltak, kik itt, az ellenség elől Arad felől hozott ágyúikat ásták el.

Ezen az úton haladtunk sötét estig, de minthogy oly emberrel, ki bennünket utasíthatott volna, nem találkoztunk, vizes ruhában és éhen egy erdőtisztáson megháltunk. Másnap ezen az északnak irányuló útban egy nyűgöt, tehát N.-Várad felé inkább vezető és csak csempészek által használt gyalogutat találván, czélszerűbbnek véltem csapatomat azon vezetni, de hogy valamint ez, úgy a később használt gyalog ösvények sem voltak czélunknak megfelelők, bizonyosága lett az, hogy a Zarándot és Erdélyt Bihartól elválasztó hegyek és rengeteg erdőkben (holott mindég naphosszant mentünk) a harmadik napon sem tudtuk, hol vagyunk?

Utunk ezután egy olyan sziklahegynek vezetett, mely az évezredek előtt itt dült óriási földrengés következtében kettészakadt és egymástól több száz ölre választatott szét. Valamenyien Debreczen vidékiek voltunk s nekünk e hely annál kellemetlenebb volt, mert sokszor olyan fellegekbe nyúló sziklák szélén vezetett a két arasznyi keskeny gyalog ut, hogy rajta lovainkat is irtóztunk vezetni. Elég lett volna itt egy csuszamlás, hogy a vigyázatlan a mellette tátongó mélységbe zuhanjon s ott a sasok eledelévé váljon! Félték itt lovaink is és hogy huszárjaimat is elhagyta vidámságuk, mutatta az, hogy ezen elég hosszú ut alatt nem hogy káromkodás, de tréfás szó is alig hangzott ki közülök.

Élelem dolgában nem lehetett panaszunk, mert a hegylakó oláhok, ha nem is szívesen, de mégis adtak elegendő málékenyeret, szalonnát, túrót és pálinkát, csak útbaigazítani nem tudott, vagy nem akart senki.

Csavargásunkban nagy aggodalmunk lett amiatt, hogy lova. ink egy részéről a patkók elhullottak és a mezítlásos lovak, — a sziklák, kivált pedig a sűrűn talált patakok fenekét képezett éles kövek miatt lesántultak. A vaksors ezen is segített, mert egy kis hegyközség végső kunyhójában egy olyan oláh cigányt találtunk, ki itt az ökröket szokta vasalni. E cigány némi pálinkával való tolmácsolás után megértette vasaltatási szándékunkat. Mégis vasalt már pár lovat, de midőn egy erkölcsös ló jött sorba, a félrészeg cigány e lovat megütötte és a ló úgy rúgta hasba, hogy azonnal halottként terült el. Ez eseményt annál jobban sajnáltuk, mert ezután, a még vasalatlan maradt lovakat, magunk voltunk kénytelenek megvasalni.

Bolyongásunk negyedik napján a gondviselés egy olyan katonaviselt, magyarul is értett öreg oláhot küldött elénk, ki Belényesben is járt. Az öregot tehát némi kényszer mellett útmutatóként magunkkal hurczoltuk és öregünk, még ez este, a Belényes közelében fekvő Remete község alá szerencsésen kivezetett.

Útközben az öregtől megtudtam, hogy Remetén már magyar templom is van; midőn tehát itt embereimet az erdőben elhelyeztem, magam egy emberemmel a lelkészhez azért mentem, hogy tovább menekvésünk iránt tanácsát kérjem.¹⁾

Tiszteletes Sípós uram, az éppen nála időzött tanítójával szívesen fogadott, de tőle azon lesújtó választ kaptam, hogy az oroszok által minden, tehát a Belényesen át N.-Várad fele vezető ut is úgy el van zárva, hogy ha álruhában egyes egyén menekülhet is, de csapatban, fegyveresen, köztük átmenni lehetetlen.

Kiválóan érdekelt itt Rekt uram, aki Erdélyből, az oláhság elül, vagyona hátrahagyásával jött Biharba s hogy itt családját fenn tarthassa, magasabb képzettsége daczára is készséggel ült itt be, az épen üresedésben volt tanítóságba.

A derék emberek igyekeztek rábírní, hogy magamba meneküljek s e célra a lelkész ócska ruháit is felajánlotta; én azonban azt határoztam, hogy Tenkéig minden áron megkísérlem az együttmenést, mert Tenkén az ott lakott anyai nagybátyámtól reményltem a magyar ügy miként állásáról értesítést nyerni.

Hogy e célomat jobban elérhessem, másnap a lelkész úrral, egy térdig ért göttingai ócska rokk, bugyogó és magas tetejű kalapban kémszemlére Belényesbe átgyalogoltam, hova az egyházi

¹⁾ A bihari nép a kath. templomot pápista, a g.-keletit oláh, az ev. ref. templomot pedig magyar templomnak nevezi.

nagy pecséttel ellátott levelünk előmutatása után az orosz őrség készséggel bebocsátott. De hogy is ne bocsátott volna? hiszen engem, a rajtam volt mondúrban, bárki is inkább káplánnak, mint huszárnak nézhetett!!

Belényesben a lelkész úr egy iparos sógorához vezetett, kivel a várost és a belőle kijuthatást alaposan megfigyeltem. Szemlémmel megvoltam elégedve, mert a Remete felől való részen, a városon kívül, az ut mellett, csak az ágyuk mellett volt őrség, miből azt következtettem, hogy az oroszok, a hegyek felől épen nem számítanak ellenséges lovasok érkezésére. A városon belül sem láttam kikerülhetetlen veszélyt, mert itt a minket üldözhetett lovasság be volt szállásolva, a gyalogság pedig, — habár az ut mindkét oldalán, gúlákba rakott fegyvereik mellett több ezren heverték, — az úttest közepét oly szabadon hagyták, hogy azon sötétben, egy vágatató kis lovas csapat, kis szerencsével menekülhetett.

A mint innen Remetére visszatértem, a legénység tapasztalataim közlése után, rögtön rálett, hogy Belényesen át folytassuk tovább utunkat, és mi éjfél tájban, pokoli sötétben, a Remete felől kevésbé őrzött hely kikerülésével, oly szerencsével vágattunk át Belényesen, hogy csupán egy bennünket alkalmasint közülök valóknak tartott gyalog őrjáratral és a kijáratnál állott őrszeggel kellett leszámolnunk.

Dobogásunkra vagy talán az őrjáratral történt összeütközésünkre, az utat őrzött orosz gyalogság mindkét oldalról, éktelen lárma közt fegyvereihez és az úttestre rohant, de hogy bennünket üldöztek e? azért nem tudhatom, mert mi az őrszem elhagyásával, az országutról, az általam nappal kiszemelt dülő utón a magas tengeri vetés közt haladtunk tovább és reggelre úgy jutottunk a már tiszta magyar szomszédos Tárkány községbe, hogy egyetlen muszkával sem találkoztunk. Közülünk az őrjárat szétugratásakor, csupán egy emberem kapott a czombján jelentéktelen szúrást.

Remetén úgy értesültem, hogy a tárkányi ref. lelkész, a magyar ügynek buzgó apostola, tiszteletére tehát huszárjaimat a lakása előtt állítottam fel, hol mig én Tiszteletes Gál Mihály uramnál bent időztem, addig a szomszédok, a legénységnek, kérés nélkül annyi reggelire valót hordtak, hogy arra egész nap rájártak. Szivesen látott vendégek voltunk itt, de mert tartani lehetett tőle, hogy valami csavargó oroszok ott találnak bennünket, jónak láttam onnan mielőbb tovább indulni.

A tárkányiak az útnélküli utat, Tenke fele kellőleg megma-

gyarázták, és mi pihenés mellett is már este 10 óra tájt Tenke alá értünk.

Tudtam már, hogy Tenkén is vannak oroszok; mely okból a legénységet a községen kívül egy félreesett helyre telepítettem, magam pedig egy polgárnak a mezőre nyúlt kertjén, házához felmentem és a felkeltett gazdával nagybátyámhoz vezettem magamat. Feldörömbölt bátyám a mint az ablakán át felismert, nagyon aggódott miattam, mert lakásában egy orosz ezredes hált és udvarában is sok orosz aludt. Kiváltképp amiatt töprenkedett bátyám, hogy mi történt volna velem, ha az ő ablaka helyett az ezredesén zörgetek? Midőn azonban zavarából felocsúdott, készséggel ajánlott számomra menhelyet a padlásán. Majd midőn megtudtam tőle, hogy Komáromig nincs magyar sereg, ellenben a síkságon minden jelentősebb helyen orosz helyőrség van, csapatomat még ez éjszakan feloszlatam, magam pedig pihenőre a bátyám padlására visszatértem. Huszárjaim egy része másnap potom áron eladta lovát és pórruhában gyalog indult tovább otthonába; azok pedig, kikre othon sem várt fejer czipó és ölelő kar: mint szegénylegénységre hajlandók — lovastól tűntek el.

A magyar sereg nagyobb része Temesvár, Lúgos és Erdélyből, az általa épen ekkor jogegyenlőkké tett oláhok közt menekült, de a menekvők közül hála fejében az oláhok többeket agyonverték.

A menekülő és otthonukba visszatért honvédek az osztrák és orosz csapatok elfogdosták és hosszú idejű külföldi katonai szolgálatra besorozták. E besorozott honvédek aztán, ha csak teheték, megszöktek s közülök sokan szegénylegények lettek. *)

Én apámmal tudattam, hogy Tenkén biztonságban vagyok, de ő mégis értem jött, és vele, az anyám által küldött vászoning s gatyában, mint kocsis utaztam haza.

Haza vittem a Lúgosról elhozott zászlót is, de az ostrom állapot alatt az apám kívánságára a közepéből a *Mária*-képet kivágtam s az azóta mint berámázott kép szobám falát diszesíti.²⁾

1) A honvédek üldözése az 1852. aug. 5.-iki legfelsőbb rendelet által szüntetett meg.

2) Jól jártam, hogy az apámnak szót fogadtam, mert 1851-ben egy már rablógyilkosságért is büntetett, általam elegendő okból alaposan megintett zsidó a zsandároknál, mint honvédet feljelentett. Az elfogásomra kijött zsandárok lakáson kutatást is tartottak, de a falon csüngött zászló közepét a *Mária-képet* egészen figyelmen kívül hagyták. Rosszul jártam volna, ha ekkor nálam az egész zászlót megtalálják, mert e miatt a cs. hadi törvényszék jól elítélt volna; még így annál könnyebben megszabadultam, mert ellenem tanúskodni senki nem vállalkozott.

Jól esik e visszaemlékezés menekülésemre és arra, hogy sem az orosz, sem az osztrákok előtt nem tettem le a fegyvert.

*

**

1867-ben írásbeli felkérésemre a tárkányi lelkész hozzám, ez utamra vonatkozólag következő, ma is birtokomban lévő okmányt küldött: „Alulírott igazolom, hogy sásréti csendbiztos Osváth Pál úr, — aki kismarjai születésű s jelenben hozzávetőlegesen 37—38 éves, magas, vékony termetű, — az 1849-ik év augusztus havában *Ó-Lugosról* 21 huszárt, mint honvédhuszártiszt *Belényesen át* Tárkányba vezetvén hazafelé, velük nálam is megjelent. Mit is saját nevem aláírása és szentegyházam pecsétjével megerősítve hitelesíték. Kelt Tárkányban július 12-én 1867. Gál Mihály m. k. tárkányi helv. hitv. lelkész (p. h.)¹⁾

Két bihari zsványbanda kiirtása.

A világosi napok után, a közjóval nem törődő többnyire idegenek nevezettek ki tisztviselőkké, 1850-ben pedig osztrák zsandárok léptek a pandúrok helyébe, melynek következése az lett, hogy a csavargó betyárok nagyon elszaporodtak.

Ezek nagyrészen az 1849-ben börtöneikből querillákká sorozott gonosztevőkből alakultak, de elegenden voltak olyan honvédek is, kik vagy a Kossuth visszatérését várták, vagy a külföldi osztrák szolgálatot kerülték.

Már 1849. őszén, két banda lett Biharban hírhedté. Ezek egyike Orbán Bálint, másika Fábían nevű főnök alatt garázdálkodott. Az utóbbi felakasztatása után termett e dal:

„Engem hívnak Fábían Pistának,
Ki is állok tizenkét zsandárnak.
Zsandár káplár tedd le a fegyvered,
Mert itt hagyod még ma az életed!”

Ezeket nemsokára követte a *Víg Miska* bandája.

Ez a Miska, ügyes vakmerő, de szemtelen ficzkó volt. Ügyességét tanúsítja az, hogy éveken át tudott bitangolni. Egyik vakmerő tette az volt, hogy midőn a zsandárok megtudták, hogy Miska Udvariban honn időzik, négy zsandár ment elfogására, kik midőn az eredménytelen kutatás után pihenés végett a korcsmába tértek,

¹⁾ Hogy Remetéről Tárkányba, Belényesen át lehet eljutni, köztudomású dolog; azt pedig, hogy ekkor Belényesben az általam leírt módon sok ezer orosz táborozott, tudják a belényesi idősebb emberek.

Miska lovára pattant és a korcsma ablakán át lövöldözve jelentkezett náluk, azután pedig úgy elvágatott, hogy a lovas zsandárok nyomába se hághattak.

Másik vakmerő de gyalázatos tette volt Miskának a tetétleni ref. lelkészen elkövetett rablógyilkossága. Azt hallotta ugyanis, hogy e pap pénzes ember, mire negyedmagával, fényes nappal a falu közepén lakott paphoz ment s mert a pap vagy nem tudott, vagy nem akart pénzt adni, a papot agyonlőtte.

Valaki ekkor a harangot félreérté, mely vészjelre a falu népe az utczára futott s habár olyan ember is volt, ki a pap agyonlövetését a néppel tudatta, Miska és fegyveres társai a nép közt még is sértetlenül nyargaltak ki a faluból.

Szabolcsban egyszer elárultatott s elfogatott, de midőn a szolgabíróshoz a szomszéd faluba kísérték, zsandár kísérői elől ekként tűnt el:

Két zsandár kísérte Miskát, kik a nagy melegben jónak látták egy utszéli csárdába, egy pohár sörre betérni. Itt, a magát együgyű és betegnek színlelt Miska, összelánczolt kézzel az ajtóba megállóit, ökröndözött és a nyitott ajtón kilépett. Ezt a zsandárok helyénvalónak találták és csak akkor hűledeztek, mikor Miska maga után az ajtót berántotta s összelánczolt kezével, az ajtóba volt kulccsal, az ajtót rájuk zárta.

Miskára e hely annál kedvezőbb volt, mert a csárda erdőszelen állott, hol a sűrűbe jól menekülhetett. Hol és miként szabadult Miska lánczaitól, az az ő titka maradt.

Ez eset után 1856-ban a részére B.-Sz.-Mártonban általam fizetett ebédnél egy czimborájával és két szép paripával én kerítettem kézre. A paripák Gr. Pongráczéi voltak, de azokat tulajdonosa soha nem kaphatta meg, mert Miskát szabadon maradt czimborái a m.-keresztesi Cs. szolgabíróshoz börtönéből harmadik éjszaka kiszabadították, a mikor a város istállójából a szép paripákat is magukkal vitték. A megszabadítás a börtön utczára feküdt falának kiásása által hajtatott végre.

Miska ekkor azt izente nekem, hogy irányában tanúsított magamviseletéért nem fog adós maradni, de az ígérését meg sem próbálta foganatosítani.

Még ekkor nem voltam csendbiztos és minthogy több Miskához hasonló országosan körözött rosszakat juttattam kézre, a Miska beszolgáltatása után a Cs. megyefőnökség, 1856. ápr. 2-áról 2203. sz. a. a kezem közt lévő dicsérő okmányban ismerte el a közbiz-

tonság helyreállítása körül tett működésemet és csak rajtam múlt, hogy más kitüntetés nem ért.¹⁾

Miskát később Szabolcsban fogták el s minthogy ellenszegült, oly sebesülten hurczoltatott Debreczenbe, hogy a végtárgyaláson a a börtönőr támogatta.

Tagadta Miska nevét és születés helyét s midőn ugyanazon-sága végett szembesítettett, ocsmány szavakkal illetve felismerői közt az édes anyját is.

Debreczen alatt akasztatott fel s emlékére ilyen kezdetű nóta gyártatott:

„Már ezután felfogadom, jó leszek,
Foglalóul, a perselybe két garajczárt beteszek.
Békét hagyok a bornak és a lyánnak,
Ezt fogadom az Istennek magának“.

A bihari betyár öltöny ez volt: 1. kis szélű, fenálló karimájú, darutollas fekete kalap, mit rendesen balra vágva viselt. 2. Fekete selyem rojtos nyakravaló. 3. Kékszínű ólomptykés mellény és dolmány. 4. Borjúszájú ing és lobogós gatyá. 5. Sarkantyús csizma. 6.) Félvállra vetett fejér czifra szűr. Fegyverként rézfokost és pisztolyt hordott. A betyárok viselete vidékenként változott, s leginkább a kalap és felsőruhában tért el. A hírhedtebb zsványok néha félúriasan öltözködtek.

A pusztai csárdák, csárdások és a tolvaj nyelv.

Gondoskodtak földesuraink a betyárok mulatóhelyeiről is, mert határjaik szélén, a szomszédos Regálék csonkítására csárdákat építettek. E csárdáknak sajátos neveik voltak. Így p. o. egy Újváros felé eső debreczeni csárdának *Látókép*, Biharban egy másiknak *Samarja* a neve, Karczag határában pedig a csárda *Agota* nevet visel.

Ezen elnevezések a katholicismus fénykorára vezethetők vissza, mert a *Látókép* helyén valamikor bizonyára olyan szent kép állott, melynek a néphit látóképességet tulajdonított; Samarja helyén pedig (Kis Márja alatt) a Szűz anya képe állott, melyen az aláírt *Sz. Mária* betűiből lett a Samarja név. Ágotáról szinte azon hagyomány maradt hátra, hogy helyén egykor zárda állott és az utolsó fejedelemasszony neve után örökölte a zárda helyére épített csárda a nevét.

¹⁾ E korban a bécsi kitüntetés az illetőt a jó hazafiak előtt oly gyanússá tette, hogy az ily egyén a társaságokból is kizárattott.

A bihari csárdák közt hírhedt volt B.-Szt.-Márton alatt a *Hám-szárító*, mely név onnan ragadt reá, hogy a csárda előtt éjszaka megállott utasoktól itt több ízben loptak el lovakat.

Betyár-fészek volt a n.-szalontai határban a *Kajla* csárda is, melyet kezdő poéta korábban Arany János ilyen kezdetű versére méltatott:

„B. megyében, B. hely fekszik,
Lakják tótok és oláhok,
Hogyha lelkük miveltn volna,
Kétezerre menne számuk!)*“.

Ezen minden felügyeletet nélkülözött helyeken rendszeren olyan 13 próbás gonosztevők vállalkoztak csaplárokként, kik életük javát börtönben töltötték s mint ilyenek, sem nem láttak, sem nem hallottak.

A csárdásoknak a betyárokkal való jó egyetértésről tanúskodik ezen dal:

„Csaplárosné nekem halat süssön kend,
Azután meg citronyos bort hozzon kend.
Szolgálóját istrázsára küldje kend
S ha pandúr (zsandár) jön, híradással legyen kend“.

A csárdáknak rendes látogatói voltak még a pásztorok, de vásárok alkalmával a késő időig (sőt néhol ma is) a vidék népe sem mehetett úgy el mellette, hogy egy kis itókára be ne térjen.

Körül volt ilyenkor kötve a csárda, a betyárok, orgazdák és nemes legények háttas lovaival; előtte pedig czudar hidegben is, 20—30 szekeren, sokszor dideregve várta a fehérnép a csárdába feledkezett urát.

Vásár ideje alatt 3 szál cigány húzta itt a talpalávalót és a mulatságot olykor ilyen kurjantás ékesítette:

Aranynak ezen versét csendbiztosságom kezdetén N.-Szalontán kaptam, de most sajnálatomra meg nem találtam. Tartalma ez: Szalonta közelében B. faluból egy oláhtól két ökrét ellopták. A káros másnap az ökreit Szalontáig nyomozta, de ott nyomát veszítette. A babonás oláh ekkor javas-asszony hiányában, a tudós hírben állott orvoshoz ment tanácsot kérni. El is mondta baját, az oláhtól nem értett orvosnak, aki a panaszkodón gyomor romlás jelét látván, számára kézi gyógytárából azonnal jó adag laxatívát adott. Ekkor a káros gondolomra tovább indult ökrei keresésére, de a Kajla csárdánál elodázhatatlan baja a csárda állásába kényszerítette, hol csudák-csudája! amint szétpillantott, saját ökreit látta a jászolnál ragódni.

Az ökrök megtalálását, káros, az orvos érdemének tekintette és háláját a vers végén így fejezi ki:

A doktort és háza népét
Aldujaszke Domnye Zeu!!

„Igyunk, igyunk kivilágos viradtig,
Mégfizeti, aki reggelig alszik!“

Zeneszünet közben a fiatalabbak eldalolták:

„Sallangos paripán vágat a betyár	„Még azt mondják rólam az irigyek,
Holdvilágos éjen, rá babája vár.	Ihatom bort, mert loptam eleget.
A pandúr kergeti, de arra mit sem hajt,	Nem iszom én senki rovására
Egy csók babájától, felejt minden bajt.“	Jól tudja azt a csaplárné Sára.“

Ritkán egy-egy vén betyár dalol így .

„Ha még egyszer szülehetnék,
Újra megint betyár lennék.
Betyár lennék a csárdába,
Betyár, — az istenházába!! stb.“

Még ritkábban hangzott fel az orgazdák ezen dala:

„Tele a zsebem bankóval,
Az istállóm lopott lóval.
Nyájamat hajtom Gyulára,
Magam sétálok utána“.

A pokoli zsivajban rendszeren akadt szóló tánczos; néha pedig olyan legény is, ki a mestergerenda megkopogtatásával hívta ki ellenfelét botpárbajra. Ilyenkor a multság verekedéssel s a verekedés betört fejekkel végződött; de a miatt ritkán tétetett panasz. A verekedésnél ilyen csitító szavakat lehetett hallani „Vigyázz!“ „A fejét üsd, hogy meg ne sántuljon!“

Ha a csárdában a zene szünetelt, rendszeren ujjhúzás, ököltaszítás, verseny ugrálás és birkózás került elő. Ezeknél a legyőzöttek a győzőknek pint bort szoktak fizetni. A birkózás sokszor verekedéssé fajult, de a fogadások néha derűlséget idéztek elő. Ilyen volt a többi között egy próbált legény azon dicsekvő felhívása, hogy ha ő akarja, senki sem tudja az általa a földre helyezett rövid pálczát átugrani. Akad vállalkozó elég, de a legény csak egy bárgyú suhanczczal fogadott úgy, hogy a pálczát érinteni nem szabad. Midőn aztán a feltétel elfogadtatott, a fogadást ajánló úgy tette a pálczát a fal mellé, hogy az egyik vége a falat érte. Ekkor biztatta az ugrásra a suhanczot, de annak ehez semmi kedve nem volt, mert a pálczát csak úgy ugorhattá volna át, ha előbb a falat kidönti. Ezután a rászedett rovására mindjárt megrendeltetett a pint bor, mit nagy derűlség közt azonnal elfogyasztottak.

Ha a csárdába meg nem bízható elem vetődött, a betyárok a tolvaj nyelvet használták. E nyelv magyar volt, csak a szavaknak volt más értelmük p. o. a pandúrnak *koppó*, az aranynek *sárga-csikó*, a fegyveres embernek *harapós* volt náluk a jelentősége. Né-

pünk e nyelvből sokat át vett. Ilyen az *ötön* (Öt ujjával) vette, azaz lopta; *úti fűvet kötöttek a talpa alá*; azaz megszökött, stb. szavunk. Tapasztalatom szerint a tolvaj nyelv többféle, mert két motozásnál, kétfélet találtam. Ezek egyike örökre ismeretlen maradt előttem, de a másikat kitaláltam. Ennek megfejtése annyi hogy minden mondatot vizsályjáról kell olvasni, p. o. ez: *hunczut pandúr* így írta: *nidnap iucznuh*.

Az ivó helyiséget következő felszerelés díszítette u. m.: Volt benne egy baglya sárkemencze, melyet a széles padka egészen körül kerített s egyik szegletén a kuczko magaslott fel. Ezt már Petőfi is akként örökítette meg:

„Te meg cigány, ki a kuczko trónusát elfoglalád
Vesd keresztbe azt a vonót, — epe legyen a gyantád. stb.“

Az ivóban volt még két (lábainál fogva a földbe erősített) tölgyasztal, melyek mellett szintén földbe erősítve, tölglőlóczák nyúltak.

Kiegészítették e felszerelést a mérték és ivóedény gyanánt használt fakupák, melyek itt azért voltak czélszerűek, mert ha a vendégek azokat egymás fejéhez verték, sem mindég törtek el, és nagyobb sérülést nem okoztak.¹⁾

A kupa emlékéül maradt vissza ezen dal:

„Csaplárosné töltsön bort a kupába
Hadd igyék a szegény legény ej-haj bujába!
Lánczos adta lobogós teremtette,
Féreg esett az én régi ej-haj kedvembe!
Csaplárosné már én kendnél nem iszom,
Mert én kendnek igen sokkal ej-haj tartozom!
Rójjá fel a rézfokosom nyelére
Hány icze bort ittam már meg ej-haj hitelbe!“

Ünnep napokon e csárdába jöttek össze a szomszédos falvak legényei, s ha valami csekélységen összezördültek, vagy régibb tartozás volt elszámolandó, úgy elverték egymást a mint csak lehetett.²⁾

Káros hatásúak voltak közbiztonságunkra:

¹⁾ Hajdan nagy uraink is fakupákat használtak. Emléke van ennek, a Szigetvárnál elesett, bihari nagybirtokos Bajomi János 1566-ban tett, irodalmilag is érdekes végrendeletében, melyben több aranyozott fakupákról is rendelkezik. (Hazánk és a külföld. 1868. 51. lap.)

²⁾ Ritkaságként voltak olyan csárdák is, melyek a csaplár lakásán kívül vendégszobával is szolgálhattak. Míg vasútjaink nem voltak, viharban ezek is jó helyeik voltak a tisztességesebb utasoknak. A csárda egy vendégéről a hagyomány a következő adomaszerű dolgot hagyta hátra:

Egy angol nagyobb tapasztalat szerzés végett gyalog utazta be hazánkat és az Alföld egyik nagy pusztáján a vihar éjjelre egy csárda vendégszobájába kény-

A cigányok.

A cigánysággal való hosszú idejű érintkezésem, e faj saját-ságával lehetően megismertetett. E téren szerzett tapasztalataim közül ezeket sorolom itt elő:

Korunkban már minden sátorosnak van illetőség helye. Oda tolonczolják őket és telelni is oda járnak; de csak is telelni, mert ha tavaszodik s útvélre szert tehetnek, útra kelnek és faluról-falura járva barangolnak az országban s néha a külföldön is.

Barangolásukat a 3, 4 családból álló bandák, karavánoként végzik útjukban a rézöntést, kovácsolást, vagy teknő vájással foglalkoznak; de valamennyinek foglalkozása még a lopás és rablás. Vannak közöttük olyanok is, kik csupán vásári tolvajlásból élnek.

Asszonyaik meszelőkötés szitabehúzással foglalkoznak, de ezeknél bővebben jövedelmez nekik a kártya és tenyérből való jöveddölés, melylyel csak együgyű embert és hiú nőt visznek jégre. Szorongatott helyzetükben e nők mérgezni szokták hajdan a mezőn legelő libákat és sertéseket, melyből az a hasznuk lesz, hogy a döögökből — míg azokat a mezőn temetetlen hagyták, — dúsán lakmározhattak.

A rézöntők, ha valamely falu alatt sátort ütöttek, a falut házról-házra bejárták s ha a faluban egyetlen üst se volt hibás, házalásuk után lett elég, mert ha az asszony nép tiltakozása daczára az üsthöz férközhettek, az egyik more a markába e célra dugva

szerítette. A fáradt utas csakhamar feküdni tért, hol a nagyon tollas ágyban takaró gyanánt is dunyhát kapott. Ilyen takarót az angol forró nyárban magára feleslegesnek tartott és azt hitte, hogy a csaplárosné azt azért tette ő reá, mert azon (tehát ő felette) még valaki hálni fog. Egy darabig türelemmel várta az angol a rá fekvő vendéget, de midőn álmos lett, bekiabálta a csaplárosnét és kérte, hogy azt az urat, aki ő rá fog feküdni küldje már be. — Jólesett aztán az angolnak, midőn nagynehezen megértette, hogy hálótársa nem leend.

Mikor az angol utazását bevégezte, visszamenőben ismét meglátogatta a csaplárosnét és kérte, hogy számára olyan jó rántottát süssön, mint akkor sütött mikor ott hált.

A csaplárosné csakhamar bevitte az angolnak a rántottát, de az amint szétkapargatta, sehogysem volt azzal megelégedve, mert amint mondá, hiányzanak belőle a kedves ropogós töpörtyűk.

Mínthogy pedig az ételbe elég sült szalona volt, a panasz miatt a menyecske kezdett duzzogni, de csak addig, míg eszébe nem jutott, hogy az előbbi rántotta sütéskor a rántottába a kéményből sváb bogarak hullottak és az angol bizonyára azokat ropogtatta kedves töpörtő gyanánt.

tartott hegyes vassal oly ügyesen szúrta azt ki, hogy senki észre nem vehette.

A kovácsok lakatokat, zárat, lóbéklyókat igazgattak és a banda tagjai által meg rablásra kiszemelt lakásokba a bejutást elősegítették.

Nagy mezei munka idején, mikor ritka háznál marad otthon valaki, fényes nappal is kiraboltak így egyes házakat, mit a káros csak este vehetett észre, akkorra pedig a tolvaj familia a harmadik falu alatt ütött tanyát.

Ezeket ritka esetben lehetett megbüntetetni, mert a lopott tárgyakat a mezőn alkalmas helyre szokták lerakni; a pénzt pedig oly ügyesen rejtették el, hogy alig volt rá eset, hogy azt a káros visszakapja.

Egy ilyen esetet nyomoztam ki 1859. szeptemberben ekképpen: A szomszédomban fekvő Bedő községből egy este azt jelentette nálam maga a káros, hogy e délután, családjá távollétében, házába betörték s abból több tárgyakon kívül, bankjegyekben 50 forintját is elvitték. A károsnak egyedüli gyanúja az ott átutazott sátorosokra volt; a kibről már azt is tudta, hogy merre vonultak tovább. Nehogy pedig a sötétben keresett cigányjaim mellett tovább menjek, a nyomozást hajnalra halasztottam; de egy pandúrt Bedőbe azon célból küldtem, hogy odaérkezésemig igyekezzék kitudni, hogy a cigányok közt volt e olyan, a kiről az ott jártakra ráismerhetünk. Bedőbe kora hajnalban megérkeztem s az ott rám várt pandúr azt jelentette, hogy a banda közt egy ripacsos képű vén banya is van. E hir vételével a jelölt úton pandúrjaimmal rögtön tovább és az útban szerzett adatok után oly szerencsével mentem, hogy már reggeli 8 óra tájban K. Szántó község alatt meg is találtam őket. Közte volt a bandának a ragyás képű vén asszony, s így biztos voltam benne, hogy e csapat az általam keresett familia. A banda tagjait rögtön sorakoztattam, mindenüket szigorúan átmozgattam, de semmi jelt nem találtam. Már-már nem is volt reményem, midőn egyik szemes pandúrom felfedezte, hogy az egy lovas szekér felső oldal fája végén fadugóval befedett lyuk van befúrva, melyet a mint kibontott, benne az 50 frtot a bemondott bankjegyekben hiány nélkül megtalálta. Ezután némi ijesztésre azt is bevallották, hogy a többi elvitt holmit egy sigébe hova tették, hol azok meg is találtattak. (Az erdőben a sűrű vesszős helyet hívják sigének.)

A másik eset.

1860. novemberben egy külföldről teelés végett visszatért-tolvaj bandával így hozott össze a sorsom. Az ártándi előljárók azt jelentették hozzám, hogy falujuk alá egy vajda alatt nyolcz szekér sátoros cigány telepedett le, a kik megintésre sem akarnak onnan távozni; pedig a folytonos lövöldözések miatt gyuladás vagy a körülük járó-kelőkben hiba történhetik. Ártándra érkezésemkor is egyre ropogott a puska, mely okból utasítottam pandúrjaimat, hogy mikor a cigány okhoz érünk, lovaikat a velünk jött községi cselédre bízva a fegyvereket azonnal szedjék el, mit azok teljesítettek is. Magam, a bíró és egy pandúrral a vajda sátorába mentem. A sátor előtt tűz lobogott, belül a sátor földje szőnyeggel volt leterítve, melyen a széken ülő vajda körül öreg cigányok és nők gugoltak. A sátor közepén egy leterített asztalkán ezüsből készült tornyos kis templom volt felállítva, mely alkalmasint valamely templomból kerülhetett hozzájuk. A vajda, amint beléptem, ezüst gombos mentében és a méltóságát jelző ezüst gombos bottal nagy hajlongások közt fogadott s azt mondta, hogy most keresztelőznek s annak az öröme mulatnak.¹⁾ Lójárlataik, út- és fegyverleveleik rendben voltak, de mert ezen bandánál nagyobb mennyiségű arany, de kivált ezüst pénzt találtam, fegyvereiket lefoglaltam s az egész bandát vasvillás örök felügyelete alatt hagytam hátra. Ezen cigányok Biharmegye Szilágyság felől eső széléről valók voltak, s mint ilyenek, fegyvertartási leveleiket a bihari császári főnökségtől kapták, hova az őrizet daczára megszökött vajda ellenem panaszra ment. A főnökségtől még azon a napon rendelet érkezett hozzám, mely eljárásomat helytelenítve meghagyta, hogy a fegyvereket adjam vissza, a cigányokat pedig bocsássam szabadon. A cigányokat el is bocsáttottam, a fegyvereket pedig kocsin azon jelentés mellett vittem személyesen a főnökséghez, hogy botrányosnak találok s találja mindenki, hogy ezen lopás-rablásból élő népnek a hatóság fegyvertartást engedélyez akkor, midőn az a becsületes adózó néptől, saját védelmére is megtagadtatik. Az októberi Diploma hatása alatt még azt is nyilvánítottam, hogy ha a fegyverek a cigány oknak kiadatnának, azt felsőbb helyre jelenteni fogom. Nem is adták vissza a

¹⁾ A keresztelőről az ártándi lelkész nem tudott semmit. Azt egyébiránt a sorozástól való iszonyodás miatt mellőzni is szokták. Annyira félnek a besorozástól, hogy emiatt az öncsonkítás is gyakori köztük.

szép fegyvereket, hanem mint később hallottam, szűkkörben elárverezték.

Járásomban három hírhedtebb sátoros családnak volt illetőségi helye. Ezek egyike Váncsodon az Érparton szokott telelni, s róla a következő eset maradt emlékemben: kemény tél volt és a sátorban egy közelben lakott öreg polgár négy apró a hideg miatt csaknem megdermett rajkót találván, azokat fűtött szobájába a sutba hordta. A csavargásukból haza tért szülők hűlt helyét találták magzatainak és midőn lótás-futás után hollétüket kipuholták, rögtön utánuk mentek. A sutba felmelegedett purdékát a szülők aléltan találták, kiket aztán a hóra azonnal kihajigáltak, az öreg polgárt pedig szemrehányással illették.¹⁾

A másik banda N. Kerekiben a Kis-Körös parton a csárda mellett töltötte a teleket s foglalkozása a hibás lovakkal való kucepkedésen kívül vásári tolvajlás volt.

A harmadik família M.-Keresztesen nem csak illetőséggel, de egy zsellér házzal is bírt. Tavaszkor ez a család befalazta ablakát, ajtáját és ha útlevelet kaphatott, késő őszig járta az ország vásárait, melyekről lopott holmikkal rakodva tért vissza telelni.

Ez a család 1862. tavaszán szinte utazni akart és a család feje útlevél nyeres végett a szolgabírónál jelentkezett. Az újból ki-nevezett szolgabíró S. P. minden tekintetben megállta a helyét, de mert nem megyei volt, e miatt sokaknak nem tetszett. Ez a szolgabíró valakitől értesülvén ezen család vétkes foglalkozásairól, az útlevél adást megtagadta. A kapatos vén cigány e miatt bosszús lett és a szolgabíróval feleselt. A szolgabíró az illetlen viselkedés miatt szinte indulatba jött és midőn rendreutasító szavai közt a cigányt *bitangnak* találta mondani, a ház tulajdonosságára büszke cigány vissza azt mondta: Bitang! Te vagy a jött-ment bitang, én pedig keresztesi polgár vagyok.

A szolgabírót bántotta már, hogy tőle az előkelők férehúzód-
nak, most aztán a cigány viselkedése miatt annyira dühbe jött, hogy a cigánynak rohant, de azt gyáva hajdújával sem bírta le-
teperni. Ekkor a szolgabíró a szolgálója által küldött levélben rög-

¹⁾ Ha ilyen sátor felé idegen közeledett, a meztelen rajkók tótágas és cigány kerékhányással vonultak elibe és fajtalan vers gajdolása mellett rókatáncot jártak előtte, úgy kéregetek. Egy ilyen jelenetről így emlékszik egy adománk: Egy utas elibe így futott egy meztelen rajkó s az utas egy az útfélen állott cigánytól azt kérdezte, kié ez a poronty? Mire a cigány azt felelte: *Annyit tudok felőle, hogy én ruházom.*

tönös segélyemet kérte és megérkezésემig a cigányt szobájában fogva tartotta. A mint e dolgot megértettem, a cigányt annál is inkább rögtön lehúztam, mert különben is volt nálam a rovásán.

A pálcázás alatt a cigány mindjárt az első ütésnél leírhatatlan ocsmány szóval illette a verő pandúrt, mit különböző változatokban minden ütésnél addig ismételt, míg csak szóllani tudott. Ekkor én szeppentem meg s midőn ájulásából felocsúdtattuk, azon intés mellett bocsátottam el, hogy ha máskor hasonlót tesz, két annyit fog kapni.

Az 1863-iki n.-várad-i őszi vásárból két cigány csínról emlékezem.

Egyike ez: Egy lókupecz cigány, egy földműves jó lovat megalkudta. Foglalót adott már a lóra és a járlat is kezében volt, de csak úgy akart fizetni, ha előbb a lovat hátán megpróbálja. Ezt a gazda nem ellenezte, a cigány pedig, mikor a sűrű vásárból a lóval kivonult, úgy elvágatott, hogy többé előkeríteni sem lehetett.

A másik csíny ez volt: A zsákai öreg kurátor a vásárba az eklézsia két szekér búzáját, e szűk időben azért adta vékánként a szegény iparosoknak, hogy a kupeczektől ne legyenek kénytelenek ugyanazt magasabb áron venni. A kurátor e foglalkozása alatt felső ruháját a lócsre akasztotta, honnan azt egy cigány lekapta s vele elszaladt. Amint a kurátor a lopást megtudta, a cigányt úzóbe vette s midőn az, egy a földre terített ócskavaskirakaton átszaladt, a fáradt káros, egy felkapott vas darabbal úgy hajított utána, hogy lábszára eltörött. A lármára és jajgatásra én is a cigányhoz mentem s midőn a dolgot megértettem, a kurátor kontójára fogadott talyigással a cigányt a kórházba szállíttam.

Bosszantó volt reám a következő eset: 1864. június 21-én, hajnalban m.-keresztési Pap Gábor véresen azt jelentette nálam, hogy egy cigánybanda, a községtől pár dülőnyire verte össze s rabolta meg. Pár pandúrral, rögtön a banda keresésére mentem és a látásunkra szétfutott öt tagú bandát, pár levegőbe tett lövéssel elfogattam. Tanyájukon, a panaszosén kívül, több más utasoktól rabolt tárgyakat is találtam, melyekkel, az általunk ismeretlen bandát, a községháza pinczéjébe kísértettem. Ott hagytam őket éjjelre is, de reggelre hült helyük volt, mert a pinczét valaki kívülről kiásta és e lyukon valamennyi megszökött. Hogy a pinczét kívülről ásták le, azt az ásás világosan mutatta, mint hogy pedig e távolvidéki banda sorsa itt senkit nem érdekelt, biztosra vettem, hogy a kiszabadítást csupán a banda egyik olyan tagja cselekedte, ki előlünk, a többi

elfogatásakor elbújt. A banda szökését eredménytelenül köröztettem. Ajánlatos, hogy az efféle ismeretlen csavargókról, a kézrekerítő rendőrség rögtön személyleiratot készítsen.

A sátorosok ha prédára tesznek szert dúsan lakmároznak, de ha a sors úgy hozza, koplalnak is, és a dögön kívül oly eledelkkel is élnek, milyenektől más ember fia undorral fordul el. Ily esetről tapasztalatom ez: 1869-ben, midőn Békésmegye szélein a Virág-féle betyárbanda után nyomoztam, az úttól félre egy terjedelmes ugar földön, egy szekér mellett sürgő-forgó alakokat láttunk. Kik lehetnek s mit csinálhatnak itt ezen emberek vágytam tudni, s midőn közelükbe értünk, láttuk, hogy az alakok sátoros cigánynők és gyermekek kik azért maradtak így magukra, mert közülök a férfiak hűvösre kerültek. Ez nem lepett meg, de meglepett az, hogy e cigányok, az ugaron összevadászott tövises disznókat nyúzták és hányták bográcsra.

Ritka eset ezek közt, hogy valaki bűnös társait elárulja, mert az árulót a familia ki szokta végezni. Az ily esetről a hatóság a legritkább esetben tud valamit, mert a familiák létszámát sem tudja és mert a tetten érteket itt-amott hűvösre teszik.

A sátorosak általában egyenes szikár természetűek és köztük egyet sem láttam kövéret.

II-ik József császár uralkodása alatt, sok sikerrel, úgy kísértetett meg a sátorosok letelepítése, hogy a megyék, egy bizonyos napon, a sátorosok aprós gyermekeit a hazában mindenütt összefogdostatták és ezen gyermekeket távol eső megyékben a földmivesek közt szétosztották. Kegyetlen, de hasznos volt ez eljárás, mert e csavargók ivadékai sok helyen szorgalmas polgárokká váltak. Biharban Bárándon és Furtán több ilyen cigány eredetű család van.¹⁾

Korunkban József kir. főherczeg tett kísérletet a cigány telepítésre, de cigányjai a lehető kedvezmények daczára is szétszökdöstek.

A fél vad cigányok.

A sátorosok közül, kivált a sík vidéki előljárók, sokat telepítettek le olyan szóbeli egyesség mellett, hogy ha lopáson éretnek, a falu végén építeni engedett kunyhóik azonnal leromboltatnak maguk pedig a határból kiűzetnek. Ezek közül a férfiak nyáron téglá vagy vályogvetés és sármunkával foglalkoznak, de vannak

¹⁾ A furtai ev. ref. egyházi jegyzőkönyvben ezen beolvadt cigányok néme-lyike be van jegyezve.

köztük kovácsok és zenészek is, mely utóbbiak szolgálják ki a csárdákat és lakodalmakat. Asszonyaik apró kézimunkáikkal házalanak, de a háztartás és gyermekeik gondozása épen nem sajátjuk. Amint a sátorosak, úgy ezek is vadházasságban élnek, de 1—2 év múlva elszókták egymást hagyni. Ekkor a nők magukkal viszik gyermekeiket, de azokkal keveset törődnek. Ez az oka, hogy némelyeknek 8—10 gyermeke közül is alig ér 1—2 nagyobb kort. E félvad cigányok hasonlóak a költöző madarakhoz, mert ha csínt tesznek, vagy társaik bosszújától félnek, azonnal elhagyják telepüket és távol eső helyen ütnek tanyát. Ezek némely helyeken nagyobb tömegbe laknak elkülönített helyeiken, hol és sokszor a korcsmákban is, kivált munkabér nyéréskor, oly czivakodást és verekedést folytatnak, hogy a hatósági közegek alig képesek köztük rendet csinálni.

Így volt ez lakóhelyemen M.-Keresztesen is, hol midőn a velük vesződést a szolgabíróval együtt meguntam; indítványomra a szolgabíró egy Pityu nevű, katonaviselt, izmos cigányt részükre bíróná kinevezett. Ennek a bírónak teendője volt a cigányok közt a verekedést csirájában elfojtani, a viszályt köztük kiegyenlíteni s így a nagyobb verekedéseknek elejét venni. Pityu büszke lett méltóságára, de abban kevés ideig gyönyörködhetett, mert néhány nap múlva úgy talált egy engedetlen alattvalóját egy vaslapáttal föbeinteni, hogy a megintett halva rogyott össze. E tettéért Pityu, az enyhítő körülmények daczára, elítéltetett és többé egy cigány sem volt rábírható, hogy a bíróságot elvállalja.

E félvad cigányok is enyveskezűek. E miatt is többször volt velük bajom, de itt csak a következőt jegyzem fel: Az 1862-ik év június 2-án pár pandúrral lovagoltam Nagyváradról Ó-Palotán át hazafelé, mely útban a Szt.-János község erdejében egy véres oláh jött felénk, ki azt panaszolta, hogy a szt.-jánosi cigánytelep mellett a cigányok 18 csomó dohányja erőszakos elvétele közben hagyták így helybe. Ezt elhittem, mert e cigányokat, mint a váradi vásárok állandó tolvajait ismertem. Az oláhot ekkor a tettesek felmutatása végett a telephez vezettem s ott, akiket felmutatott, tartóztattam. Az eredménytelen motozás után a vásárokon veréshez szokott cigányokat hiába próbálván szép szóval a rabölt dohány előadására bírni, a következő általuk még nem próbált vallasra határoztam el magamat: ¹⁾

¹⁾ A cigányok többnyire az iparosok sátraiból loptak, ahol, ha tetten érettek, az összefutott iparosok verés által maguk vettek elégtételt, s emiatt az össze-

Amint gyors ügétésben elindultam, rabjaim hallatára azt rendeltem a pandúroknak, hogy utánam, karikással addig hajtsák a eltartottakat, míg valamelyik vallani nem kíván.

Czigányaim pár dűlönyire jól állották a kényszerfutást, de egyikük végre is beleunt és bevallotta, hogy a dohányt a kunyhóik közelében, a temetőbe tették le, hol az csakugyan meg is találtatott.

E vallatásnál sokat engedtem meg magamnak, de ha igaz az, hogy a cél szentesíti az eszközöket: akkor e tettem is menthető.

A cigányokat a 18 csomó dohány nyal átadtam az igazság-szolgáltatásnak, de azt a szegény csempész aligha köszönte meg, mert a mellett, hogy dohányja bizonyára odaveszett, még alkalmasint büntetést is kapott.

Megtartották a cigányok ős nyelvükön kívül fajuk fajtalan-ságát is, mit többek közt ekként tapasztaltam:

1859 szeptemberben egy gyolcsos tót B.-Sz.-Márton községben azt panasolta, hogy előzőtt este a korcsmában találkozott egy cigány házaspárral, kikkel addig barátkozott, hogy ittas lett, mely állapotában a cigánypár hálásra magához hívta, hol reggel vette észre, hogy belső zsebéből 10 forintnyi pénze eltűnt. A lopással az asszonyt vádolta, aki hivatlanul mellé feküdt hálni. A korcsmáros igazolta, hogy midőn tőle távoztak, a tót az ital árát 10 firt felváltásával üzette ki és erszényét a belső zsebébe tette. Ez az asszony aztán némi fenyegetésre, a férje jelenlétében, azon nyilatkozat mellett adta vissza a pénzt, hogy ő e pénzért a tótnak *megszolgált*, mely feltűnt előttem azért, hogy a férj e nyilatkozaton megütközni sem látszott.

E nép könnyelműségét tanúsítja ezen cigány-magyar daluk:

„Utsu Dádé, Kudádé! Salonna a nyárson,
Tűzz belőle egy darabot, csorgasd be a sádon,
Majd úgy öls, majd úgy öls kövér bolhát hasadon.

Legény lesek a gáton, vesek feleséget
Egyptomból eredeti, Egyptomból eredeti
Tarka szemű, rigóbőrű egyptomi sépséget.

Vesek neki katrincsát, pasamántos sép soknyát,
Megtanítom seget verni, fel fog engem ébresteni,
Fúvóval, fúvóval tüzset fog gerjesteni.“

kínzott soha nem ment panaszra. Azért volt ez így, mert az iparos félt az idc-oda-hívogatástól, a cigány pedig félt a börtöntől.

Hogy szorult állapotukban miként tudnak hízelegni, mutatja ez a dal:

„Tekintetes és nagyságos Sógabíró úr!
A lélek is resket bennem, mint a bögőhúr,
Csókolom a kezsit-lábát,
Tréfából fogtam egy kacsát,
Mégis bekísért e bakter — nagy ártatlanul.“

A XVII. és XVIII-ik században falun lakott nagy uraink postásokként cigányokat tartottak úri lakaikban, kiknek a családi ünnepekre való levelek széthordásán kívül kötelességük volt még a vadászkutyák gondozása és az urak mulattatása. A postás cigányt egy adománk így örökítette meg: Csikorgó hidegben, dideregve kézbesített egy levelet a cigány az épen ebédjénél ült szomszéd uraságnak, aki azt kérdezte tőle: „No more, válassz: melegszel-e a konyhában, vagy eszel a tornáczon?“ Mire a cigány így válaszolt: „Csókolom a kezsit, Tekintetes uram, én csak egy kis kenyeret szeretnék pirítani.“¹⁾

Ugyanekkor némely urak egész banda zenész cigányt tartottak udvaraikban. Ilyen emléke maradt Biharban Erdődy László esztári birtokosnak, aki még a múlt század elején is egy ilyen bandát tartott és ha vadászat- vagy névnapra barátjaihoz rándult, cigányait nemcsak a szomszéd falvakba, de más megyékbe is maga után szállíttatta.

Híres mulattatója volt a nyíri uraknak a múlt század közepe felé, egy cigány származású falusi tanító, kinek viselt dolgai közül elég itt ez:²⁾

Szabolcsmegyében egyszer a követválasztást előző napokban I. nagybirtokos értekezletre hívta magához a megye előkelői mellett ezen már több barátjai által ismert rektort is. Együtt voltak már

¹⁾ Emlékeink szerint hajdan az úri házaknál az eljegyzések és menyegzők több napokon át víg lakomázások közt tartottak és az eljegyzés az esküvőssel hason erejű kötés volt.

²⁾ A XIX. század elején a durva cigány élezeket megunt némely falusi urak összejöveteleikhez a tehetségesebb színészeket is vendégül hívták. 1845 karácsonyién, mint a debreczeni kollégium ünnepi követe, Bojton, a Beleznay fiú-leány öreg kisasszonynak két pesti színésszel voltam így vendége, s mondhatom, hogy szellemes és gyakran kacaját fakasztó elmés ötleteik által kivált a nőknél, kedves emléket hagytak maguk után hátra.

A Beleznay-birtok itt csak a fiágot illette, de mint más hasonló birtokokban, úgy itt is az utolsó leány mindaddig a birtokban maradhatott, míg csak férjhez nem ment. Ilyen volt Bojton, a népiesen *fiú-leálynak* nevezett Beleznay öreg kisasszony is.

a vendégek, midőn a szabó a háziúr által a választási ünnepélyre rendelt öltönyt haza vitte. E ruhát a háziúr mindjárt felpróbálta, s midőn az némelyek által ócsároltatott, a hason termetű rektor legott ajánlkozott azt magára ölteni, mert amint mondá, a háziúr jobban ítélezhetik róla. Az átengedett ruhát ekkor a rektor magára vette, s midőn benne sokáig büszkén sétálgatott, egyszer csak meglepetést színélve, így kiáltott fel: „Tekintetes uram! Meg kell mondanom, hogy én most nagyot vétettem ellene, amiért engedelmet is kérek.“ — „Miben és mi által vétett ellenem?“ kérdezte az úr. Mire a rektor azt válaszolta, hogy midőn a ruhát felöltötte, elfeledkezett betegségéről. „Hát mi baja van?“ kérdezte tovább az úr. Mire a rektor hosszas mentegetődző szavak után azt mondta: „Az a bajom, hogy rühes vagyok és sajnálnám, ha e baj a Tekintetes uramra átragadna.“²⁾

E nyilatkozatra a vendégek kacajba törtek ki, a háziúr pedig némi czifra szavak után azt mondta: Akár van bajod, akár nincs, nekem ez a ruha többé nem kell. Vidd tehát magadon, de gyorsan, nehogy a hajdúm segítsen kimeneteledben.

Így jutott a faja ravaszágát megtartott rektor ingyen a drága ruhához.

A pásztorok.

A török uralom alatt sík vidéki községeinkkel együtt a nép is csaknem egészen kiirtott.

¹⁾ Hajdan a nagybirtokosok és a köztisztviselők tekintetesek voltak. Tekintetes volt a czíme a megye közönségének is és csupán a fejedelmeket illette a nagyságos czím; ma pedig a régi tekinteteseken kívül nagyságosak lettek, nemcsak a hirtelen vagyonhoz jutottak, de a demokrata urak is. E téren hölgyeink is haladtak, mert a régi tekintetes asszonyokon kívül a közepes tisztviselők nejei is nagyságotatják magukat és midőn a régi kisasszonyoktól az úrleányoktól, a hajdan leány-asszonyoknak nevezett szoba-, varró- és kéteshírű leányok címüket elfoglalták: ma a régi kisasszonyok csakis a nagysád czímre hallgatnak. Tekintettel pedig arra, hogy nálunk 1849-ben, kis ideig, mágnásnak és zsellérnek egyformán polgártárs volt a czíme: el kell ismernünk, hogy a letűnt félszázad alatt a jogegyenlőség terén, a czímkórságban szépen előhaladtunk. Korunkban a czímkórság a társadalom csaknem minden rétegére átragadt, csupán a kurtanemesek mentek e téren visszafelé, mert ezek, kiket hajdan a vármegye akkor is *nemes, nemzeti és vitézi*nek titulált, ha lólopásért idéztettek, — ma azt is kénytelenek tűrni, ha a hajdan lenézett bérlő ispánja *kendnek* szólítja őket.

Ezek némelyike büszke is volt a titulására, mert emléke maradt egy nyiri pajkosnak, aki a lámpása üvegére ilyen feliratot karczolt: „Nemes, nemzeti és vitézli Kis Pál uram ez az én lámpásom.“

A török kiverése után a birtokosokat törvény kötelezte a falvak benépesítésére, de az annyira nem teljesítetett, hogy például Biharban 293 történetileg ismert községünk ma is pusztá. Így van ez sok más megyékben is.

Ekkor a munkáskéz hiánya és a mocsáros földet eke által való használhatatlansága egészen a múlt század közepéig állattenyésztésre utalta a birtokosokat.

A jobbágyság ekkor a tagosítások beálltáig a falu határán együtt használta földesurával a legeltetést, de a pusztává lett falvak helyein a birtokosok csak saját állatjaikat tartották.

E helyeken a tanyákon tartózkodtak firól-fira a pásztorok, kik csekély kivétellel a szegénylegények czimboráivá lettek.

A tanyákon született és ott minden iskoláztatás nélkül felnőtt embereket bő alkalmam volt megfigyelni és azt tapasztaltam, hogy e nép nagyobb részénél a természetes ész a gyakorlat által meglepő sikereket mutat fel. Így p. o.:

A nagyobb sertésenyésztéseknél 50—100 koczára vannak fiadztató kutriczák és mikor a malaczkok 5—6 hetesek, a nagy sertésszin közepére étetés végett anyáik távollétében mindennap összebocsáttatnak. Ezen egyszínű, korú és nagyságú állatokat az anyák visszaérkezése előtt a kanásznak kell kutriczáikba visszahelyezni, ki e dolgot úgy végzi, hogy 500 malacz közül egyet sem tesz idegen anyához, mert ha tévedne, a koczák az idegen malaczkokat szétszaggatnák.

Ilyen gyakorlat által szerzett tulajdon, a falkából az egyes darab sertés elhurcolása, mert ha avatatlan ember fogna meg így egy sertést, annak visítására, mint vészjelre, az egész nyáj a tapasztalatlan emberre rohanna, menthetetlenül széttépne. E dolgot a kanász könnyedén úgy végzi, hogy a tovaszállítandó sertésnek hátulsó bal lábát térden alul kapja és szorítja meg, amikor a sertést akár a hátára lökheti s úgy viheti, mert így a sertés hangot sem tud adni.

Így szokták a kanászok egymás nyáját megdézsmálni, ha pedig pénzre lopnak, akkor a nyájból 10—20 darabot kanyaritanak ki.

Ismertem olyan kanászt, ki csak 50-ig tudott számlálni, de ha nyájában szétttekintett, megtudta mondani, hogy hány és mily nevű sertései maradtak a réten, mert a kanász minden sertésének nevet adott s hiány esetén nevével nevezte meg.

Láttam olyan juhászt, aki százakra menő nyájában minden

bárányról megtudta mondani, hogy melyik juhnak a fia. Ez a juhász e tudományából előttem így vizsgázott:

A bárányok már hetek óta elváltak választva, de az anya és báránynyáj közel legelt egymáshoz. Kiválasztottam egy anyát és a juhászt utasítottam, hogy a bárányok közül ennek a fiát bocsássa az anyanyájba. És a juhász, hogy valóban a megfelelő bárányt bocsátotta az anyák közé, bizonyos volt, mert az átbocsátóit bárány nemcsak feltalálta, de meg is szopta az anyját.

Ügyesen tudja az uradalmi juhász a saját nyájában a szép, nagy, vagy kövér juhokat sikkasztani.

Ez úgy történik, hogy az értékesebb állatokról a fülbe fűrt érez bélyeget, ha másként nem lehet, a fül levágásával leveszi és a kivett bélyeget a becserélendő értéktelen fülébe illeszti, hol az nemsokára oda forrad.

Ha szörbélyeg van a juhon, azzal még könnyebben úgy bánik el, hogy a szörbélyeget az urasági állatról lenyírja, az ennek helyébe menő silányra pedig, kalapdarab vagy csizmaszárból készített bélyegzővel olyan szurok bélyeget fest, hogy azt ritka gazdatiszt ismeri fel.

Egy utamban, a mint a m.-peterdi erdőből kibukkantam, látam, hogy egy ó kútból füst szált fel. Odamentem a kúthoz s így véletlenül tanúja lettem az itt épen folyamatban volt ilyen bélyegzésnek. A meglepett juhászok nem tagadhatták gonosz működésüket, mert körülöttük a gödörben több lebélyegzendő juh volt összekötve. Felesleges mondanom, hogy a kútban a tűz, szurok olvasztás végett rakatott.

Többször vizsgáltam ily sikkasztásokat, melyek közt legnagyobbat derítettem fel 1863-ban októberben. Ez eset Reviczky nevű Debreczenben lakott birtokos b.-sz.-mártoni tanyáján a nélkül történt, hogy azt a távol lakott tulajdonos sejtette volna. Itt a nyájnak csaknem fele elsikkasztatott és a helyébe bélyegzettek nagyobb része a dögbőrök közt találtatott fel.

Az ügyesebb juhászok maguk gyógykezelik állataikat. Ők oltják be a bárányokat himlő ellen, ők rühelik állataikat. Gyógykezelésük közt érdekes a kerge juhok gyógyítása, mit úgy végeznek, hogy a beteg állat homlokán a bőrt kis helyen lefejtik és a koponyán léket vágnak s azután e bőrt visszaigazítják, végre összevarják. E műtét után csaknem minden állat meggyógyul.¹⁾

¹⁾ E sebészi műtét önkénytelenül az agyafűrt szavunkra emlékeztet, mit konok ravasz emberre szoktunk alkalmazni. Ilyen lékelt vagy agyafűrt emberi ko-

Nagyon ügyesek a gulyások és csikósok is, mert az elibük adott, vagy csupán egyszer látott állatot százak között ezek is felismerik és csinyeiket ügyesen végzik.

A kanász és juhász könnyen szerez magának ingyenes pecsenyét, mert a gazdák egy-egy kocza után 4—5 malacot kívánnak, holott némelyik kocza tízet is fiadzik. A kanász kötelessége volna a malacz többletet elhányni, ő azonban mindig hagy magának néhány pecsenyének valót.

A juhok közt is van kettős ellésű, de a juhász csak egygyel számol, a felesleget pedig 5—6 hetes korában bográcsra hányja.

A gulyás már így nem lakmározhat, de ha akar, mégis húshoz jut, mert egy-egy kövér tinót úgy végez ki, hogy annak kimúlása okát alig tudja valaki megállapítani. A kivégzés úgy történik, hogy a tinót szarvánál fogva gerinczre fektetve a földre szegezi s addig tartja e természetellenes állásban, míg a szegény állat páráját ki nem adja, amikor aztán beszámol a tinó aludtvéres bőrével s bejelenti, hogy az állat vértályogba kimúlt.

Hajdan a járásomban legelt Csáky-féle híres gulya közelében eső községekben a tehetősebb gazdáknál oly szép állatokat lehetett látni, milyenek csak a híres gulyában voltak. Ezekről az volt a közhit, hogy ezeket a gulyások a bélyegzés előtt cserélték ki. Csakugyan voltak a Csáky gulyában silány állatok is, de ezeket a gazdatisztek kiválogatták és mézárszékre eladták.¹⁾

A pásztorok hajdan kevés kivétellel nemcsak orgazdák, de tolvajok is voltak, és kiki az általa őrzött hasonló állatfélét lopott.

A futóbetyárok míg vevőjük nem akadt, szállítmányaikat rendszeren az urasági pásztoroknál duggatták, de ritkán a községi pásztorok is elfogadták azokat. Így 1861. aug. 1-jén három darab Konyárról lopott lovat a böjti községi ménésben találtam meg.

A vén pásztorok sokszor alaposan jósolják az időt, a madarak, békák és az általuk őrzött állatok viselkedéséből. Jósolnak még Sz. Mihály nap éjjelén a csillagok járásából a következő téli időre, de ezek nem mindig válnak be.

Feltűnő e korban az urak és cselédek közt való jó viszony.

ponyák találtak régi sírokban. Hogy aztán ezen állatok és embereken végzett agylékelések hason okok következményei voltak-e? Szakértők mondhatják meg.

A Csáky-féle marhák esztendősz koruktól fogva nem szerint elkülönítve voltak s hogy az állatok jól kinőhessenek a szűz gulyába csak a 4 éves üszök közé bocsáttattak bikák. E marhák kis fejűek, egyenes derekúak, nagy testűek s rendkívül hosszú szarvúak voltak.

Ennek oka az volt, mert uraink hajdan cselédjeiket, — habár alárendelt helyzetben, — de családjaik kiegészítőjeként tekintették. A cseléd itt annyira a család tagjának tekintette magát, hogyha valaki azt kérdezte tőle, kié ez vagy amaz tárgy? Nem azt mondta, hogy az uramé, hanem azt, hogy a miénk. Rászolgált később e jó viszonyra, az örökös katonai szolgálat is, mert a nemes udvarokból nem fogdoshatták el az előljárók a legényeket, és a legények kedvéért a leányok is örömet mentek ily helyekre szolgálatba. Fenntartotta magát e jó viszony később is, mert nem egy példa volt rá, hogy a gyermektelen cselédek, uraik gyermekeire hagyták megta- karított csekélységüket. Ily esetet tudok még a múlt század köze- péről is, mert ekkor Marosy László b.-ujfalusi nagybirtokos kanász számadója, végrendeletileg egyik kisasszonyára hagyta a tulipántos ládában megsugorgatott jelentékeny összeg pénzén kívül két tehenét és tíz darab sertését.

A nép közt sem volt ekkor úrgyűlölet, mert az úrbér rende- zés után az úri szolgálat mellett is könnyebb volt megélhetése mint ma, és ha voltak is uraink közt könnyelműek, de elegen voltak olyanok is, kik inséges években jobbágyaikról gondoskodtak, köz- építkezéseikben segítettek, a bénákat és aggastyánokat pedig ki- tartották.

Gázsy János (bihar) m.-peterdi birtokosról tudom, hogy a jobbágság megszűnte után is, az udvarában általa épített szegé- nyek házában kihálásukig, egész ellátással tartott egy öreg cseléd- jét és két volt zsellér jobbágyát.

Népdalainkban a pásztorok is nagy mértékben szerepelnek. Így a gulyásnak emléke van többek közt ezekben:

„Én vagyok a Csáky gulyás,	„Szépen legel a M . . . y gulyája,
Én őrzöm a híres gulyát,	Mégis szebben sétál Ilka utána,
A bojtárom vizen, sáron,	Már messziről kiáltja a gulyásnak
Magam a paplanos ágyon“	Szívem Bandi terítsd le a subádat!“

A *csikósról* emlékezik ez a nóta:

„Volt egy lovam, ha magam rávettem,
Száz mértföldre maradt a szél megettem,
Debreczeni szabadságkor eladtam,
Áldomáskor, áldomáskor csakhogy meg nem sirattam.*)
No de se baj a babámnál az ára,
Neki adtam kendőre, pántlikára,
Ne sugorgasd azt a bankót, jó lélek
Ád az Isten, még többet is, többet is még, ha élek!“

1) A nép a debreczeni nagyvásárt, — mely egész héten tart, — szabadság- nak hívja.

A gulyás és csikósról énekel ez a dal:

„Kondorosi csárda mellett
Gulya, ménés jól legelhet,
Annál a szép csárdásnénál,
Borozgat az öreg bojtár,“

„Gyermek bojtár, suhancz bojtár, vén számadó,
Nagy viharban, fergetegben sutba való.
Ki az, aki ekkor helyt áll?
Nem más mint az öreg bojtár.“

Juhász dalok:

„Hortobágyi pusztán fúj a szél,
Szegény juhász legény útra kél.
Hova lett a nyája? eladta.
Hová lett az ára? megitta.“

„Hej gazduram ! adja ki a bérem,
Mert a nyáját tovább nem őrizem,
Ha Juliskát odaadják másnak,
Viselje hát gondját a nyájának.“

A bihari kanászok többnyire oláhok, oláhos dallamú ezen magyar nótájuk is:

„A búzában a disznó, csak a füle látszik
Paplan alatt a kanász, menyecskével játszik.*)“

Hajdan az urasági számadók a nép közt nagyobb tekintélyűek voltak mint a falvak bírái, mert azok uraiknak csaknem általában bizalmasaik voltak. Jobb sorsa volt az alattas néposztálynak is, mert a tagosítások előtt csaknem általában oly szabadon gyakorolta a legeltetést, hogy néhol nemcsak a zsellérek, de a cselédek is annyi állatot tartottak az urasággal közös legelőn, amennyit csak bírtak.

Szegénységre juttatta a népet:

a) Az osztrák törvény hatálya alatt a nagy uzsora. E miatt lett sok nemes napszámos, de napszámosok lettek a hajdan nagybirtokú családok ivadékai is. Ilyen B.-Szt. Mártonban a Pázmán család sok tagja. E miatt vált meg földjétől a Kunság és Hajdúságon sok kiscgazda.

b) A filoxera, melynek létrejötte előtt a szőlők a gazdáknak jövedelmet, a napszámosoknak pedig állandó munkát adtak.²⁾

c) A tagosítások, mert sok helyen a nép oly szik legelőt kapott, melyen pünkösöd után állat nem élhet. Ily helyeken a nép állatot alig tarthat s trágya nélkül a föld nem teremvén, e miatt sokan potomáron eladták földjüket.

¹⁾ A makkoltatásra járó kanászok oly ügyesen kezelik baltájukat, hogy azzal 10 lépésről is a kitűzött célba tudnak hajítani. Hajdan a nép vénei vállig érő haját viseltek s azt görbe fésűvel tartották rendbe. Hosszú haját viseltek a pásztorok is, de már ezek hajukat befonták s a kalap alá gyűrve hordták. A múlt század közepén Biharban még ilyen vén gulyásokat ismertem. A hagyomány e viseletét kun eredetűnek tartja.

²⁾ A filoxerát sokan a szőlők új betegségének hiszik, holott egykorú hiteles feljegyzések szerint, a filoxerával egészen ugyanazonos baj irtotta ki már a XVII-ik században, a Bihar Érmellék hírneves szőlőit.

d) A gépek behozatala, mert míg ezek nem voltak, a nagybirtokokban nem csak nyáron, de télen is foglalkozhatott a nép nyomtatással, most pedig az aratást kivéve, alig juthat munkához.

Némely helyen aratások is úgy jut a napszámos munkához, ha 10—15 napon át a bérlőnek ingyen dolgozott.

e) A fogyasztási adók. Mert igaz ugyan, hogy a fogyasztástól mindenki fizet, de míg azt a vagyonosok észre sem veszik; észreveszi a napszámos, aki télen nem is kereshet, de enni, inni, dohányozni ekkor is szokott. Nem ártana, ha a nép által használt dohány olcsóbb lenne!!

f) A vizek szabályozása, mely miatt elesett a síkság népe a nádtól, mit télen felében annyit vághatott, hogy az épületei javítására és egész évi tüzelőjére elégséges volt, míg most dideregve tölti a telet. Káros a szabályozás a népre azért is, mert a mocsarak és erekben a hal, esik, rák, nadály és vízi madarak egészen rendelkezésére állottak.

g) A vasútak, melyek miatt a nép a fuvarozás jövedelmétől elesett.

h) Az ipartörvénynek némely helyen azon alkalmazása, hogy azon szegény munkásoknak, kik foglalkozásukat apáiktól örökölték, ha dolgozni akarnak, drága iparjegyet kell váltaniok. Ilyenek a vályog, patics-építkezők és a nád vagy zsúp-fedelezők stb. Ezeket a czéhek idejében nem háborgatták, most pedig, midőn vidékenként 1—2 kapzsi ilyen ember vált iparjegyet, ezek feljelentésére rögtön szigorúan büntettetnek, az iparjegy-tulajdonosok pedig a mellőzhetetlen építkezéseknél úgy zsarolják a *legszegényebb néposztályt*, hogy a mit hajdan 1 frtért helyrehoztak, azt most 10—15 frttal kell megfizetniük.

Az elősorolt okok, — az első ki vétőivel, — az előhaladt kor követelményei és a közhaza előmenetelére szükséges dolgok voltak, de mert az értelmetlenebbek mostohává vált sorsukat a kormány és birtokos osztálynak tulajdonítják; az úrgyűlölet annál inkább terjed, mert e célra izgatok sem hiányzanak. Van már nemzetiségi és néhol felekezeti gyűlölködésünk és épen nem kívánatos, hogy nálunk az osztály gyűlölet is kinőjje magát.

Kiválóan sújtja a folyók vagy mocsaraktól távol lakó és a szabályozás által alig valamit nyert kiscgazdákat a rájuk sok helyen aránytalanul rótt szabályozás terhe, de amint tapasztaltam, ennek legtöbb helyen a nép közönyössége az oka.

Így p. o. a lecsapolt Sárrétől öt és a Köröstől két mérföld-

nyire fekvő Bihar M.-Keresztesen a ref. templomnak az államút felől eső felére odajegyezettett a legmagasabb árvíz állása, hol árvíz soha nem volt. Hogy ez így van, igazolja az, hogy az 1851. és 76-iki árvízkor is, ide e vén templom udvarában az áradat felől feküdt lelkészlakot az áradat soha nem érintette és ha azt nem érte, hogy érthette volna a felette sokkal magasabban álló vén templomot?

Ezen, a községre nagy csapást hozott tévedés onnan eredhetett, hogy a jelzés következményeit nem is sejtő felmutató e helyet valamikor mint állandó pocsolyafészket ismerte, pedig itt a pocsolya nem az árvíz maradványa volt, hanem a hozzá közel, de magasabban fekvő plébániától, esőzések idején lefutott vízből származott. E pocsolya, a Bakh-korban, akkor szűnt meg, mikor annak levezetésére a templom mellett az államúton a ma is fennálló víz-áteresz építettett.

Láttam Keresztesen 1851. és 76-ban, az ide a Körözsről a Kutas erén érkezett árvizet, s ezek az árjelzéssel ellátott templom kertjének valaha mély eret képezett hátsó részén, a lapály kaszálók érintésével úgy hömpölyögtek tovább, hogy az áradat magassága csak a volt szolgabírói hivatal ezen kertre nyúló falán hagyott hátra nyomot. Jól emlékezem, hogy e falat akkor félőlnyi magasban mosta az áradat; hogy úgy volt, tudják nemcsak a keresztesi, de a szomszéd falvak idős lakói is, mert mellette gázoltattak a vasúti állomáshoz.

Ezen, a templomon lévő jelzésnél két ölnyivel alantabb fekvő hely lett volna itt egyedül alkalmas a jelzésre és a tévedés következménye az lett, hogy itt a kispapoknak nemcsak külső vízmentes földjeik, de belső telkeik is általában ártérbe vétettek és szabályozási terhük egyforma lett a víz alól felmentett *Sárrét* dússá lett földjeinek terhével.

Mikor a keresztesiek a kiosztott ívekből nagy megrovásukat megtudták, a többi hasonbajban szenvedő községekkel a kormányznál panaszkodtak, de már panaszukkal elkéstek, elutasítottak és most évenként több szabályozási díjat zálogolnak be tőlük, mint a mennyi káruk sok századokon át lehetett.

Ezen 10—11 kamatos pénzt használó nép nagy része máris tönkrement, most az értékét veszített kis ingatlana már csak névleg az övé. Biztosra veheti, hogy ez állapot orvosoltatni fog, de a túlszaporodott napszámos osztály sorsán csekély nézetem szerint csupán a kitelepítés segíthet.

Örök emléket állít magának azon kormány, mely jól átgondolt kitelepítés által nemzetünknek e mostoha sorsra jutott népét megementi!

A puszták fiaihoz számítandók még

A csőszök, pákászok, halászok és a tanyások.

Ezek közt nekem legrokonszenvesebb embereim a pákászok voltak. Ezek a Berettyó és S.-Körözs-féle már évekkel ezelőtt megsemmisített két Sárrét szigetein télen-nyáron kunyhókban tanyáztak, hol-halászat, csikászat, madártojás szedés és vadászattal foglalkoztak. A madarakat törrel fogták, de a kócsagra, darura és néha hatyúra is, lesből löfegyverrel vadásztak. Alkalmadtán lőttek még nyulat, rókát és farkast.

E pákászok közül, egy öreggel, még a fegyverletétel után vaió télen ismerkedtem meg, aki ekkor a Komádi környékén bujdokolt honvédekkel sok jót tett, s egyszer egy ezek számára készített hal-lakomán engem is részesített. Csendbiztos koromban is jó emberem lett ez öreg, s minthogy az ostromállapot és a Bakh-korban titokban löfegyvert tartott: puskaporral gyakran elláttam. Megszolgáltatta az öreg ezt bőven, mert kócsag- és darutollal ellátott, egyszer pedig egy szárnyán sebzett daruval ajándékozott meg, mely sok éven át udvaromban élt.

A csőszök, halászok és pákászok ritka esetben voltak a gonosztevők bűntársai, de mert érdekükben állott a betyárokkal jó viszonyban lenni: alig volt rá eset, hogy azokat elárulták volna.

Hogy e nép mennyire kezükre járt a betyároknak, szinte a betyár Virág üldözésekor tapasztaltam. Ekkor ugyanis, midőn a járásom szélső helyein eredmény nélkül nyomozódtam, Komádiból egy öreg pandúrommal póröltönyben, a Körözsön túlra szekéren rándultam át. Ezen útban egy csőszháznál, csupán egy 15 éves forma fiút találtunk, aki a pandúrnak azon kérdésére: Járnak-e itt öcsém gyakran pandúrok? A bennünket csavargóknak nézett fiú azt felelte: hogy ritkán vetődnek ugyan erre pandúrok, de ha jönnének is, attól ne tartsanak kendtek, mert ha kell, *lóvá teszem én őket*. Nagyobb biztonság végett menjenek fel kendtek a padlásra, én pedig a lovat, lovas-szekeret a tengeri közt lévő tisztásra hajtom és mind kendtekről, mind e lovakról gondoskodni fogok. Elfogadtuk az ajánlatot és a padlásról néztük a fiút, aki miután lovainkat ellátta, nekünk is szalonát, kenyeret, dinnyét és pálinkát hozott.

A padlásnak már előttünk lehettek vendégei, mert ott már használt szalma fekhelyeket találtunk.

Elmenőre a fiú állította elő fogatunkat, melyről induláskor nem állhattam meg, hogy a fiúhoz ezt ne kiáltsam: „Őcsém csalódtál, mert mi nem csavargók, hanem pandúrok vagyunk“. Mire a fiú mosolyogva azt kiáltotta: „Hiába teréfál kend, mert a kípökről megösmertem, hogy szegénylegények“.

MÁSODIK RÉSZ.

Pandúrkorom emlékei.

Első körutam.

E korban területemen minden községben akadt 2—3 barom tolvaj és betörő, a tanyákon pedig a futóbetyárok bizományosai az orgazdák is szép számban voltak.

Első tendőmnek tartottam ezen egyének múltját és őket magukat is személyesen megismerni.

Körutamot N.-Kerekinél azért kezdtem, mert az idevaló gyanús egyenekről azon hír jutott hozzám, hogy a pandúrok első megjelenésekor botrányra készülnek.

Kerekiben, midőn a gyanúsok bizalmas úton szerzett kimutatását összeállítottam, mindeniket elibem rendeltem s kellő figyelemzetetés után, személyleírásukat kimutatásba jegyeztem.

Ezek eltávoztása után a pandúroknak meghagytam, hogy a faluban egy-egy esküdttel egymást felváltva, egész éjjel cirkáljanak s bármi hibát vesznek észre, arról hozzám szállásomra, azonnal jelentést tegyenek.

Tettek is reggel fele jelentést, mi nagyon kellemetlenül érintett, mert a miatt a házigazdám, Csanády József előtt is szégyenkeztem.

A jelentés az volt, hogy a falu végén egy előlük nyárgaló kocsit azért tartóztattak le, mert rajta egy csempész nagymennyiségű szűzdohányt szállított. Boszuságomat növelte az, hogy csak akkor jelentkeztek, mikor már a dohányt a községháznál le is rakták.

E korban e dohányfogás elég leendett volna arra, hogy a nehezen létre hozott új rendőrség népszerűtlenné tétessék. Népszerűtlen lett volna pedig azért, mert a törvényhozás nélkül reánk erőszakolt dohány egyedárussággal azok is elégedetlenek voltak, a kik nem dohányoztak; ellenben az ügyes esempészek és azok, kik az akkor

zsarnokilag önkénykedett osztrák pénzcsoportot kizsákmányolták, a nép kedvezményei lettek. ¹⁾

Nem óhajtottam e közvélemény ellen működni. Összeszidtam tehát embereimet és utasítottam, hogy a csempészt lova s szekereivel ügyesen engedjék szökni, azután csapjanak lármát és más irányban kergessék.

Mikor reggel a községhez mentem, már akkor kevés volt a szekér dohányból. Hova lett? Nem tudakoltam, csupán a csempész szökése miatt pirongattam a bírák előtt embereimet. Ezután a dohányt megmértem, a bíró felügyelete alá adtam; a történekről pedig jegyzőkönyvet vettem fel, mit az előljárokkal is aláírtam és a szolgabíróshoz beküldtem.

Amint tudomásomra jutott, a csempész letartása azért történt, mert a még egymást nem ismert esküdt és pandúrok közül egyik sem merte a csempész szabadon bocsátását indítványozni.

Bezzeg felnyílt ez eset után a pandúrok szeme. Történt ugyanis, hogy nemsokára egyik pandúrom a bedői szélső korcsmában időzött, hova két olyan pénzcsoport is vetődött, kikkel a pandúr már Keresztesen borközi barátságba ögyeledett. A pandúr szívesen fogadta itt barátjait, de azok pár pohár pálinka után menni akartak, mert, mint a pandúrnak bizalmasan mondták, Bedőben dohánymotosásra voltak kiküldve. E nyilatkozat után sikerült a pandúrnek a konyhában pár lakosnak a dolgot megsúgni, mely a kis faluban úgy szétterjedt, hogy a lakosok minden dohányjukat a kertre hordhatták, mert a pandúr előbb szép szóval, majd fokossal marasztgatta barátjait.

E miatt a pandúr be is jelentetett a cs. szolgabíróshoz, hol a nagy dohányos hivatalnok mosolyogva hallgatta a pandúr azon védekezését, hogy ő csupa barátságból marasztgatta barátjait és a fokost is csak tréfából emelte reájuk. A pandúr végre is felmentetett, a pénzcsoport pedig utasították, hogy máskor hivatalos titkot

¹⁾ Elsőben a pénzcsoport az állami utakon felállított vámsorompónál az utavámot kezelték s azután alkalmaztatták az egyedáruság ellenőrzésére és pedig oly hatalommal, hogy bárkinél házkutatást tartottak s ha dohányt vagy Kossuth jegyet találtak, a gazdát elhurcolták. E pénzcsoport kivált vásár alkalmával a nagyobb összejövetelű utakon az utasokat feltartóztatták s a kínél dohányt találtak, legtöbbször saját zsebükre rögtön megbírságot. Ugyanezek éjjelenként az árkok és hidak aljában megbújtak s amint egy-egy szekér feléjük ment, elibe ugrottak, úgy motozták át. Egy ily eset miatt két pénzcsoport le is tartóztattam, mert a mint így lesből egy váncsodi polgár szekerehez kiugrottak, az ijedt lovak úgy borították le a szerket, hogy a polgár súlyos sérülést kapott.

ki ne beszéljenek és addig csapszékbe ne menjenek, míg küldetésüknek eleget nem tettek. ¹⁾

*

**

Első körutam szerencsével végződött és hasznos volt, mert több régi lopásról kaptam bizalmas útbaigazítást. Ezek szép sikerhez juttattak, mert egymásután hordattam magamhoz a lopott jószágokkal az orgazdákat, akik megmondták, hogy kiktől vették vagy cserélték a náluk találtakat. Így egyik tolvajbanda után a másikat kerítettem kézre, a kitudakolt károsok pedig áldáskivánás mellett szállították tőlem, a szolgabíróság előtt kisajátított állataikat.

Elősegélték működésemet a területemen született, jól választott és többnyire katonaviselt pandúrjaim is, kik szinte sok titok birtokába juttattak.

E titkok fürkészése 1859-ben állandóan foglalkoztatott és sok esetben eredményhez juttatott.

Ezek közt okmányom van arról, hogy a k.-apátii Mirovics árváktól ezelőtt évekkkel ellopott, de mészárszékre adott négy szép tehenük ára közreműködésem folytán 400 frtba az árvabizományhoz, az orgazda által kifizettetett.

A tetten ért gyűjtogató.

1859 szeptember 8-án arról kaptam értesítést, hogy K.-Apátiban a tagosítás miatt elégtelen lakosság az uradalom kárára gyűjtogató, hova aztán minden emberemmel kimentem.

Magam a főtiszthez szállottam, embereim pedig, kiket ez időben lovaikkal együtt a község tartozott ellátni, a község háznál ütöttek tanyát, hol hússal, borral és hogy mielőbb megunjanak bennünket, kávéval is elláttattam őket.

Esős, sáros és hűvös idő volt, de azért pandúrjaim — igen sokszor vezetésem alatt — estétől reggelig czirkáltak, s habár minden 4-ik ház elébe őrt állítottam: a gyűjtások mégis ismétlődtek.

Egész héten csatangoltunk már eredmény nélkül, amikor aztán egy délután az előljárók jelenlétében nyergelttem, s midőn magam is lovon ültem, összeszidtam a gyűjtogató lakosságot és köszöntés nélkül vezettem haza felé embereimet.

Az előljárók bizonyára az ördögnek ajánlottak, mert irányukban sem voltam udvarias. Azt hittem, hogy zsarnokságunkat megünják és a gyűjtogató felfedezésében elősegélnék.

¹⁾ Az egyedárusság törvénynyé jutása után, ilyen tréfát nem tűrtem volna.

Csalatkozásomban más tervet gondoltam, mit csak a főtiszttel tudattam, ugyanis embereimet csak a szomszédos B.-Böszörményig vezettem, hol a községháznál számukra vacsorát rendeltem, mely után pár órát engedtem őket aludni.¹⁾

Ekkor felköltöttem őket, nyergeltettem; kik aztán nagyot néztek, mikor előttük ismét Apáti felé lovagoltam.

Az útban mondtam el embereimnek, hogy Apátiból való elutazásunk csak csel volt, mert most Apátiba és pedig az uradalom azon csürkertjébe megyünk, hol az uradalomnak négy ezer kereszt búzája van asztagokban, melyeket eltávozásunk után a gyűjtogató reménylhetőleg igyekszik meggyújtani.

A csürkert Apátinak a túlsó végén úgy feküdt, hogy oda a községet oldalt megkerülve úgy mehettünk, hogy odaérkezésünket az apátiak észre nem vehették.

Itt várt bennünket a tiszt által beavatott csürgazda, akinek midőn lovainkat átadtuk, mi egy-egy asztag alá helyezkedtünk el.

Közelemben Vad nevű pandúr állott, aki alig ¼ óra múlva kiáltott: „Ide, ide, megfogtam a gazembert!”

Odarohantunk, s miután a gyűjtást az esőben könnyen elvertük, a megfogott gyűjtogatót vettük közre, kiből az uradalom által elcsapott vén kanász számadóra ismertünk.

Ez a vén ember minden tűzoltásnál első volt, s minthogy tetten is éretett, bevallotta, hogy bosszúból azért gyűjtogatót, mert a főtiszt a szolgálatból elkergette. Elkergetésének oka az volt, mert a nyáját megintés után is a keresztek közé bocsátotta.

A számadó elkísértetésével a gyűjtogató megszűnt, de az árát én adtam meg, mert a rossz időben kapott meghűlés miatt beteg lettem.

Már lábbadoztam, mikor Bécsből egy német nyelvű levelem érkezett. E levelet az uradalom tulajdonosnője gr. Csáky Petronella írta s benne azt tudatta, hogy hasznos működésem elismerésül meghagyta főtisztjének, hogy általam a körmödsi híres gulyából két ellős tehenet engedjen választani.

¹⁾ Hajdan a nagyobb községek gazdasszonyt is tartottak, kik a vendégeknek és néha bírák uraiméknak is főztek. A vendéglátásra az úgynevezett *nemo cassa* (névtelen pénztár) szolgáltatta a költséget, mely többnyire büntetéspénzből gyűlt, s azzal a bíró csak az esküdteknek számolt. E szokás területemen még ekkor is fennállott. 1861-ig ha a kisebb községekbe vendég érkezett, számára a faluban szedett össze a kisbíró annyi csirkét és tojást, hogy neki is jusson belőle. Vendégek voltak a megyei tisztviselők és a pandúrok.

E tehenek választására b.-sz.-mártoni birtokos, Leszkay Gyula komámmal mentem, de elszállíthatásuk végett két pandúrt és szelíd marhákat is vittem.

Ez állatokat szerettem volna megtartani, de mert a vad jószág pár napig sem nem evett, sem nem ivott és mert megközelíteni is vigyázattal lehetett, L . . . y komámmal, egy tőle sokszor kért almás-szürke paripáért megcseréltem.¹⁾

A következett nyáron e lóval egy nagy árkot akartam átugratni. A ló kitűnően ugrott, de mert az árok szélességét az árokba nőtt nagy gaz miatt nem láthatta, szügygyel a túlsó kőkemény partnak zuhant és örökre használhatatlan lett.

A B.-Újfaluból ellopott kis nyáj juh visszakerítése.

Nem sokára elkedvetlenített a következő eset:

1859. szept. 20-án a zsandár lakta s még ekkor felügyeitem alá sem tartozott B.-Újfaluból egy kis nyájjuhot loptak el.

A káros, alkalmasint sikereim hírére a zsandárok mellőzésével segélyemet kérte. Magam még gyengélkedő voltam, mely okból kellő utasítás mellett, a káros mellé, Farkas és Vad nevű, már régebben is szolgált pandúromat küldtem, kik pár nap múlva az Érmellékről, Csokajból a nyáját szerencsésen visszahajtották. Az orgazda és büntársai megmondták, hogy e juhokat hozzájuk, egy régebben juhászszamadóként működött, rovott előéletű, b.-sz.-mártoni idős ember egy hajcsárral hajtotta. Ezeket le is tartóztattam, de az idős embert betegállapota miatt annál inkább szabadon bocsátottam mert a kár megkerült, és tettét sem tagadta.

Ez az ember néhány napra meghalt s hetek múlva valaki a törvényszékhez névtelenül azt jelentette, hogy ez ember a nálam kapott kínzás következtében halt el.

E jelentés alapján egy napon orvosok küldette aki a test megvizsgálására, de rajta a kínzásnak, melyre szükség nem is volt, legkisebb jelét sem fedezhették fel.

E miatt soha meg sem kérdeztem, mégis kellemetlenül hatott

¹⁾ A grófné németül írt, de hogy jó magyar volt, biznysága az, hogy midőn Kovács Albert nevű gazdatisztje a Sárossy Gyula és honvédek duggatásáért haditörvényszéki ítélet folytán rabbá lett, bezáratása alatt fizetését családjának kiadatta, kiszabadulásakor pedig állásába vissza fogadta. — Az általa részemre adott jutalom is jelentékeny volt, mert ezen állatokhoz hasonlók az uradalomtól darabonkint 200 grtért voltak megvásárolhatók.

az reám, pedig e sírbontás is hasznos lett működésemre, mert e ténynek a vidéken híre futott s e gonosz hír nevemet a gonosztevők előtt félelmissé tette, engem pedig a túlságba menéstől visszatartott.

Egy fegyveres régi betyár kézrekerítése.

Járásomban már sok olyan lopott lovat szedtem el, melyekről az orgazdák azt vallották, hogy azokat egy Marczy és Jóska nevű csavargóktól kapták. Minthogy pedig ez állatok ide kerülésükkor innen is több lovak lopattak el, biztosra vettem, hogy azokat szinte e csavargók orozták el. Ezeket ez okból vágytam kézrekeríteni.

E betyárok egyikét, Marczyt, egyik pandúrom ismerte, kit aztán egyéb teendőktől felmentettem és csupán e betyár puhatolásával bíztam meg.

Pandúrom csakhamar azt hozta hírül, hogy Marczy egy czimborájával többnyire az akkor még pandúrságot nélkülözött szomszédos szalontai járásban csavarog és a mindszei csárdában a csárdásné körül tapossa gyakran a földet.

Igazat tudni ezen pandúrral személyesen mentem e csárdába és a Marczyra bosszús csárdástól megtudtam, hogy a betyárok odaérkezésem előtt kevéssel távoztak tőle el s nála épen az én számomra önat öntöttek és vagdaltak félkéz puskáiba. Megmondta a csárdás azt is, hogy tőle a betyárok egy utas szekeren a váradi vásárra mentek, mi annál inkább bosszantotta, mert a felesége is velük ment.

A betyárok után rögtön Váradra mentem, hol egy városi biztossal és pandúrommal a csárdás utasításából azonnal a *Szarvas* nevű korcsmába indultam keresésükre.

E korcsmának az utczára és az udvarra is ajtaja volt. En a biztossal az utczára nyíló ajtón mentem be, a pandúr pedig az udvar felől levő ajtónál, kívül úgy foglalt állást, hogy őt belülről senki nem láthatta.

Ezt a pandúr maga akarta így és hogy helyesen cselekedett, mindjárt kitűnt, mert midőn mi az utczáról a korcsmába beléptünk, azok, kik karjaink közzé nem vágytak, egymásután szállingóztak az udvarra. Itt akart menekülni Marczy is, kit a pandúrom a mint kilépett rögtön legyűrt s midőn jeladásra hozzá siettünk, már csak a fegyvert kellett tőle elvenni s megkötözését elősegíteni. A czimborája, — kit a pandúr sem ismert, — elmenekült.

Marci 1849-ben, mint bujdosó honvéd lett betyárrá és *tíz éven át csatangolt* úgy, hogy soha kézre nem került.

Egy kis erőltetésre 18 darab járásomból ellopott lóról tett vallomást, melyeket nagy részben vissza is kerítettem.

Bekísértettem a Cs. szolgabíróshoz 1859. november 24-én.

Egy rabom végrendelete.

Az 1859-ik év tavaszán evg este darvasi közbirtokos O. L. istállója meggyújtatott s róla a községnek Csömkő felől eső része csaknem egészen elégett.

A gyújtás napján O. L.-nak kellemetlensége volt az egyik falurosszával, aki azon fenyegetéssel vált el tőle, hogy nem fog adós maradni. E falurosszán kívül O. L.-nak haragosa nem volt s így biztosra vette, hogy a gyújtást az alattomos ifjú cselekedte; de mert ellene adattal nem bírt, ezen tudomását elhallgatta.

1860. augusztus hóban az elzüllött ifjút hamis kártyázás és egy más gyújtással vádolták be nálam, amikor O. L. is egy tanúra hivatkozás mellett vádat emelt ellene. E tanú egy szavahihető szegény ember volt, aki midőn az O. L. istállója meggyulladt, ezen ifjút az égő istálló mellől látta futni, de e tudomását eddig azért hallgatta el, mert az ifjú bosszúállásától félt.

A terhelő vallomások alapján az ifjút letartóztattam és azt igyekeztem vele elhíttetni, hogy tagadása daczára is okvetlenül felakasztják.

Az ifjút a Cs. szolgabíróshoz börtönébe kísértettem, hol egyszer a börtönőr, az ifjú börtönébe erős dübögést hallván, ajtaját nagynehezen kinyitotta és az ifjút az ajtósarkán csüngve találta.

Az őr a félholt, magát felakasztott embert levágta, s róla rögtön jelentést tett, mire a szolgabíró, az épen ott járt járásorvossal a börtönbe sietett, hol az orvos érvágó hiányában, zsebkésével vágott rajta eret, úgy hozta vissza az életre.

A műtét alatt a szolgabíró a börtönben egy írást talált, mely a rab végrendeletet tartalmazta. Ebben, — midőn elsorolta, hogy melyik gúnyját kinek hagyja? Így végezte:

„Végre pedig tekintetes csendbiztos úrnak testáлом a kimondhatatlan hátulsó részemnek a közepét!“

A végrendelező még ezután többször volt rabom.

A vén útonálló kipuhatólása.

M.-Keresztes és Ártánd községek közt, az állami út mellett, 1861-ig szép kis erdő terület.

E helyet egy ember arra használta fel, hogy időnként az erdőből, a n.-váradai vásárról éjszaka magánosan jövő, kivált nőkkel vegyes utasok szekere elé ugrott s rájuk pisztolyt szegezve, — pénzüktől megfosztotta.

E dolgot annál inkább resteltem, mert e hely házamtól csak pár dülönyire feküdt.

A pandúrokkal gyalog gyakran czirkáltattam, de ha azok kint jártak semmi baj nem történt.

Vágytam a tettest felfedezni s hogy ez megtörténjék, az erdő csósznek tettem ígéretet, ha ügyessége eredményt hoz létre.

A csósz tehát a következőt vásár éjjelén lesbe ült és szerencsésen tanúja lett egy épen közelében végre vitt rablásnak.

A csósz az útonállót, távolból s anélkül, hogy az őt a sötétben észrevehette volna, Keresztesre, a lakásáig kísérte s midőn ott a házba is bemenni látta, azonnal hozzám jött hírt adni.

Már ekkor a károsok is nálam voltak, kiknek egyike turkevei Bucsai Imrétől 160, egy Kábái nevűtől pedig 80 frtot vitt el a rabló.

A rabló egy dologtalansága miatt elszegényedett, hozzám közel lakott öreg ember volt, kit rögtön elfogattam és házában szigorú házkutatást tartottam.

Az öreg a tettet konokul tagadta s habár lakásában pisztoly és pénz nem találtatott a szavahihető csósz állítása alapján a rovott előéletű öreget kénytelenségből mégis szigorú vallatás alá vettem; de így is csak másnap vallotta be, hogy a pénz felét egy zsák búzába, másik felét pedig a pisztolylyal a háza nádereszibe rejtette. A mondott helyeken pénz és pisztoly csakugyan megtaláltattak és a pénzt 1860. márcz. 30-án tulajdonosaiknak visszaadtam.

Az öreg bekísértetése után az erdő táján több útonállás nem volt.

A hamis bankjegyáruval való kudarczom.

Csendbiztosságom első éveiben a nagyváradai és debreczeni nagy vásárokat azért szerettem meglátogatni, mert ilyenkor az állatolvajok távol vidékről is szállítmányokat hoztak; előttünk pedig körülbelül ismertek voltak azon helyek, hol ezen állatok kicseréltek vagy eladattak.

Így időztem 1860-ban is Váradon a nagyon látogatott lóvásárban, hol amint egyszer magánosan maradtam, egy előttem ismeretlen zsidó a hátam mögül szólított meg s arra kért, hogy őt — ki nem szeretné, ha velem beszélni látnák — hallgassam meg.

A zsidó ekkor jobbra nézetett s figyelmeztetett egy hozzánk 10—15 lépésre állott, nagyon kiöltözött, arany lánczos, czilinderes úrra, kinél nagy mennyiségű hamis bankjegy van, s aki őt is úgy kínálta, hogy minden jó jegy helyett öt annyit ad.

E beszéd után a figyelmeztető eltávozott, én pedig rögtön a kicsípett öltönyű úrhoz mentem s felkértem, hogy velem jönni szíveskedjék.

Az elegáns úr előbb hetvenkedett és csak fenyegetés után lett reá bírható, hogy velem a hozzánk elég távol esett boltok egyikébe kövessen, ahova a végett szándékoztam vezetni, hogy ott átvizsgálhassam.

Ezen régi vásár tere és utjai e korban leírhatatlan sárosak voltak, de a boltok felé ölnyi széles deszkapalló vezetett, melyen a jövő-menők oly tömegben voltak, hogy egymástól lépni is alig bírtak.

E pallón mentem a bankos úrral, aki egyszer a legsűrűbb tömegben karját karomból kirántotta s úgy futott a feldöntött szitkozódó emberek és nők hátán visszafelé, hogy követnem lehetetlen volt. Ráfogtam erre a nálam készletben volt pisztolyomat, de rálőni még sem volt erőm, mert attól tartottam, hogy ártatlanokat is sértetek vele.

Eltűnt biz az előlem fényes nappal örökre, én pedig ez aszfaltbetyárral való kudarczommal eddig nem igen dicsekedtem.

A kézrekerített állatjárlat hamisítványok.

Egy furtai Kovács János nevű, eddig gyanún kívül állott fiatal embertől egy lopott lovat foglaltam le, mely lóra a fiatal hamis járlatot mutatott fel.

Midőn a járlatot hamisnak nyilvánítottam, a még romlatlan fiatal csakhamar beismerte, hogy a lovat régi adósságban a homorogi csikóstól kapta s midőn a csikóst járlatadásra kényszerítette az becsalta Váradra, hol a csikós, a lóvásárban egy általa ismert, zsidótól 2 frtéert vette a most tőle általam lefoglalt hamisítványt.

E vallomást felhasználandó, a következett vásárra, a fiatal magammal a végett vittem be, hogy a hamisítvány szállítótól ré~ szemre is vásároljon járlatot.

E célra midőn az ifjú a járlat szállítót felfedezte, két tanú jelenlétében két darab egy forintos bankjegy hátát nevem kezdő betűivel írónnal megjegyeztem s ezeket adtam át a vásárlásra.

Megbízottam a járlatot megrendelte s midőn megkapta, a szállítót az általam adott bankjegyekkel fizette ki, a mikor a szállítót rögtön letartóztattam.

A szállító tagadott, de midőn tárczájában az általam megjegyzett bankjegyek megtaláltak és hogy azokat az ő törbeccsalására én adtam, a két tanú igazolta; bevallotta, hogy melyik háznál van irodájuk, hol a főbűnöst (mert a szállító csak ügynök volt) ezernél több Bukarestben nyomott hamisítvánnyal letartóztattam. Az iroda egy kis pálinkamérésben volt, hol a járlatok a többi hordócskák mellett egy olyan kis pálinkás hordóba találtak meg, melynek mint az ugorkás hordónak a fenekén ajtó volt. A járlatok a bihariak mintája szerint voltak nyomva.

E kis csellel bizonyára sok barom tolvajlást gátoltam meg, de mert azt, a bajba került fiatal segélye és közreműködésével vezettem sikerre, a fiatal ellen tett jelentésemben e dolgot, mint enyhítő körülményt hangsúlyoztam.

E fiatal később derék pandúrom lett.

A bika-akolban hálátott Pópa.

Egy kinyíló betyárról azt súgták meg, hogy éjjelenként a szakállí csapszékbe jár mulatni. Ez értesülés után egy éjszaka Komádi felől érkeztem Szakállba, s minthogy a korcsma ekkor is zsúfolva volt, lehetőnek véltem, hogy betyárom is a mulatók közt van. Amint a csapszéknel lovainkat megkötöttük, a kinyitott ajtóból bekiáltottam, hogy mindenki rögtön távozzon. A kimenőket aztán figyeltük, de azok közt a betyárt nem láttuk.

Bent maradt még az ivóban egy asztal körül három paraszt, kik harmadszori felszólításomra sem mozdultak.

A szobát egy olaj mécs világította, de annak csekély fénye és a pipafüst miatt az asztal körül ülőket fel nem ismerhettük, s minthogy nem engedelmeskedtek, erősen hittük, hogy ezek rossz emberek. Megrohantuk tehát, s midőn felrángattuk őket, a csapláros a hátam mögül azt súgta nekem, hogy a felrángzott emberek egyike a tisztelendő úr, a másik kettő pedig szakállí gazda.

Az általam először most látott tisztelendő úr felől biztos forrásból tudtam, hogy a faluban minden rossz tettnek ő az értelmi szerzője, mely okból annál is inkább hallatlanná tettem a sugást,

mert a tisztelendő úr csak annyiban különbözött társaitól, hogy gatyája a csizmaszárbá be volt húzva.

Ekkor az engedetleneket pandúrjaim által a községházánál rendeltem elzárni, magam pedig az átellenben lakott M. úrhoz mentem pihenés végett.*)

Reggel a letartóztatottak kihallgatására a községházhoz mentem, hol meglepetve láttam, hogy rabjaimat a bikaistállóból vezetik elélem.

Ekkor mondta meg a pópa, hogy ő a falu lelkésze, mindnyájan pedig azt panaszolták, hogy a megkötetlen hált bika miatt, mely csak hajnalban bocsátattott ki, féltükben reggelig szemüket sem mertek behunyni.

E történet után kevés idő múlva a főispáni helytartó maga elé rendelt és a lelkésznek az aradi püspökség útján hozzá érkezett elégtételt kérő levelét mutatta elélem.

Elmondtam a történeteket úgy, a hogy volt. Megtoldottam pedig azzal, hogy a panaszladó egy olyan műveletlen részeges ember, a ki a gyanús embereknek tanácsadója s mint ilyen püspökének pártolására azért sem érdemes, mert nője halála után egy paraszt nőt vett magához, kitől jobb érzésű híveinek és más hitűeknek is botránkozására több törvénytelen gyermeke van.

Elmondtam még, hogy én éjfél után közkorcsmában pór öltönyben a panaszost nem ismerhettem fel s vele nem mint pappal, hanem mint közhatóságnak ellenszegült egyénnel bántam el, a ki úgy egyháza, mint felettes hatóságának csak szégyenére van.

A mi a bikával való együvé záratást illette, annak a község előljáróját mondtam okául, mert a bikához tudtomon kívül azért zárták őket, mert börtönt mindeddig nem építettek.

Az úgynek az lett a vége, hogy az egyházára szégyent hozott pópa állásából elmozdított.

Lótolvajként való szereplésem.

N.-Kereki Torma S. birtokosnak az előzőtt évben ellopott három darab lovai közül egyről megtudtam, hogy Szatmármegyében hol, kinél van? E lóért tehát 1860. szept 6-án kellő okmányokkal és azon cseléddel, ki elül ellopattott érte mentem.

Midőn a lovat megtaláltam, kötelességem szerint az illetékes

*) Elválasztásomkor a birtokosok egyszer s mindenkorra vendégüknek meghívtak.

szolgabírónál jelentkeztem, aki minthogy az orgazdának jóhiszemű debreczeni járлата volt, a ló átadását megtagadta.¹⁾

A szolgabírónak az osztrák törvény értelmében igaza volt s így én a ló nélkül indultam haza felé.

E dolog sehoggy nem tetszett nekem, mert mit mondanak otthon, ha megtudják, hogy a lovat megtaláltam, mégis ott hagytam?

Majd rá gondoltam östörvényünk ezen kifejezésére „emtor debet esse cautus“ (vevő legyen vigyázó) és azon bohó gondolatom támadt, hogy ha szabad volt tőlünk e lovat másnak ellopni, akkor miért ne lopathatnám azt én is vissza? Hiszen mi is jóhiszemű jár-lattal igazolhatjuk birtok jogunkat!

Pandúrjaimnak erre vonatkozólag szólottam, kik minthogy rögtön ajánlkoztak a kocsin hordott nyergekkel nyergeltettem és a lóért érte küldtem.

A pandúrok látták, hogy a ló az istállóban hol áll? mert az idő is alkalmas sötét volt: éjfél tájban hozzám oda hozták a lovat, a hol én rájok váraкоztam.

Már-már el is feledtem e pandúr csínt, de időtelve rá emlékez-tetett az illetékes szolgabírónak ellenem tett feljelentése.

E miatt gondolkozóba estem, de a vaksors e kellemetlen hely-zetből úgy kisegített, hogy e bohó tényem is hátrány helyett elő-nyömmé vált.

Előnyös lett ez reám azért, mert e feljelentés a Bakh kor vég napjaiban történt s minthogy már akkor minden tisztviselő csak látszólag dolgozott, ügyem mint hátrány maradt vissza s bírálta-tott el az 1861-ben választott bírákból alakított törvényszék által, mely mosolyogva mentett fel.

Fegyveres ökör tolvajok elfogatása.

Egy már nálam megfordult m.-keresztesi orgazdának azt mondtam volt, hogy ha szállítmánynyal kínálnák, adjon hirt nekem, máskülönbén magának tulajdonítsa annak következményét.

Ez az ember 1860. novemberben, egy éjszaka felzörgetett s az ablakon át azt tudatta, hogy négy fegyveres ember épen most kínálta négy lopott ökörrrel, mely ökrök a hozzám fél órányira fe-

¹⁾ Debreczenben, ez időben a vásártéren állították ki a járlatokat, s minthogy a tisztviselők, kivált a tanyai lakosokat nem ismerték: sok lopott állatra adtak ki járlatot. Biharban 1794-ben rendelte el a vármegye a lovak és szarvasmarhák jár-latokkal való ellátását és megbélyegezését.

küdt n.-zomlini még akkor fennállott erdőben az ott lakó rovott életű csősznél vannak.

Egy pandúrom volt csak otthon, de mert az ügy sürgős volt azzal és egy méh lopásért letartott büntelen előéletű legénnyel, (kinek ha magát jól viseli könnyítést ígértem), kocsin mentem Zomlinba. A méhtolvajt kocsisként vittem, de az segélyre is önként ajánlkozott.

A pusztán a csőszt magában találtam, a ki némi szigorúság után az erdőbe lekötözött ökrökhöz vezetett és megmondta, hogy a zsványok tőle a szomszéd N.-Szántó községbe az ökrök eladása végett mentek.

Az ökröket a csőszház közelében egy féreeső zugba hajtattam. Ott helyeztem el kocsinkat is, mely után embereimmel a csőszház konyhájába az ajtó megett úgy foglaltunk helyet, hogy a belépők bennünket belépésük alkalmával ne láthassanak.

Itt vártuk a betyárokat reggeltől késő estig, mi nekünk annál kellemetlenebb volt, mert egész napon étlen-szomjan voltunk.

Estefelé elővigyázatból a csőszt szobájában összeköttettem, a konyhán pedig, hogy a belépőket láthassuk, tüzet gyújtattam.

Este 9 óra tájban a betyárok csakugyan megérkeztek s midőn mind a négyen a konyhába értek, fegyvereinket rájuk szegezve maguk megadására hívtam fel őket, kijelentvén, hogy aki mozdul, halál fia! Mire a meglepett zsványok sorba engedték magukat megkötetni. A kötöző a méhtolvaj volt, az szedte el tőlük fegyvereiket is.

Egész napi kimaradásom miatt a feleségem nyugtalan lett és kimaradásomat a helyben volt zsandárokkal tudatta, melynek következtében két zsandár akkor érkezett hozzánk, mikor visszamenőben voltunk.

Az ökrök egy n.-váradi hizlalóból lopattak és a tulajdonos által kisajátítottak.

A szép fogásért nem sajnáltam az egy napi nélkülözést.

A tetemrehívással való vallatásom.

A sárreán a csökmeiek is híres verekedők voltak, de a b.-bösszörményi legények e betyár virtusban a csökmeieket nagyban túlhaladták, mert alig volt olyan ünnep, mely véres verekedés és a nélkül múlt volna el, hogy 1—2 ember élet áldozatul ne esett volna.

A jelen év karácsonyját előzőtt napon Váradon a törvény-

széki orvossal Dr. Csatóryval találkoztam, s midőn tőle boldog ünnep kívánás mellett búcsút vettem, azt mondta, hogy ez felesleges, mert az ünnepen Böszörményben a bonczoláskor úgy is találkozni fogunk. Erre azt mondtam a doktornak, hogy én bizonyosan ott leszek, de épen azért nem lesz szükség az ő kijövetelére.

Böszörménybe csakugyan kimentem, de hiába, mert már este a belső csapszékéből azon hirt hozták hozzám, hogy midőn onnan a pandúr őrzőjára a másik csapszékbe ment, egy szép legényt bicskával agyonszúrtak.

A leszűrés a zsúfolt helyiségben sötétes helyen történt s e miatt a gyilkos kipuhatolása nagyon kétséges lett.

Azt igyekeztem tehát megtudni, hogy a leszúrt legénynek ki, vagy kikkel volt már összeütközése? Miről, midőn útbaigazítást nyertem: gyanúra három legényt letartattam, — de mindegyik erősen tagadott.

A puhatolódzás már éjfélig húzódott, midőn a tetemrehívás — összokásunk jutott eszembe, mit megkísértendő a letartóztatott legényeket magam után a halottas házhoz kísértettem.

A halottas háznál ki volt már a meggyilkolt legény terítve s körülötte a virasztók halotti énekeket énekeltek.

Beérkezésünkkor az éneklést félbehagyattam s ilyen forma beszédet rögtönöztem:

„A mint a jó Isten kegyelmébe fogadja a bűnbánót: azonképen a világi törvény is enyhítő körülménynek tekinti azt.

Három haragossát tartóztatam le az előttünk nyugvó szerencsétlen ifjúnak, pedig jól tudom, hogy három közül csak egy a bűnös, — és az egy *nem magyar, hanem egy komisz gyáva ember leend*, ha a saját vétkes könnyelműsége miatt pajtásait engedi nyomorgatni.“

„Ha pedig nem gyáva a tettes, itt e helyen legyen ereje és bátorsága tettét bevallani.“

Ekkor a hullát feltakarva így folytattam beszédemet: „Jer hát elő ide te megtérő bűnös és kérd bocsánatát az Istennek és áldozatodnak!!“ *Mire előállott a legény és nyíltan az összes közönség előtt vallotta be vétkét.*

Hosszú szolgálatom alatt ez volt a legsikerültebb vallatásom.

1861-ben.

a) Az első alkotmányos megyei közgyűlés Biharban.

Az alkotmányos élet viradtával, Gr. Haller Sándor főispán, a vármegye házába mindjárt beköltözött, s minthogy még senki nem állott rendelkezésére, röktönzött irodája vezetésére három csendbiztos társam között engem is behívott. Az első gyűlésre mi irtuk a meghívókat az 1848—49-ik bizottsági tagokhoz és tisztviselőkhöz, kiken kívül a birtokosok és lelkészek, felekezeti és nemzetiségre való tekintet nélkül, már az előző napon oly nagy számban jelentek meg, hogy a megyei tanácsterem elégtelennek látszott befogadásukra. Ez okból a gyűlés a *Sas* vendéglő nagyobb termébe tétetett át, hova a megyeháztól a főispánt, a vezetésem alatt volt bandérium kísérte.

A tüzesnél tüzezebb szónoklatok után, az 1848—49-ki tisztviselők visszaállítottak, a meghaltak helyett pedig, midőn felkiáltással végbe ment a választás, a megye előkellőinek nagyobb része a Sasban maradt ebédre, — hol új főszolgabírámm Beöthy Andorral én is helyet foglaltam.

Az országosan ismert Tisza-Beöthy-féle pártgyűlölködés a két család közt ez ebéd alatt semmisült meg, mely békülésnél Tisza Kálmán, Beöthy Andor és Szunyogh Albert voltak a főtényezők.

A hosszúra nyúlt ebéd után, a Beöthyek hívására a megye előkelőivel, vacsorára én is a *Zöldfa*-szállóba mentem, hol az emelet egyik külön termében a Reményi előlhedgedülése mellett világos reggelig folyt a mulatság.

Alig települtünk le, — az útczáról, mindjárt nagy élyezés közt hangzott fel hozzánk e nóta:

„Olyan ember kell most, ki megáll a lábán,
Éljen Tisza Kálmán!“

Tisza Kálmánnak, mint a protestáns ügyben magát kitüntetett férfiúnak s a vármegye nagyreményű fiának szólott a nóta, kit a vármegyéből és városból egybegyűlt közönség itt tisztelt meg fáklyás zenével.

Ez éjszakán itt kiáltottuk ki Tisza Kálmánt generálissá!!

A mulatság folyama alatt egymást érték a felköszöntők. Egyszer az új szolgabíró Mórícz Pálra került a sor, kit, midőn valakinek az indítványára Lovassy Berti barátommal, háta megöl, két lábánál fogva felemeltünk, a jó szándékunkról mit sem sejtő szónok nagyot rúgott hátra és a sarkantyújával (mert ekkor mindenki talpig

magyarban s a férfiak mind sarkanytúval jártak) jobb karomat alaposan végig hasítottam.

Éjfél után valakinek eszébe jutott, hogy az új másod alispán B. Gerliczy Félix jelen, mire Szunyogh Albert röktön azt indítványozta, hogy a társaság engem küldjön érte, mely elfogadtván, kötelességemé tétetett az alispán odaszállítása.

Én azonnal mentem, de csak hamar örömmel tértem vissza, mert már egyetlen bérkocsit sem találtam. Szunyogh ezen is segített, mert a fogadósnak egy bárka forma omnibuszát felfedezett s engem azon tukmált el a B. Gerliczy város végén feküdt házához.

A Gerliczy házban nagy zörgetés után behatoltam és az előszobából az inastól az alispán urnák azt üzentem be, hogy velem halaszthatatlan ügyben beszélnem kellett, kérem, hogy hozzám fáradjon ki.

Az alispán helyett a felesége jött ki, de a méltóságos asszonynak oda menetelem okát vonakodtam megmondani, végre is azonban addig faggatott, hogy a valót megmondtam.

E nyilatkozatra a méltóságos asszony megijedt s férje beteges állapotára hivatkozva addig kért, hogy az alispán urnák végre is békét hagytam.

Megvallom, hogy tartottam a mulató urak gúnyjától, mit kikerülendő, ilyen forma diktióval rukkoltam elő: „Az alispán úrnál voltam, de hivatásomra helyette a felesége jött ki hozzám, kinek, midőn vallatására oda menetelem okát megmondtam, szidott mint a bokrot, azt is mondta, hogyha tetszik fogjak zsványt, de ne alispánt, — végre pedig csakhogy meg nem vert, — melyet kikerülendő czélszerűbbnek láttam alispán nélkül megretíralni“. Előadásomat nagy kacaj követte és tovább folyt a multság reggelig, úgy itt, mint N.-Várad minden vendéglője és korcsmájában!

Néhány nap múlva a főispán körutat tett és területemre Szalonta felől Tisza Kálmán, Bölönyi Sándor és több előkelőségekkel január 25-én érkezett. Én a szolgabíróval B.-Böszörménybe mentem fogadására, honnan estére Esztárba Szunyogh Alberthez mentünk. Itt a Tisza-Beöthy féle volt ellenségek nagyon jól találták magukat és a társaság éjfél után akként bízott meg, hogyha Váradon nem tudtam alispánt fogni, fogjak itt számukra egy czigány bandát. Ilyen nép ez időben Esztárban nem volt, átszánkáztam tehát Henczidára s onnan csakugyan vittem három szál, nyáron vályogvetés, télen pedig czinczogásból tengődött bandát. E banda kitűnő rosszul játszott, de azért amint az ajtóban rázendítettem velük a „vékony

deszka kerítés“-t valamennyien felugráltak s járták a verbunkost. — Ez útban a főispán a mely helységben átvonult, a nép mindenütt seregestül és bandériummal ment élébe és rendszeren a falu lelkésze fogadta üdvözlő beszéddel. A főispán mindenütt köszönetét mondott fogadtatásáért és rendszeren a *szabadság, egyenlőség, testvériségre* hivatkozás mellett, az alkotmány feltámadását jósolta.

Bihar községben is ilyen formán köszönte meg a főispán a nép üdvözlését, mire a tömegből egyik kommunisztikus hajlamú atyafi erős hangon így kiáltott fel: „Éljen! Felosztjuk a püspök földjét!“ Ezen a nép nagyrésznél tetszéssel találkozott szózat, úgy meglepte az effélére nem számított főispánt, hogy várakozás után is alig tudott féremagyarozott szavainak más értelmet adni.

A földosztó embert szolgabírája Beöthy Áldzsinnak átadtam.

b) A vasas németek közt.

1861-ben az októberi Diplomát a vármegyék közt Bihar is csak kiindulási pont gyanánt fogadta el és az adót az alkotmány helyreállításáig megtagadta.

Az adómegettagadás a kevés osztrák érzelműeket a jóhazafiaktól úgy elkülönítette s köztük oly gyűlöletté fajult, hogy ennek következtében itt-ott ember élet is esett áldozatul.

E válságos időben egy este a megyei esküdt és a jegyzővel házamnál vacsoráltam, midőn a szomszéd csaplárné lelkedezve azt jött hozzám jelenteni, hogy az ivószobája ablakán át valaki, az ott borozó vasasok közzé lőtt, azután pedig egy tömeg legény rohant be, kik a katonákkal vérengznek.

Vendégeimmel, kik mindketten honvédek voltak, — és a lakásomon volt pandúrral a veszély helyére siettem, hol a kitárt ajtóból a küzdőkre revorvert szegeztem és parancsoltam, hogy a katonák jobbra, a parasztok balra váljanak szét. Határozott fellépésemre a verekedők szétváltak.

Ekkor a merénylőt kutattam s midőn ez a nála talált pisztoly után előkerült, azt elzárni küldtem, a többit pedig szétosztattam.

Történt pedig, hogy midőn a fegyvert a verekedőkre szegeztem, egy véres katona, ki azt hitte, hogy a parasztok segélyére mentünk, a hónom alatt ijedtében kiugrott. Ennek a hátára szaladtában, az esküdt jót húzott, ki aztán egyenesen, a vendéglőben vacsorázott tisztjeihez futott jelenteni, hogy ő megmenekült, de azóta az ott véresen hagyott társait, az újból oda érkezett fegyveres magyarok talán mind le is ölték.

E híre a kapitány nemcsak a századját hívta rögtön össze, de a szomszéd B.-Böszörménybe is azon üzenettel küldött egy katonát, hogy az ott lévő század is azonnal jöjjön segítségre, mert M.-Keresztes fellázadt és a katonaságot öli-vágja.

Én mind erről nem tudtam semmit sőt megakadályozni akaráván hason eseteket, az esküdt és a jegyzővel azon célból indultam a kapitányhoz, hogy azt, egy katonák és pandúrokból álló vegyes őrzőket kiküldésére kérjem.

E szándék szándék maradt, mert a korcsmából alig mentünk száz lépésnyire, már a századját felénk vezető kapitánynyal találkoztunk.

E katonák pár nappal ezelőtt érkeztek Keresztesre s így engem nem ismerhettek, de megismert ám a kapitány mellett elül jött azon katona, aki a hónom alatt elugrott. Ez a katona szólott valamit a kapitánynak, aki cseh nyelven parancsot! adott körülkerítésemre s csak akkor tudtam meg mit akarnak, midőn a hátam megett állottak által földre tepertetem, amikor aztán tapostak, rugdostak, kardlaptak s végre a katonaság fogházába lökdöstek. Könnyű volt már velem így elbánni, mert legyűretésemkor fegyveremtől rögtön megfosztottak!

Sáros, vizes ruhában, fűtetlen helyiségben egy deszka ágyon töltöttem az éjszakát s nehogy megszabadhassam, erős katonaságot rendeltetett börtönöm elébe, — mire ha visszagondolok, akaratlanul a „Peleskei Nótárius“ jut eszembe, csakhogy míg az ő dolga komédia, az enyim valóság volt!

Reggel 6—7 óra közt jött hozzám az esküdt egy őrmesterrel, kik a vendéglőben együtt ült katona-polgári vegyes bizottság elé vezettek, hol tudtomra adatott, hogy a kihallgatott tanúk vallomása alapján intézkedésem helyesnek találtatott s letartóztatásom féreértésből történt.

Ügyemben ez intézkedés úgy jött létre, hogy letartóztatásom után az esküdt rögtön Váradra a főispánhoz ment esetemet jelenteni, ki azonnal intézkedett a vegyes bizottság kiküldetése végett.

Főispánom az esküdt által azt üzenete, hogy a mint tehetem azonnal menjek hozzá, kimosakodtam tehát s habár mindenem fájt,, mindjárt Váradra mentem. Elég korán értem be, mert az épen folyamatban volt tavaszi megye egy ülés még nem nyitott meg.

Váradon a velem történt méltatlanság miatt mindenki annál ingerültebb lett, mert a közel napokban Püspökiben is a katonák azért vagdaltak halálra egy ittas embert, mert Kossuthot éltette.

A hason esetek megszüntetése céljából már egy szónok indítványt volt teendő, hogy a katonaság bűnös kihágásainak előszámlálása mellett a vármegegye egyenesen a királyhoz tegyen panaszt. E célból a főispán a főorvos által már engem is megvizsgáltatott, midőn a főispánt a gyűlésből a mellétkerembe hívták, aki pár bizalmasának magához szólítása után csakhamar engem hivatott ki. Itt bemutatott a főispán egy magyarul tisztán beszélő katonai főparancsnoknak, aki a velem féreértésből történt méltatlanság felett sajnálkozását nyilvánította és kért, hogy álljak el a felséghez adni szándékolt panaszomtól. Ezután a főispán vette át a szót s elmondta, hogy ha én panaszomtól elállók, a tábornok szavát adta, hogy ezentúl katonáit a polgárok bántalmazásától a legszigorúbban eltiltja. A többi ügy miatt való panasz nem nagyon látszott gátolni s a mint később hallottam, ügyem is csak azért érdekelte, mert a vélem czudarul bánt kapitány állítólag az angol királyi ház közel rokona és Bécsben is kedvelt egyén volt.

Készséggel elállottam a Felséghez adandó panasztól, mert nekem gondolatomban sem volt azt elégtételnek venni. Váradon láttam mégegyszer a kapitányt, de Keresztesen többé nem mutatkozott.

c) A pajkos pandúrok és a vasas németek.

1861-ben a megtagadott adót Biharban is katonai karhatalommal hajtották be s ilyenkor a katonákat lovaikkal együtt az adózóknak ingyen kellett élelmezni. E teherből csak a szegényebb néposztály igyekezett menekülni, míg ellenben némely birtokos mindaddig vendégelte őket, míg a hozzáadott öt ember 10—20-szal szaporítottatott.

E végrehajtást előzőleg már annyira torkig volt itt a nép az ostromállapot kegyetlensége, a Bakh hivatalnokok, az idegen ajkú zsandárok és finánczok ellenséges magaviseletével, hogy csak vezér hiányzott, ki a népet fegyverbe hívja.

E gyűlölködés kifolyása volt a következő eset is:

Ezen a nyáron Farkas Elek képviselőnek a nyéstei tanyáján tartott nevenapjára a vidék birtokossága nagy részben összegyűlt. Folyt a bor, húzta a cigány nemcsak az uraknak, de egy birkaszinben a cselédségnek is, kik mellett gondoskodva volt arról is, hogy az ekzekváló katonák se lássanak hiányt. A katonák saját szobájukban mulattak s egytől egyig a sárga földig leitták magukat. Reggel e katonáknak tisztjükhöz, a szomszéd faluba kellett volna

rukkolni. Mentek is volna, de mellőlük sisakjaik, mellvasaik, fegyverek és nyergeik eltűntek. A katonák fűnek-fának panaszkodtak, de résztvevő keblekre nem találtak. Végre a háziúrnak és a vendégeknek is tudomásukra jutott az eset. A vendégek nagy része kárörvendőleg vette azt, de olyanok is találkoztak, kik azt jóslták, hogy e dolog miatt a háziúrnak lehet kellemetlensége.

E mulatságon én is jelen voltam és ekkor hozzám a házigazda így szólt: No pajtás! most mutasd meg mit tudsz?

Kimentem tehát pandúrjaimhoz s tőlük visszatérve megsúgtam a házigazdának s egy pár bizalmasomnak, hogy a lopást a pandúrjaim csupa tréfából tették. Meg van minden egy közel fekvő kiszáradt nádasban, hol majd később meg fogja találni egy e célra megbízott valaki.

Úgy is lett, csakhogy a mely sok és nehéz tárgyakat a pandúrok az egyik mulató úr kocsiján szállítottak a nádasba, most azokat onnan, a még mindég együtt volt mulatóközönség gyönyörűségére, a szegény vasasok a hátukon cipelték vissza.

A szérún pipázó öreg oláh megbüntetése.

K.-Apátiban az udvarok nagyrészben kertekként használtak s így az udvarok kicsinyek. Közel fekszenek itt egymáshoz az épületek is, mely zsúfoltság nagyon alkalmas arra, hogy tűz esetén az egész község leégjen.

1861. nyarán itt lovagoltam keresztül és meglepetve láttam, hogy egy szűk és nagyon rakott udvaron a nagy hőségben egy öreg oláh a lovak hajtása közben a szérú közepén pipázik. E kapuban tehát megállottam és az öreget az utcára magamhoz parancsoltam. Az öreg gondolta kihívása okát, mert pipáját bő ingeujjába dugva jött hozzám. Öreg! te pipáztál mondtam ekkor neki.

Mire azt felelte, hogy igaz ugyan, hogy pipája a szájában volt, de az nem égett. Hogy a pipa füstölt, azt én jól láttam, hogy tehát a hazug embert megtréfáljam és meg is fenyítsem, az ingeujjából a pipát kezembe vettem és azt mondtam neki, hogyha nincs a pipába tűz, dugja egy ujját a pipába, aki midőn ezt megtette én az ujját a pipába jól benyomtam, mely működésre az öreg csakhamar toporzékolt, majd sziszegett, végre pedig ordított, mert az ujjá hegyét a pipában volt paráztűz égette.

A pandúrok és néhány jelen volt lakos kacagták a sajtóságos büntetést és miután az öreg felfogadta, hogy többé gyűlékony tárgyak közelében nem pipázik, rövid atyai intés után tovább utaztam.

Iparlovag: a nevem alatt.

Egy bihari jó családnak volt egy elzüllött fia, aki midőn 1846-ban a debreczeni főiskolában feleslegessé vált, Württenberg huszár lett s mint ilyen 1848-ban a Lenkey századával haza jött és mint közlegény szabadságharcunkat is végig szolgálta. Ez a férfiú 1861-ben, midőn kis örökségének végére járt, kapta-fogta magát s nevem alatt mint csendbiztos kóborgott az országban. Több épületes tettei közt meghallottam, hogy egy községben a bíró által sürgős ügyben előfogatot rendeltetett s minthogy csepergős idő volt, a bíró szűrjét úgy kérte az útra el, hogy azt az előfogatostól vissza küldi, midőn azonban az előfogatról leszállóit, a szűrt magán felejtette, az előfogatost pedig azon kijelentéssel bocsátotta vissza, hogy díját a bírónál fogja találni, — mi pedig hazugság volt.

Ezután a Dunántúlról egy plébános azt írta nekem, hogyha a nála hálásomkor az ő tudta nélkül elvitt tárgyakat vagy azok árát nyolcz nap alatt meg nem küldöm, feljelent.

Ez nagyon bosszantott. Írtam tehát a plébános urnák, hogy én ő nála soha nem háltam s hogy a nála járt egyént velem hasonlíthassa, a szolgabíró által hitelesített személy leírásomat azon kéréssel küldtem hozzá, hogy a nevemet használt tolvaj leírását ő is szíveskedjen velem közölni. És a plébános a szűrtolvaj leírását közölte velem.

Törtem a fejemet, ki lehet ez ember? De csak az nem jutott eszembe.

Egyszer egy nyári napon egy püspökii fuvaros, egy véres ruhájú 13 éves forma zsidó leánnyal jött hozzám s azt panaszkolta, hogy őt Váradon, a Baránkába egy szőke zömök úr Keresztesig fogadta előfogatra és szekerére ezzel a leánnyal ült fel. Eljöttek már a keresztesi erdőig, hol utasai virágszedés végett az erdőbe mentek, honnan sokára ezen tönkretett kis leány véresen vánszorogott vissza, az úr pedig odamaradt.

A rossz embert az erdőn eredménytelenül kerestettem, de Váradon másnap kinyomoztam, hogy a gonosztevő ugyanaz, aki nevemet bemocskolta és az nem más, mint a bihari család elzüllött fia.

A kis leány azt adta elő, hogy ez emberrel Váradon az utcán találkozott s midőn tőle kitudakolta, hogy gyümölcsöt akar vásárolni, azon biztatással csalta el magával, hogy a közeleső birtokán rengeteg gyümölcs van, ott ingyen megrakodhat és székéren visszatérhet.

1861. szeptember 26-án a szolgabírámmal kocsin mentem Komádiba s ott az utcán láttam meg a csendbiztos urat, akit a velem volt pandúrral azonnal elfogattam és el is ítéltetem.

A bakonszegi földosztó lázadás lecsillapítása.

Bakonszeg és Zsákának földesurai ugyanazonosak voltak. A zsákai lakosság egy része már 1848-ban önhatalmúlag elakarta földesuraitól foglalni a viz alul szabadult földeket, a bakonszegiek pedig 1861-ben a tagosításkor vélték alkalmasnak az időt hason cselekedetre. A birtokosok a béke kedvéért a már ítéletileg megállapított úrbéri illetőségen felül is hajlandók voltak ajándékozni, de azt a nép nemcsak hogy el nem fogadta, hanem előbb a tagosító bíróságot kergette el, azután pedig a vízjárta földeket egymás közt felosztották és zugfirkászok által készített ostoba kérvénnyel alkalmatlankodtak a Felsőnélnél.

A törvény lábba taposása miatt, a főkolompások összefogdosására a vármegye az illetékes járási csendbiztos segélyére engem is kiküldött s minthogy nagy erővel (24 pandúrral) rendelkezünk, utasításunk az volt, hogy a férevezetett nép kímélésével, de fényes nappal úgy hajtsuk végre a fogdosást, hogy csupán saját védelmünkre használjunk fegyvert.

1861. november 1-én mentünk Bakonszegbe, hol a kimenettelünkről valaki által értesült lakosok a harangok féreverésével fogadtak bennünket. E vészjelre a lakosság fegyveresen a község-házához szaladt s ott a kolompások és esküdtek a község-házban, a több százra menő nép pedig a község-ház udvarán és az utcán várt reánk.

Én nem ismertem az elfogandókat, tisztársamat küldtem tehát kellő fedezettel a község-házba, de az egy órai bent időzése alatt sem kísérlet meg egyetlen letartóztatást sem, hanem azokkal kofamódra feleselt.

Átlátam, hogy így semmire nem mehetünk. Kiválasztottam tehát tisztársam emberei közül egy olyant, ki az elfogandókat ismerte és egy jó pandúromat, kikkel a község-házba bementem tisztársam kiküldetése után rögtön sorba mutogattam magamnak a kolompásokat, kiket a zsúfolt közönség közül egyenként hajigáltunk ki az én pandúrjaimnak, kik összekötte dobták fel őket a B.-Újfaluból, a rabok elvitelére magunkkal hozott előfogatra.

A község-házában csupán egy óriás termetű ember akart aka-

dályozni, de azt hirtelen oly hatásos helyen rúgtam meg, hogy menten összeroskadt.

Már minden kolompós a szekeren volt, midőn a Torda felől való faluvégről egy csapat vasvillás rohant fenyegetőleg felénk. Rabjainkat ekkor tisztársam őrizetére bízva, magam a saját embereimmel kivont karddal rohantam az ordítók felé, akik boldogok voltak, mikor előlünk a kerítéseken át menekülhettek.

Bocsátottam őket s visszatértem a rabokhoz, vagyis a rabszálításra hozott üres szekérhez, mert a mint én elvágattam, tisztársam, a folytonos harangozás, lárma és pár lövés hatása alatt, az őrizetére bízott rabokat elhagyta és a közel Berettyón átgázoltatva úgy elment, hogy vele csak Újfaluban találkozhattam. Hogy a Berettyón át tért haza, azt szt.-mártoni lakosoktól tudtam meg.

Amint értesültem, midőn tisztársam elugratott, a rabok hozzátartozói övéikhez ugráltak s azok, — kiket tisztársam pandúrjai elég gyávák vagy rosszakarátúak voltak meggátolni, — a rabokat ellenállás nélkül megszabadították.

Az elbújt rabok többé nem voltak előkeríthetők, én tehát miután eltűnt társamat is eredménytelenül kerestem, további intézkedésig a B.-Újfaluban lakott Móricz Pál szolgabíróhoz (később képviselőhöz) mentem. Megjelent itt velem tisztársam is és azzal védekezett, hogy ő a templomhoz a harangozót ment letiltani. Ez azonban nem áll, mert keresésére én épen a templom felé vezettem a pandúrokat és sem ott, sem másutt nem találtam.

Ezen a napon köszönt le Váradon az alkotmányos tisztikar s hogy a kormány intézkedéséig a megyében fejtelenség ne támadjon, a csendbiztosokat állásaikban meghagyta.

A bakonszegiek ekkor, — mi örökös szégyenük marad, — Derecskéről a vasas németeket hívták magukhoz oltalom gyanánt, de azokban kevés korig gyönyörködhettek, mert az új kormánybiztos Petrák János a katonaságot onnan visszarendeltette, engem pedig, — kit a bakonszegiek elég rosszak voltak alaptalanul bevádolni, — az illetékes csendbiztos felfüggesztése, majd elbocsátása után a kolompósok kézrekerítése és a rend helyreállításával bízott meg, — mit teljesítettem is.

Egy betöréses nagy lopás kipuhatolása.

Az 1858-ik évben Lányi nevű k.-szántói nagybirtokosnak fegyveres őr által őrzött úrilaka a család távollétében feltörtetett s belőle

régi arany-ezüst pénzben, ékszer és házi eszközökben (közte egy ezüst fürdőkáád) 22 ezer forint érték lopatott el.

E miatt az osztrák zsandárok gyanúra a szakácsot fogták el, ki már egy évig tartatott vizsgálati fogságban, midőn csendbiztossá választatásom után a károsult felkeresett és a tettesek puhatolására úgy kért fel, hogy ellenzésem daczára is írást hagyott nálam arról, hogy az általam visszakerítendő összegből nékem 10%-ot biztosít.

Sokáig nem tudtam e lopásnak nyomára jönni. Egyszer 1862-ben Bojtról egy falurossza jelentkezett nálam pandúrnak. Ferke izmos és bátor ficzkó volt, de azért gondolatomban sem volt alkalmazása, s mintegy elutasítás gyanánt azt mondtam neki, hogyha olyan nagyobb bűnügyről hoz nekem adatot, miről én nem tudok, akkor remélhet.

Ferke ezután verekedésért kevés időre a vármegye börtönébe került, honnan mikor kiszabadult, elsőben is hozzám jött s azt tudatta velem, hogy ő egy Szilágyságból való öreg jegyzővel volt a közös börtönben, hol a jegyző több e vidéki zsvány mellett böjti P. J.-ről is mint ismerőséről beszélt. Kérdezősködött aztán Lányi úrról is és az ő válasza után így szólott: „Hei öcsém, hunczut világ van most, tudod-e, hogy a Lányi szakácsa is ártatlanul szenvedett?“ És Ferke úgy sejtette, mintha a jegyző ez ügyben többet is akart volna mondani, mert tovább azt mondta: „No de ne szólj szám, akkor nem fáj a fejem“.

Nem nagy erőltetésbe került Ferkét rávennem, hogy pár nap múlva a börtönbe visszavitessem. Magam vittem Ferkét Váradon az ismerős várnagyhoz, akit megkértem, hogy ezt az ifjút a jegyző kikémlése végett ismét a jegyzőhöz csukassa. Ferkét a börtönben hahotával fogadták és a miatt, hogy a saját (vagyis az általam adott) kosztja és a börtönőr által hozzájuttatott itókából társainak is juttatott, általában megszerették. Egyszer a jegyző ismét a böjti ismerősét tudakolta s rögtön a Lányi-féle lopásra térve, önfeledten azt mondta, hogy ez az ismerőse sem bänná, ha ily ügy gyakrabban fordulna elő. Erre Ferke azt felelte: „P. J. haragszik magukra, mert azt mondja, hogy megcsalták“. Mire a jegyző azzal válaszolt, hogy egy debreczeni útért P. J. megelégedhet azzal, amit kapott, különben is csak a sógora csalhatta meg, — nem mindnyájan.

A Ferke további tudakolására elmondta még a jegyző, hogy a sógora Margittán börtönfelügyelő, akivel Ferkének is érdemes leend megismerkedni, mert az nagy összekötetésénél fogva az ércz-féléken úgy tud túladni, mintha csak a föld nyelné el. Végre a

Ferkét megkedvelt jegyző a kiszabadulása napján megmondta Ferkének tisztán, hogy a Lányi-féle betörést Kereki és Biharról kikövétték el, kik mellett az ő sógora csak mellékes szereplő volt.

A jegyző eltávozása után Ferke is elbocsáttatta magát s a fent elmondottakat hozzám jött jelenteni.

A Biharra való betörőről rövid nap alatt megtudtam, hogy az, mint más ügyek miatt is kereset alá került egyén futó betyárrá lett s csavargása közben valaki a mezőn agyonütötte, a kerekii két társáról pedig tudtam, hogy azok, ha nyúzzák, akkor sem vallanak, mely okból célszerűbbnek véltem a nyomozást a mellékszereplőknél kezdeni.

A nyomozást Margittán kezdtem, hova Ferkével és Kovács átöltözött pandúrommal ekhós szekeren este érkeztem és a börtönfelügyelő lépre csalása végett e célra vásárolt szépivű hamis ékszereket vittem. Magam debreczeni hentesként öltöttem át és Margittán anyai nagybátyám Kovács Lajos szolgabírónál szállottam meg. Bátyámmal odautazásom célját megismerttettem s aztán embereimet a kezükbe adott ékszerekkel egy gyanús korcsmároshoz azon utasítás mellett küldtem, hogy ott borozgassanak, s midőn a korcsmárossal megbarátkoznak: kérjék fel, hogy a börtönfelügyelőt hívassa hozzájuk, mert ők ott szeretnének valamit annak átadni.

Embereimet rossz helyre küldtem, mert a korcsmáros, mint a margittai csendbiztos besúgója, nem a börtönfelügyelőnek, hanem az ott helyben lakott csendbiztosnak adott hírt, aki két pandúrját rögtön a helyszínre küldte és megbízottaimat kötözve rendelte magához vinni. Embereim engedték magukat kísérni, de a pandúrom, midőn szállásomhoz közelértek, kötelékét szétszaggatta és a sötétben szerencsésen hozzám futott hírt adni.

Amint a kudarcot megértettem, rögtön tisztársamhoz siettem, hol Ferkét a javában folyt vallasástól megmentettem. Tisztársam előtt tovább nem titkolózhatván, elmondtam előtte a Lányi-ügy részleteit és tanácskozásunk eredménye az lett, hogy mindenek előtt a jegyzőtől kell megtudnunk, hogy vajjon Ferke jó úton vezet-e?

Másnap reggel az ekhós szekeren, Ferke otthagyasával, a margittai átöltözött csendbiztossal és pandúrommal elutaztam a szilágysági volt jegyző otthonába, hol egyenest hozzá szállottunk. A jegyzőnél szegénylegényeknek adtuk ki magunkat s csak annyi időre kértünk szállást, míg egy kis húst megfőzhetünk. Az öreg szívesen fogadott bennünket, s minthogy húst, bort oly bőven vittünk, hogy neki is elég jutott: étkezés után még kedvesebbek lettünk.

Az étkezésnél az öreg kissé berúgott, mely állapotát felhasználódó, felszólaltam, hogy mondanék *egy pár zokszót, ha zsindey nem volna a ház fedelén.* Az öreg elértett s nejét mindjárt a konyhába továbbította. Ekkor előadtam, hogy a Lányi szakácsa voltam, kit minthogy kiszabadulásom után senki fel nem fogadott: e derék társak mellé állottam. Mint szegénylegény megtudtam, hogy a Lányi tolvajai Kereki és Biharról kik voltak s feltettem magamban, hogy szenvedésem díját ezektől visszaveszem. Már a biharival leszámoltam, s minthogy a kerekiek keveset kaptak, a társaság azon tagjait akarom kérdőre venni, akik busásabb részt kaptak. Tudom, hogy öreg bátyám jelen volt az osztozásnál és így legjobban tudhatja, hogy kik dobozódnak az én szenvedésem díján? Felkérem tehát, hogy ez ügyben szíveskedjék nyilatkozni, hiszen úgyis tudja, hogy mit tesz e mondás: „Kéz kezet mos“.

Az öreget beszédem meghatotta és legott megmondta, hogy a tettesek az ezüstneműeket és három sor keleti gyöngyöt csakugyan az ő sógorához Margittára szállították elárúsítás végett és azokat sógora böjti P. J. által a debreczeni vásárban megtalált s Margittára elkísért beregmegyei földbirtokos zsidónak adta el. Az ezüstneműeket összeroncolták s fonszámra olcsón adták el, a gyöngyöt pedig egy Galicziából Margittára származott azon öreg zsidóasszony vitte Pestre eladni, kinek rabló férje a debreczeni tömlőczen halt el.

Azt is tudta az öreg, hogy a társaság egymást is meglopta, és hogy a lopott holmiból Margittán egy kereskedő, M.-Petriben pedig egy korcsmáros vett meg egyet-mást. Lopott a holmiból a sógornője is egy ezüstnyelű kefét, mit egy onnan Váradra költözött ügyvédnek ajándékozott.¹⁾

Az öreg elbeszélése után fogattunk és az öreget rávettük, hogy velünk Margittára jöjjön és az általunk kímélendő sógorát kapacitálja. Az úton gondoskodva volt, hogy az öreg ki se józanodjék, de nagyon részeg se legyen.

Margittára csak másnap este értünk, hol ismét nagybátyámhoz hajtattam, honnan társaim mulatozás ürügye alatt eltávozván, az öreggel éjszakára magam maradtam. Amint az öreg lefeküdt és elaludt, én a bátyámhoz a másik szobába osontam és útunk eredményét azon kérés mellett mondtam neki el, hogy reggel az esküdt-

¹⁾ Ezen kefe, melynek hátlapján a gróf Csáky czímer volt, jeles bűnjelként szerepelt, mert ez a Lányi nagyanyjáról, gr. Csáky leányról maradt a Lányi-családra.

jét is hívassa magához és az üveges ajtó által választott szobájában jegyzőkönyvezzék az öreggel folytatandó beszélgetésemet. Reggel aztán pálinkázás közben úgy intéztem az öreghez kérdéseimet, hogy azok és az azokra tett feleletek a szomszédban is hallhatók legyenek.

Beszédemet ilyenformán kezdtem: „Ejnye-ejnye, aki lelke van! tegnap kissé mámoros voltam és a bátyám beces nevét elfeledtem, ugyan hogy is hívják?“ Erre megmondta a nevét és bizalmasan apróra elbeszélte a fent előadottakat, mit midőn végzett, az üveges ajtót kinyitottam és a tekintetes szolgabíró-esküdt úrtól (ez utóbbi Mészáros László volt) tudakoltam, hogy „e tisztelt úrral folytatott beszédet jegyzőkönyvezhették-e?“ Erre a törvényes bizonyság csend-biztosnak címzett és kijelentette, hogy egy szóig mindent értett és a jegyzőkönyv rendben van.

Ezek hallatára az öreg csaknem kőbálványnya lett, de aztán némi juhásztatás után a jegyzőkönyvet mégis csak aláírta és mikor azt sügtam neki, hogyha magát jól viseli, eredmény esetén Lányitól is kaphat valamit: a sógorának és más bűntársaknak is szemükbe mondta bűnrészességüket.

Nehogy pedig az érdekeltek itt működésemet észrevegyék, tanácsosnak véltem a szembesítések előtt a bűnjelekből a lehető előkeríteni s midőn pár darabot előkerítettem: az egyszerre több oldalról jött vallomások a börtönfelügyelőt is beismerésre indították.

Legtöbb bajom volt a magyarul nem értett öreg zsidóasszonnyal, ki a keleti gyöngyöt Pestre vitte.

A sokat próbált vénasszony a szembesítés után is tagadott, végre is azonban a margittai tisztársam azon ígéretére, hogyha vallomása folytán a gyöngyök visszakerülnek, szabadon hagyja s az asszony megmondta, hogy a gyöngyöket Pesten egy ékszerésznek adta el és azon házat, melyben az ékszerész lakása van, megtudja mutatni.¹⁾

Ezek végzése közben a m.-keresztesi szolgabíró közvetítésével intézkedtem, hogy hon maradt pandúrjaim a n.-kerekii és böjti bűnösöket tartsák le.

Ezután a Margittán letartottakkal haza felé indultunk. Ez út Bihar községen vezet át, hol az agyonütött zsvány lakásán kuta-

¹⁾ Ilyen ígéretet én soha nem tettem és most ezen tudomon kívül tett ígéretet sem váltottam be, mert az öreg asszonyt a mint hazaérkeztem szinte bekísértetem.

tást tartottam és özvegyét kihallgattam. Az özvegy elismerte férjének ez ügyben való bűnösségét s azt vallotta, hogy az annak jutott régi arany és ezüst pénzeket a plébánosnál ő váltotta be, de az érettük kapott pénzt elköltötte. A plébános is beismerte a pénzváltást s menségére azt mondta, hogy ő azok honnan kerüléséről semmit nem tudott; ez azonban gyenge menségnek tetszett nekem, mert a lelkész úr jól tudta, hogy az asszony férje körözött zsi-vány volt

A rabokat az öreg asszony kivételével N.-Váradra bekísértetem, magam azután egy az asszonyt őrzött pandúrral Pestre utaztam, margittai társamat pedig Beregmegyébe küldtem további nyomozás végeit.

Pesten a főkapitány támogatását kértem, aki előzékenyen fogadott ugyan, de kevés reménnyel biztatott, mert mint mondá, megbízható embert nem tud mellém adni s akit hozzám küldeni fog, arra nagyon kell vigyázni, mert ha azaz általam keresett egyénnel netalán összekötetésben van, akkor inkább annak tesz szolgálatot. A hozzám küldött ügynöknek napdíján felül azt ígértem, hogy ha jól vezet, eredmény esetén jutalmazni fogom.

Így indultunk el a bennünket húsz lépésnyire követett pandúrral és az öreg asszonnyal, kinek az volt a tennivalója, hogyha a keresett embert vagy lakását meglátja: azt tudassa.

A házat, hol a gyöngyök eladattak, hamar megtaláltuk, de már onnan az ékszerész a múlt évben elköltözött s hogy hova az új házmester nem tudta megmondani.

Estig eredmény nélkül jártuk az ékszerész üzleteket s midőn visszatértünk, az Öregasszonynak megengedtem, hogy a Pesten lakó bábaasszony leányát a pandúrral meglátogathassa. Ez engedékenységem szép eredményhez juttatott, mert a bábaasszony, — bizonyára azért, hogy az anyján könnyítsen, — másnap kiszimatolta az ékszerészt, kit aztán a főkapitányhoz vitettem. Szerencsémre ez egy nagyon félnék ember volt s róla a főkapitány csakhamar azt tudta meg, hogy nyilvános üzletén kívül egy titkos helyiséget is tart. Átvizsgáltuk mindkét helyet, de a gyöngyöket nem találtuk. Ekkor a főkapitány nagyon ügyesen szembesítette az asszonyt az ékszerésszel, ki a kapitánynak azon tapintatos nyilatkozatára, *hogy talán inkább Biharban óhajt vallani?* A pandúroktól remegő ember csaknem sírva beismerte a gyöngy megvásárlását, de azt erősítette, hogy azt jóhiszeműleg Párizsban adatta el.

Az ékszerész azután rimánkodva kérte a kapitányt, hogy ne

bocsássá Biharba, mibe én is beleegyeztem, mert az ékszerész biztosítékot nyújtott a három ezer forint értékű, de általa 300 forintért vett ékszer megtérítésére.

Lányiéknek ezután oly kedves emberük lettem, hogy házi mulatságaikba is rendszeresen meghívtak. E mulatságok egyikén ismerkedtem meg a később főispánommá, majd miniszterré lett Szlávy Józseffel.

A Lányi ügyvédje a később váradi polgármesterré lett Sál Ferencz a lehető megtette, hogy a bűnösöktől kártérítést eszközöljön; minthogy azonban azok is ügyvédek által védekeztek, csak öt év múlva jutott a dolog oda, hogy a kár tényleg megtérített.

Ez idő alatt Lányi meghalt s birtokait a neje örökölte, ki azokat csakhamar ifjú rokona Gy. Cs. S-ra Íratta át. Lányiné és a Gróf biztattak a Lányi ígéretének beváltásával; ez azonban soha nem teljesedett, mert az ifjú Gróf úgy agyon gazdálkodta magát, hogy midőn én a kártérítés kézhezvétele után harmad napon nála megjelentem, elkeseredve mondta, hogy a mint a pénzt megkapta, hiénái rögtön megrohanták és kifosztották.

Ezután nemsokára egy bécsi bankház lett az úr K.-Szántón, nekem pedig fáradság és költségem fejében jutalmam az öntudat maradt.

Ezen ügy felderítése Ferkének a falurosszának volt köszönhető s ha valaki érdeklődne, hogy hát ő miként jutalmaztatott? Megmondom, hogy neki jutalma az lett, hogy 1877-ben a mezőn, egy éjszaka agyon lövetett.

E gyilkosság a Lányi ügy miatt bosszúból történt, de gyilkosa ellen nem voltam képes elegendő bizonyítékot szerezni s így az általam bekisértetett bűnöst a törvényszék utoljára is kénytelen volt felmenteni.

Fajharcz K.-Apátiban.

Baróthy Elek a n.-szalontai csendbiztos kedves bajtársam volt. E bajtársammal 1863. május 4-re, a sógora Farkas Elek nyésztai tanyájára találkozt tüzünk ki. Ez utamban K.-Apátiba is betekinttem és az utóbbi helyről déli 11 óra után távoztam. A vendégszerető háznál jól találtuk magunkat, de megzavart bennünket egy a k -apátii előjáróktól hozzám érkezett lovas küldöncz azon híradása, hogy K.-Apátiban (mely községnek fele magyar, fele pedig oláh) a magyarokat öldöklék az oláhok és már halott is van.

A találkozáásra csak egy pandúrral mentem s ezt csekély erő-

nek láttuk a tömeg ellen eredményesen használni. Bajtársam, — ki szinte másodmagával jött, — rögtön ajánlkózott velem Apátiba jönni, de ajánlatát részint azért mert idegen segílyt igénybe venni nem akartam, főleg pedig azért mert bajtársam az efféle találkozás után tüzes szokott lenni, — köszönet mellett visszautasítottam és csak pandúrommal nyargaltam a közel veszély helyére.¹⁾

Apátiban a tényállást így találtam: A korcsmában két oláh kanász és egy Tokai nevű magyar ivott és a két kanász számba nem vehető ok nélkül Tokait addig verte, míg benne életjelt látott, akkor pedig a halottnak hitt embert a szemétdombra hurczolta. Ekkor véletlenül a jegyző a korcsma felé ment, aki midőn a kanászokat e tettért pirongatta, a kanászok a jegyzőt is megrohanták, de a jegyzőt a dühöngők elől a korcsmáros a pinczéjébe zárta a bírónak pedig a történeteket megizente. Tokait, — ki pedig hosszas szenvedés után meggyógyult, — mindenki halottnak hitte. Azt hitte a derék bíró Szathmári Mihály is, aki nehányad magával fegyveresen sietett a jegyző kiszabadítása és a gyilkosok elfogására. Midőn a bíró a helyszínre ért, már akkor a Tokai és a kanászok rokonai egymással javában verekedtek. A Tokai rokonai ekkor a bíróhoz, az oláhok pedig, — kik már ekkor a magyarok elül a korcsma szomszédjában lakó oláh udvarára vonultak, — a két kanászhoz csatlakoztak. A bíró vezetése alatt a magyarok ez udvarra is benyomultak már midőn itt ismét mindkét részről többen súlyosan sebesültek. A bíró ekkor a Tokai gyilkosait lőfegyvere rájuk tartásával szólította maguk megadására, de fegyverét egy oláh vasvilával félre csapta, mire a fegyver elsült és a fegyverben volt sok serét a hozzá közel állott Kurucsó nevű kálvinista öreg kurátornak ágyékát zúzta össze. Kurucsó összerogyott s mint félholtat vitték házához.

Ekkor érkeztem meg és pandúrom mellé hat önként ajánlkózott magyar legénnyel (kikhez a Tokai és Kurucsó rokonai hivat-

¹⁾ Milyen ember volt Elek bajtársam megbíráható a következő esetből;

Farkas Eleknek egy olyan csökönös ménje volt, melyet cselédjei már jártni sem mertek. Egy látogatás alkalmával a tulajdonos Eleknek az ebédnél panaszkodott e miatt, Elek pedig ebéd után a csökönös lóra, minden ellenzés daczára is ráült, de az rögtön úgy vágta le, hogy egyik lábszára ketté tört. Elek törött lábával sokáig nyomta az ágyat és végre is úgy gyógyult meg, hogy lába görbe és ő sánta lett. Ez állapotot a hibás kezelésnek tulajdonítván Elek, orvosának a fizetést megtagadta és midőn az orvos beperelte, hogy a görbe lábért ne fizessen, két tanú jelenlétében leült egy székre, egy másikra a görbe lábát tette fel és egy balta fokával újra eltörte a még alig összetört törés helyén a lábát.

lanul csatlakoztak) csakhamar elfogtuk a főbűnösöket, a legnagyobb bűnöst azonban nem lehetett elfogni, mert azt a boszús tömeg megrohanta, holtra verte. Ezt meggátolnom annál inkább nem lehetett, mert már ekkor sötétedni kezdett.

Ekkor két lovast rendeltettem, kiknek egyike a Keresztesen hagyott pandúrjaimért ment, másikat pedig az alispánhoz irt jelentésben azon kéréssel küldtem Váradra, hogy Apátiba a sebesültek ápolására és a láttelek felvételére orvosokat küldjön.

Pandúrjaim érkezéséig a hat önkéntes legényt együtt tartottam s velük fenn virrasztottam.

Éjfél tájban az öreg Kurucsó kiszobája közepén, szalmán azért feküdt, hogy nagy vérzésével ágyba menni nem akart) kéretett magához és a kemény természetű ember arra kért, hogyha ő meghalna is, legyen tanúja arra, hogy ő a bíróval mindig benső barátságban élt és ő egyáltalán nem kívánja, hogy a bíró ő miatta bűnhődjék, mert ő maga látta, hogy az ő sérelmezése azon oláh által okoztatott, aki a bíró fegyverét elütötte. Ekkor már elegendő pandúrom érkezett. Csakhamar megérkeztek az orvosok is, kikkel kellő fedezet mellett, azonnal a sebesültek házához mentem. Az orvosok legtöbb sérelmet találtak a néptömeg által meglincselt főbűnösön, a kit mindenki halottnak tartott, holott ez az ember minden orvosi ápolás nélkül mintegy egy év múlva, (habár örökös nyomorék és dadogó lett) felgyógyult és általam csak ekkor adott át az igazságszolgáltatásnak.¹⁾

A Zomlinból lopott ökrök visszakérítése.

1863. május 9-én reggel a Zomlini pusztáról a Léderer bérlő béresgazdája azon hírt hozta hozzám, hogy ez éjjen négy darab ökröt loptak el tőlük, melyeket, hogy két lovas ember hajtott el, onnan tudja, mert a lány földben hátrahagyott nyomaikon egészen a keresztesi határig jött. Hogy a béresgazda is velünk jöhessen, kocsiba fogattam, de lovát két pandúr is a kocsi mellé kötötte. A béres által felfedezett nyomokat megtaláltuk s e nyomokon, ahol lehetett kocsin, ahol pedig kárt tehattünk volna, (mert a tolvajok táblavetésekén is gázoltak), gyalog lassan haladhattunk. A Körözsön

¹⁾ E fajharcz nem volt véletlenség műve, mert a mint később értesültem, e vérengzést előzőleg Apátiban és a vidéken fekvő oláh községekben egy posztó ruhás idegen oláh járt, ki a nemzetebeliéket lázította. — Ki volt e csavargó? Soha sem tudtam meg.

a k.-tarjáni hídon vezetett át a nyom, a honnan a v.-gyáni határba csapott át, hol a vetés gázlását tiltó csőszre a tolvajok rá is lődöztek. Néha a nyomokat a keményebb szikes talajakcn megtévesztettük, de csak akkor haladtunk tovább, ha a nyomokat megtaláltuk.

A lassú menés miatt Madarásznál reánk esteledett s nehogy nyomot téveszszünk, ott megháltunk. Másnap reggel a nyomok a Tisza-féle egyik puszta birtokra vezettek, hol az oda bérelt b.-csabai lakosok gulyájánál a nyomok elenyésztek. Azt hittük, hogy az ökröket e gulyában találndjuk, de a béresgazda csakhamar kinyilatkoztatta, hogy ott az ökrök nincsenek. Erre én azt modtam, hogy hiszem ugyan, hogy az ökrök már nincsenek itt, de hogy azokkal a tolvajok itt állomásoztak, arra mérget vennék. E miatt kérdőre fogtam a csudálatos módon elhízott tót számadót s midőn az az ökrökről tudni nem akart, a saját kedvteléséből háta megé került fűrgé pandúrom, hátulról pofon legyintette, mire a hústömeg ember rögtön megmondta, hogy az ökrök csakugyan gulyája közt napoltak, honnan a tolvajok Szalontára hajtották. Megnevezte a tolvajokat is, mely vallomás alapján az egyik ismert tolvaj erdőgyaraki tanyáján az ökröket megtaláltuk, gazdájához visszahajtottuk, a tolvajokat pedig az illetékes hatóságnak átadtam.

A telkesdi lázadás és hg Pálfy körútja.

K. Nagy Sándor e községről azt írja, hogy lakosai oláhok, kik közül írni-olvasni egy sem tud. Ez okozta 1863-ban e falu hírhedségét.

Történt ugyanis, hogy egy idevaló, előbb katona, majd finánczként szolgált egyén sok évi távoliét után úrias öltönybe került vissza falujába, hol e Hári János féle ember lakostársai által nagy embernek ismertetett fel. De hogy is ne, mikor azt is merte mondani, hogy a királylyal is jó barátságot kötött. E nagy férfiúnak aztán egyszerű atyafiaival könnyű volt elhiteni, hogy ő az uraság által bírt földet, — mely különben is a népet illeti, — a királytól vissza tudná a nép számára nyerni, ha neki a Bécsbe utazásra költséget adnak. Adtak is az atyafiai két ízben és midőn második útjáról megérkezett, nagy pecsétű levelet mutatott fel, melyben, — mint ő mondta, — a föld csakugyan vissza adományoztatott a népnek.

Ennek láttára neki ment a nép az urasági határdomboknak,

árkoknak s midőn azokat megsemmisítette, az urasági földeken megsztozott, a gazdasági személyzetet pedig szétkergette.¹⁾

A rend helyreállításával a járási csendbiztos Servánszky László bízott meg, de midőn a faluba bevonulni akart, útjában az erdőben a nép ellene állott és miután a csendbiztos alul lovát kilőtték, eredmény nélkül tért vissza.

Ez eset után két század katona küldetett a faluba, de ezek sem tudtak itt boldogulni, mert a lakosság előlük másnap az erdőségekbe szökött. A katonaság aztán mikor a várakozást megunta, Váradra visszavonult.

Ekkor Servánszky mellé Medzidradzsky, Németh és én lettem Telkesdre kiküldve, de a kimenetelünk előtt való estére az érdekelt uraság gróf Haller Sándor volt főispánunk, avégett hivott meg bennünket vendégül M.-Telegdre, hogy ott a végzendőkről értekezünk. Itt az én indítványomra abban állapotunk meg, hogy másnap hajnalban a helyszínt és a kolomposokat ismerő S . . y pandúrjainak vezetése alatt egyszerre három oldalról menjünk a faluba és minden házból a fegyverfogatókat magunk előtt hajtva találkozunk a templomnál, hova az összehajtott népet, — a külön kísérendő kolomposok kivételével, — zárjuk el.

A vállalat úgy sikerült, hogy senki el nem menekülhetett, mert a templomajtóba állított pandúrok azt meggátolták.

A kolomposokat ekkor rögtön vallatóra vettük, akik mikor látták, hogy a dolognak fele sem tréfa, bevallották a fináncz által lett felvezetésüket. A vallomást Szentmiklósi nevű oláh pandúrom segítte elő.²⁾

¹⁾ E nép hátramaradottságát mutatja az is, hogy némely Erdélyszéli hegyi lakók a Péter-Pál nap után eső vasárnapon ellátogatnak a Torda-Aranyos megyei Gaina havasra, hol dudaszó és pálinka mellett mulatnak; a lányok pedig lengyéik mellett állva árulják magukat. Valaha meg volt e szokás a magyaroknál is, mert a *vő* (vevő) *legény* és *eladó leány* szavunk erre vullanak. Ezt látszik igazolni Bihar egy régi községének *Asszonyvásár* neve is.

²⁾ E derék pandúrom a hg. Pálffy kormányzó bihari körútjának akként lett az áldozata, hogy midőn Bihartól Váradig kocsiját tiszteletőrségként kísérnünk kellett. Sz. a sebes vágatás cs nagy melegben lováról leszedült és úgy sérült, hogy harmadnapra meghalt. Ez az út nekem is emlékezetes, mert a kavicsot kerülgetett kocsis gyakran úgy hajtott, hogy engem, — ki a kocsi mellett balról lovagoltam, — sokszor az árokba dönthetett volna, de jó lovamon a széles árkot, a hányaszor kellett, átugrottam. Ez ugratásokban a Hg gyönyörködni látszott és egyszer a kocsiból kihajolva így szólott hozzám: „Úgy-e huszár volt ön?” Mire, midőn igennel válaszoltam, tovább azt kérdezte: „Melyik ezrednél szolgált?” És mikor azt feleltem, hogy Kossuth-huszár voltam: ő kegyelmessége többé egy szóra se méltatott.

Nagy volt a hajsza az ámitó után, de az, — aki már napokkal azelőtt nyúllá lett, — nem volt előkeríthető.

A nagyobb tetteseknek M.-Telegdre kísértetésük után a bíróhoz szállásoltunk; de mert a szoba ronda volt: mi csendbiztosok a székszínen telepedtünk, — onnan rendelkezünk, ott étkeztünk s mikor lehetett, szénnél ott aludtunk.

Az étkezésre nem lehetett panaszunk, mert az uraság számunkra nagy mennyiségű húst, kenyeret, bort stb. küldött.

A kolomposok elkísértetése után mi már távozni akartunk, de a szolgabíró a lázadás által okozott károk biztosítása végett a lakosság marháinak az erdőségből való előkerítettése és Telegdre hajtataása végett visszatartott.

Telkesden időzésünk alatt árverezte M. E. szolgabíró a község nagy kazal szénáját is, melyet elég szerénytelen volt potom áron meg is venni. Ekkor a síkságon nagy takarmány szükség volt, mely okból én és Mezidrándszky is árverezni akartunk, de a szolgabíró azon ságására, hogy ő a szénát a főispáni helytartó számára akarja megvenni, az árverezéstől elállottunk. Tisztársam e dolgot a helytartónak megmondta, de hogy ezért lett e kellemetlensége a szolgabírónak? Nincs róla tudomásom.

E lázadást úgy csendesítettük le, hogy eljárásunknak egyetlen ember élet sem lett áldozata, de a falu népét anyagilag alaposan tönkre tétették velünk.

Egy rabló szövetkezet szétrobbantása:

1863-ban K.-Apátiból, egy Pénzes nevű alkalmasnak látszó ifjú ajánlkozott hozzám pandúrnak, a kinek üresedés esetén úgy nyújtottam reményt, hogy igyekezzék valami fontos felfedezés által azt megérdemelni.

Ezen ifjú, december 15-én éjjel azon hirt hozta hozzám,, hogy midőn ez este 10 óra tájban a bátyánál tartott keresztelőből a korcsmába borért ment, a korcsmaajtáját zárva, az ablakokat pedig, — holott belül világítás látszott, — párnákkal berakva találta. E szokatlan dolog figyelmét felköltvén, hallgatódzott s azzal lepettet meg, hogy ott ismeretlen hangú emberek, a vidék gazdag embereinek kirablását tárgyalják. Ezen tapasztalatait velem óhajtván tudatni, a korcsmánál nem zörgetett, hanem bornélkül hazament és rögtön hozzám indult.

Ezen fontos hírt hozó ifjút azon utasítás mellett küldtem

rögtön vissza, hogyha az emberek odaérkezésésemig eltávoznának: figyelje meg, hogy mely irányban távoznak?

Hajnalban két pandúrral én is Apátiba érkeztem s miután ott a rám várt ifjútól megtudtam, hogy az idegenek Szakáll felé elutaztak: azonnal utánok mentem.

Szakállba, az innesső falu végén volt kántor korcsmárostól megtudtam, hogy nála hat idegen ittas ember volt s ott úgy összeperlekedtek, hogy még egymásra is lóttek. A perlekedésnek az volt az oka, mert a részegebbek minden áron, az odavaló M... y nevű földesúrra akartak rárontani, mit a kevésbé ittasok máskorra kívántak halasztani.

Szakállból Homorogra nyomoztuk őket, hol a már kezeim közt megfordult korcsmáros rögtön elmondta, hogy tőle ez emberek ketteje a Körözsön túra gyalog ment el, hárma a kocsival a szöcsködi pusztára szándékozott; egy pedig, — kiben ő, a régi fegyveres csavargó T. Laczit ismerte fel, — egy átutazó furtai esküdtember szekérére minden kérekezés nélkül felugrott s azon alkalmasint Furtára ment.

A három felé oszlott betyárok után nem mehetvén; — Homorogról tehát az épen Furtán honn időzött Bézezi pandúromnak egy megbízott ember által vitt levélben azt rendeltem, hogy ott a lehető óvatossággal puhatóldozzon T. L. után s ha találja fogja el; én pedig a három betyár után Szöcsködre mentem.

Még ekkor a szöcsködi pusztán csupán egy csősz lakott s az mint elkötelezettem, mindjárt megmondta, hogy a három betyár csakugyan volt nála s tőle úgy távoztak el, hogy éjszakára újra hozzá mennek. Ezután megmutatta a szobájában azon helyet, ahová a betyárokat fektetni fogja.

Ennyit elég volt tudnom s hogy a betyárokat könnyű szerrel megcsíphessem, Szöcsködről Komádiba rándultam, honnan a következő éjszakán a város szánján, a jó szánúton visszamentem, és ott, az előzőtt éjszakát átdorbézolt csavargókat fektükben kötöttem meg.

Ezekkel alig értünk haza, már Bézezi pandúr előfogaton hozta a Fúrta—Zsáka közt volt Szeles csárdában általa erős dula-kodás után legyőzött T. Laczit, akit úgy megviselt, hogy az orvos tanácsára szinte előfogaton, mindjárt Váradra kelle ápolás végett küldenem. T. Laczi ifjú korától fogva vagy rab vagy csavargó volt. Rab volt 1849-ben is, amikor querilává soroztatott; a fegyverletétel után pedig futóbetyár lett.

A pandúr az elfogatásnál jelen volt községi bíró és a csár-

dással beigazolta, hogy önvédelemből volt kénytelen Laczival ily mostohául elbánni s ha bár Laczi e bántalmat soha sem heverte ki: a pandúr felmentetett.

. Bérezi ezután nem sokára nyomorék lett, mert egy a peresi pusztán általa nagy veszélyessel kézrekerített M. Hegyesről elszaladt vad ló magát a rajta ült B.-vel úgy vágta a földhöz, hogy B. örökös sánta lett.

A Szöcsködön elfogottak egyike K. Jankó, szintén régi veszélyes csavargó volt, de a többiek csak most akartak szerencsét próbálni.

Nagy örömöm volt benne, hogy e bandát gonosz szándékuk megkezdése előtt megsemmisíthettem. Pénzest az első ürülésnél alkalmaztam s midőn tőlem megvált, falujában bíróvá választatott.

Fellázadt aratók megfékezése.

1864-ben a derecskői járáshoz tartozott Szerep községi pusztá birtokból 25 oláh takaró megszökött, kiket, midőn az illetékes pandúrok N. Várad táján elfogtak és B. Újfalun át a munkába vissza kísérni akartak, a pihentetés végett a városház udvarán megfektetett munkások a tovább indításkor kaszáik elővonásával az engedelmeséget megtagadták.

E történetkor B. Újfaluban épen a városháznál időztem, s ott az ablakon át láttam a három idegen kísérő pandúr veszedelmét.

Átláttam, hogy e lázadást vagy több ember élete árán, vagy csellel lehet elfojtani, mire a következő cselet eszeltem ki:

Egy bizalmas levélkében tudattam e bajt a helyben székelt kir. járásbíróval és arra kértem, hogy az általam hozzá vezetendő lázadókat, a mint velük oda érkeztem, rögtön és pedig valamennyit együtt rendelje irodájába; a többi teendőt aztán bízva reám.

Amint hozzám a járásbírónak válasza megérkezett, én a lázadókhöz kimentem és oláh pandúrom által hozzájuk azt tolmácsolattam, hogy én nem az ő szökési helyükről való csendbiztos vagyok ugyan, de azért követelem, hogy vagy engedelmeskedjenek, vagy ha igazságukat érzik jöjjenek velem az itt helyben levő kir. járásbíróshoz, — aki ha szabadon bocsátja őket, én azt sem bánom, másként pedig közéljük lövetek.

A takarók ajánlatomat elfogadták s így együtt elmentünk a járásbíróshoz, hol midőn a hivatalszolga által valamennyi egyszerre berendeltetett: azok holmijok és kaszáikat jóhiszeműleg az udvaron kint hagyták, honnan én a kaszáikat rögtön egy üres kamrába szállítottam.

A járásbíró az oláhok panaszára azt tolmácsoltatta, hogy nem tehet ügyükben semmit, mert ezen dologban azon szolgabíró az illetékes, aki őket a pandúrok által visszakísértetni rendelte.

A szegény oláhok bánatosan szállingóztak ki az udvarra, de még szomorúbbak lettek, mikor kaszáik elhurczolását megtudták.

Ekkor felszólítottam őket, hogy álljanak sorba, vegyék fel gúnyáikat és a három pandúr által engedjék magukat Szerepre kísértetni.

Intelemre az oláhok vadul ordítottak s kijelentették, hogy nem bánják akármit teszek velük, de inkább készek meghalni, mint a munkába visszamenni.

Némi gondolkodás után a szerepi bérlő kontójára négy előfogatot fogadtattam fel, melyekre a lázadókat összekötözötten felhányattam s úgy kísértettem a három pandúrral Szerepre. Egy előfogat a kaszákat vitte.

Igazságos volt-e, vagy nem, a bérlő ellen való panaszuk e munkásoknak? Azért a szolgabíró a felelősség; engem pedig így eljárni, a rendőri tekintély megóvása kényszerített: így kí méltem az emberéletet!

A rablógyilkosokból lett juhászok elfogatása.

Az 1864. év október 14-én este egy Zentáról való Babócs Imre nevű úr jött hozzám s előttem a következőket így mondta el:

A kincstártól egy olyan pusztát bérelek, melyet csak kaszálónak és legelőnek szabad használnom. 1859-ben két elegendő biztosítékkal rendelkező embert fogadtam számadóimnak. Számadóim pár évig kifogástalanul viselték magukat, de aztán gyanús emberekkel czimboráskodtak, dorbézoltak. Ez okok miatt felmondtam nekik s most Sz.-Mihálykor lett volna a juhállomány az új pásztoroknak átszámolandó, de midőn a hozzám távol feküdt pusztára az új számadókkal kimentem, a régi juhászok közül egyet sem találtam; juhaim pedig a pusztán elcsapva barangoltak. A juhok összeszedésekor 215 ürü hiányt találván, a szökevény juhászokat a szakaszbeli csendbiztos úrnak bejelentettem, ki a szökevények nyomozására egy pandúrt adott mellém, akivel a falka ürü és két öszvérrel utazott juhászokat Aradig nyomoztam. Aradon a csendbiztos úrnál szinte jelentkeztem, kinek midőn bajomat elpanaszoltam, egy vén pandúrját hívott szobájába, ki midőn a szökevények személyleírását meghallotta, így kiáltott fel: „Régóta kutatjuk e jó madarakat! Mert hiszen ezek a Hofman ügyvéd rablógyilkosai közül

valók“. Az aradi csendbiztos úrtól ekkor e vén pandúrt, — ki az alvidék minden hírhedt gonosztevőit személyesen ismeri — elkértem, aki aztán átöltözve többnyire gyalog járt velünk. Így jöttünk nyomon Szakállig, hol az öreg megtudta, hogy szökevényeink a közel körmödsdi pusztára állottak szolgálatba. E vakmerő és tudtom szerint erősen fegyverzett emberekkel idegen helyen mérközni magunkat elégteleneknek tartottuk, mely okból a továbbiakra a csendbiztos úr segélyét kérem“.

A segélyt megígértem és másnap reggel az idegenekkel és egy pandúrommal Körmösdre indultam. Körmösdre az együttes bevonulást nem tartottam tanácsosnak, az idegeneket tehát azon utasítás mellett állítottam félre, hogy csak izenetemre jöjjenek a tanyába. Innen pandúrommal — mintha csak széttekintének — sorba vettem a nyájukat. A látogatást a sertésnyájnál kezdtem. Ehhez közel az ürünyájnál találtam az egyik szökevényt, akit intésemre a nyerge igazítása ürügye alatt lováról leszállt pandúr hirtelen megkapott és összekötött. Amikor ezt a tanyába lezártuk, a másikkal egy távolabb legelt nyájnál hasonlóan röviden elbántunk. Egyik sem szegült ellen, de azt nem is tehetette, mert a kötöző pandúr védelmére mindegyikre revolvert szegeztem. Ekkor a tanyába hívtam az idegeneket, hol a káros az elfogottakban tolvaj cselédjeire, a vén pandúr pedig a Hofman rablógyilkosaira ismert.

A Hofman-ügyről már előzőleg azt beszélte a vén pandúr, hogy Hofman gazdag agglégény házánál Gyulán 1859-ben a város előkelősége házi mulatságra gyűlt egybe, s midőn vacsora után jávában táncoltak, négy rabló felvont fegyverrel lépett a táncterembe. Itt a rablók egyike a zenét elhallgattatta, a másik pedig a hölgyektől ékszereiket, az uraktól tárczáikat szedte el, melylyel midőn készen volt, a két rabló a szomszédszobában kártyázó urakhoz ment át és ezeket is szépen kifosztotta. A kártyázók közül csupán a házi gazda akarta a rablót egy székkal leütni, de egy golyó mellben találta s holtan rogyott össze. A rablók a cselédség fékentangói és a külső örökkel együtt nyolczan voltak és oly parancs mellett távoztak, hogy akinek az élete kedves, az a házat egy óra hosszágig elhagyni ne merje.

Megtaláltuk az ellopott ürüket is, melyeket a zsványokkal együtt a szomszéd M.-Homorogon lakott szolgabírónál az értük jött pandúroknak átadtam.

Helyesen tettem, hogy a bácskai idegeneket a tanyán kívül hagytam, mert ha azokkal együtt megyek a zsványok ellen, azok

— kiknek bunda-aljaikban 2—2 töltött pisztolyt találtunk — bizonyára ellenszegültek volna. Így is, midőn már ártalmatlanná voltak téve, dühös szidalmakkal illették felismerőiket.

A Bács tanító sertéseinek visszafoglalása.

1865. februárban Bács nevű m.-keresztési tanító éjszaka azon hírrel költött fel, hogy jól kerített és zárt udvarából három hízott sertését ellopták.

Ezek nyomozására kocsin egy pandúrral és a károssal B.-Újfaluba rögtön azért mentem, mert ott a következő napon vásár lett és hihetőnek tartottam, hogy a tolvaj ezen sertéseken ott szándékozik túl adni.¹⁾

Kereszttestől Újfaluiig a főúton a sertéseknek semmi nyomát sem találtuk, de azért a sertésvásár szomszédjában egy jó ismerősömhöz beszállottam, mert hittem, hogy a tolvaj kerülő úton hajtotta a sertéseket s azokkal gyalog későbbben érkezhet meg.

Szállásomon magam felöltözve leheveredtem, de a károst az utcakapun belül azon megbízással állítottam lesbe, hogyha netalán oda érkező sertéseit meglátja, engem költsön fel.

Hajnalban a káros kiabálására kiszaladtam s azt láttam, hogy károsom az utcán birkózik egy emberrel, kit aztán pandúrommal mi vettünk gondviselésünk alá, a káros pedig az elfogott ember által épen a kapunk elé hajtott sertéseit terelte az udvarba.

A káros e hirtelenkedésével nagyot hibázott, mert neki csak a híradás lett volna teendője, ő pedig mint volt honvéd, elhagyta magát ragadtatni s tettének az lett a következése, hogy a tolvajok egyike, egy távol vidéki oláh megugrott, kit aztán csak sok idő múlva tudtam kézrekeríttetni.

Az agyonütve talált futóbetyár.

Volt Zsákán egy élete nagyobb részét börtönben töltött H. Gyurka nevű ember, a kit a szerepi ökrök H.-M.-Vásárhelyre szállításáért hiába keresttem, mert az, a mint az ökrök visszahozataláról értesült, csavargóvá lett és vidékemet ritkán látogatta meg. Egy bizalmasom egyszer arról értesített, hogy Gyurka néha éjjelenként a m.-sassi korcsmába járogat. E hír vétele után pár pan-

¹⁾ Még ekkor a sertésekre és juhokra nem kellett járlat, de volt is ám eleendő sertés és juh lopás.

durral M.-Sassra gyakran kirándultam hálni. Egy ilyen Sasson időzésekör régi jó emberem K. uramhoz mentem feküdni, de embereimnek meghagytam, hogy a korcsma körül ólalkodjanak. Hajnalban egyik pandúrom azt jelentette, hogy egy sassi polgár lakása előtt az utcán egy agyonütött embert talált. E hullát a községhez szállítottam, hol az éléktelenített testben H. Gyurkát ismertük fel.

Megpróbáltam a gyilkos nyomára jönni, de ez teljességgel nem sikerült. A sasiak azt sugdosták, hogy Gyurkát a pandúrok verték agyon, minthogy azonban a velem volt pandúrok legbizalmasabb felszólításomra is tagadták e dolgot, azt is lehetők tartom, hogy a sassiak maguk bántak ily gonoszul Gyurkával, mert ezen derék nép annyira nem túrte falujában a nagyobb gonosztevőt, hogy midőn egy polgártársuk lótolvajjává nőtte ki magát, egy éjjel lóörző társai alvásában agyonlőtték.

Egy rejtélyes nagyobb juhsikkasztás felfedezése.

Csanády Sándor orsz. képviselő hajdú ivadék és apja után K.-Szoboszlón is birtokos volt, mely birtokán juhokat tartott. A juhászok a nyájjal a tanyán laktak s egy reggel a szomszéd tanyás a juhászokat összekötözve találta. A feloldozott juhászok rögtön a városházhoz mentek jelenteni, hogy az előzőt estén rablók lepték meg őket, kik őket lekötözték s azután tőlük az egész nyájat elhajtották.

Midőn e tényről a tulajdonos értesült, Szoboszlóra ment és minthogy juhászain a kötözésnek semmi jelét nem látta, kérte azok szigorú kérdőre vételét, de az ottani rendőrség nem tett ez ügyben semmit.

Cs . . . y ekkor Bihar alispánjától azt kérte, hogy e bűnyomozásra engem küldjön ki, mely kérelemre az alispán engem akként utasított, hogyha kedvem van reá és ha itthon való dolgom engedi, kirándulásomat nem ellenzi. Minthogy pedig ez utazáshoz nekem kedvem nem volt, Cs . . . yt arra kértem, hogy juhászait egy velem is közlendő időre rendelje magához Kerekibe, mert oda mintha csak véletlenül mennék, — én is kimegyek.

A kitűzött időben úgy a juhászok, mint én is Kerekiben voltunk, hol az ablakon át egy 14—15 éves bojtárt olyan czélből szemeltem ki, hogyha a juhászok bűnösök, attól legjobban kaphatok felvilágosítást.

A kiszemelt kis bojtárt behívtam tehát szobámba s elmondtam neki, hogy a számadó gonoszságairól tudomásom van, és azt

is tudom, hogy a hallgatásért neki is juttattak valamit, de mert e csekélység nagyon kicsiny ahhoz, amit tagadás esetén neki adandók, őt azért hívtam fel igazmondásra, mert őt kímélni óhajtom.

A kis juhász e beszédre azzal válaszolt: *Igen ám, csakhogymár nem szabad verni!*

Ekkor azt kérdeztem tőle, kitől hallotta ezt? Mire midőn azt mondta, hogy a számadótól hallotta, annak kijelentésével hogy őt most nem vallasni, csak a számadó hazugságáról kívánom meggyőzni, parancsoltam hogy düljön meg, aki midőn reá a pandúr egyet húzott, legott felugrott és elmondta, hogy a számadó a juhokat hónapokkal ezelőtt kezdte eladogatni. Elsőben egy szállítmányt a n.-kábái mészároshoz, másikat H.-Pályiba a Bernáth uraság szám adójához, a többit pedig egy m.-peterdi rokonához hajtották. Egy párt meg is ettek, neki pedig négy bárányt adtak. Elmondta azt is hogy a bojtárokat és azután önmagát maga a számadó kötözte meg.

Ezután a többi juhászt elzártattam, a kis bojtárral pedig a közel eső Bernáth tanyára mentem, hol a bojtár hányta ki a nyájból a Cs . . . y féle birkákat. Ezeket mint szinte a M. Peterden találtakat Kerekibe hajtottam. Kábán már nem találtunk semmit, de a hiányzó kár a juhászok és orgazdáktól megítéltetett.

Három csendbiztos közt is lop az ügyes tolvaj.

1857-ben egy bizonyos napra a főispán a vármegye minden csendbiztosát magához Váradra berendelte. A szomszéd tisztársam Bökönyi, a határidőt előzőtt nap délutánján hozzám jött s kocsiján engem is Váradra vitt. Váradon a megye külső tisztviselői a Báránka nevű fogadóba szoktak szállani. Oda szállottunk mi is, hova velünk csaknem egyszerre érkezett a tenkei csendbiztos Németh János is. Szobát kértünk, de már csak egy két ágyas szoba volt üres, melyet aztán hárman foglaltunk el. Ritka eset volt, hogy a vármegye minden csendbiztosja egymást így együtt láthassa, ez alkalomra tehát elhatároztuk az estét a Báránkában együtt tölteni.

A bajtársakkal kellemesen töltöttük az időt és így jó későn tériünk aludni. Két társam nálam korosabb volt s azoknak azon kijelentésére, hogy a kort tekintve őket illeti az ágy, számukra az ágyakat átengedtem, magam pedig a dívánra, — társaimat előzőleg, — lefeküdtem. Midőn aztán kényelmes társaim is lefeküdtek, akkor mondták csak, hogy az ajtó bezárása is a fiatalabb tag kötelessége. Erre már nem lettem rá, hanem a közmondást idézve,

„aki hátul maradt, tegye be az ajtót, — befordultam és elaludtam. Miért miért nem? Az ajtót társaim is záratlan hagyták.“

Reggel Németh és én hamar rendbe szedtük magunkat s midőn reggelizni indultunk, B. még mosdott. Már kívül voltunk az ajtón, midőn B. azt kiáltotta utánunk: „Hé bajtársak! Ne bolondozzatok, adjátok vissza az éjjeli szekrényemről eltüntetett órámat és gyűrűmet.“ Mi azonban e kiáltást rossz tréfának véltük és reggelizni mentünk. Nem sokára hozzánk került B. is, a kit, minthogy tőlünk holmiját ismét követelte, alaposan összeszidtunk. Ekkor ijedt aztán B. meg, mert komoly arczunkról látta, hogy eltűnt tárgyait nem mi vettük magunkhoz, hanem a nyitva hagyott ajtón valamely ügyes tolvaj csípte el.

Nagy fenszóval nem mertük a tolvajt kutatni, de azért mégis rájöttünk, hogy a tolvaj csakis azon jól öltözött magát b.-pestinek beírt fiatal úr lehetett, aki szoba szomszédunk volt, de a szállóból kora hajnalban eltávozott. Ki volt ez az ember? Soha sem tudtuk meg.

E lopás úgy történhetett, hogy a bennünket figyelemmel kísért zsebmetező, midőn gondolta hogy elaludtunk, mintha szobát tévesztett volna, bizonyára gyertyával lépett be hozzánk, mit ha észre veszünk, a tévedésért bocsánatot kért volna, de minthogy nem vettük észre, az aranyórát és gyűrűket elemelte. Szépen jártunk volna, ha a tolvaj kardjainkat is elvitte volna.

Hogy a vármegeye rajtunk ne mulasson, jónak láttuk e dolgot elhallgatni, most azonban már nem bánom, ha nevetnek is rajtunk.

Az önmagát vallató rabom.

Pandúrjaim ha pihenőre mentek, otthon polgári öltönyeiket viselték, de ilyenkor is szemfüleskedtek. Egy vén, kissé iszákos pandúrom, — kit hasznos szolgálatáért a végső időig türtem, — egy este mint szabadságon levő a csapszékben időzött s onnan egy zsidó suhanczot azért kísért hozzám, mert ez ifjú a borozóknak arany gyűrűket potom áron kínálgatott. A suhancz a gyűrűk szerzésére mondott valami mesét, de mert meg voltam győződve azok meg nem engedett úton való szerzéséről: letartóztattam. A fiú szép szóra semmit nem vallott, szigorú elbánásra pedig gyengesége miatt alkalmatlan volt, mely okból vele az önvallatást próbáltam meg eképen: „Télen a közel erdőkben olcsón olyan görcsös fákat szoktam venni, melyek mint nehéz felvágásuak senkinek nem kellettek.

E fákat én aztán a munkához nem szokott tolvajok p o. juhászokkal szoktam felvágatni. A gyenge zsidó legényt is favágásra kényszerítettem s minthogy háta megett egy pandúr karikással fenyegette, hát vágta a fát a lehető ügyetlenséggel úgy, hogy végre a fejsze fokkal a saját fejét kollintotta meg. Ekkor a rab a baltát elhajította és megmondta, hogy a gyűrűket Robogányból egy hit-sorsosától lopta. A káros egész kárához hozzá jutott.

Kossuth Flóra.

Az 1867. évi n.-váradai őszi vásárkor a lóvásárban találkoztam egy értelmes csizmadia régi ismerősömmel, aki nekem bizalmasan a következőket beszélte:

Mintegy három napja, egy 35—40 évesnek látszó urinő egy kétlovas kocsin érkezett Váradra, hol a Német-utczán egy csizmadianál kért és kapott szállást. A hízelgő nő egészen meghódította gazdáját, mert titoktartás mellett bevallotta neki, hogy ő Kossuth Flóra, a Kossuth Lajos testvére, kit bátyja azért küldött a hazába, hogy itt figyelje meg, ha vájjon a magyarok szeretik e még úgy, mint hajdan s ha ő betörne készek lennének-e mellé állani?

A csizmadia boldognak érezte magát, hogy a nagy hazafi testvérjét vendégül tarthatja s nem állhatta meg, hogy a nagy titkot egy pár 48-as komájával ne közölje, akik szintén nem állhatták meg, hogy az úrnő üdvözlésére ne menjenek.

Az engem értesített csizmadia is tisztelgett az úrnőnél, de az én tapasztaltabb emberem, a magát sokszor elszólott, s velük borozgató nőben egy közönséges csalót ismert fel, de e gondolatát értelmetlenebb társai előtt tanácsosnak vélte elhallgatni.

Elmondta még emberem, hogy a nő, női öltönye alatt'férfi-ruhát és revolvert visel, végre pedig úgy mutatott egy hozzánk közel állott 50 éves forma lovat áruló emberre, a ki a K. Flóra cselédje s meg van bízva a ló eladásával.

Örömmel hallgattam e közléseket, mert meggyőződve voltam róla, hogyha nem is nagy bűnös, de nagy kalandornőről kaptam tudósítást.

Felkértem tehát egy városi biztost, hogy a hová a felmutatott lóárus menni fog, velem azt oda követni szíveskedjék.

Oszlóban volt már a vásár s így kevés ideig kellett a lóáruló után várunk, akit aztán a biztos és egy pandúrral, — a nélkül, hogy az kísérésünket észre vette volna, a szállására követtem.

A lóáruló a Német-utcán csakugyan egy csizmadia házához tért be, hol ott rögtön ártalmatlanná tettem. A háznál csupán egy kis inas találtunk, akitől mindjárt az úrnő hollétéről tudakozódtam, de az inas esküdözött, hogy ő a háznál idegen úrnőt nem látott és az úrnőről akkor sem akart tudni, mikor a lóárus szemébe mondta, hogy hazudik. Ilyen hatást gyakorolt a Kossuth-név a kis inasra!

Ekkor a pandúrt az utca ajtó mellé, belül, azon utasítással állítottam fel, hogy ha egy természetes úrnő jön be, azt rögtön úgy tegye ártalmatlanná, hogy az fegyverét ne használhassa.

Ezután kihallgattam a kocsist, aki azt vallotta, hogy N.-Létára való s hozzá egy kocsisként szereplő úrral az úrnő mint egy két hete, úgy kért nála szállást, hogy ő ott ismeretlen kíván maradni, mert a szomszédságban eső nagy birtokot akarja megismerni és megvenni. Össze is járta ő vele az úrnő a birtokot és őt, úgy szintén legény fiát jó állással biztatta meg a megvásárlandó birtokban. Előadta még, hogy az úrnő lovaival elégedetlen volt s minthogy a vele kocsisként jött úr valahova elutazott, őt, mint leendő bizalmasát úgy hívta magával Váradra, hogy ott a lovakat adja el. El is adta már az egyik lovat, de az árát a vásárban néha bérkocsin megfordult úrnőnek átadta.

E kihallgatás után a biztossal összeírtuk az úrnőnek a kocsis által felmutatott holmiját, melyek közt egy nyitva hagyott kocsi-ládában, női fehérneműeken kívül különböző nevekre, cselédkönyvet, bábaoklevelet és szolgálati bizonyítványokat találtunk.

E foglalkozásunk közben az utcán, az ajtó előtt bérkocsi állt meg s arról egy izmos úrnő és egy fiatal úr szállott le, kik amint a kinyitott ajtónál a pandúrt meglátták, tüstént a kocsiba úgy ugrottak vissza és villámgyorsan úgy hajtottak el, hog}^ mire mi az utcára utánuk kiszaladtunk, már a kocsi számját sem tudtuk kivenni. Amint később értesültem, a fiatal úr egy K. Flóra által megigézett szemrevaló csizmadia legény volt.

Tisztában voltam vele, hogy K. F. többé ide vissza nem jön s minthogy már este is volt, az egy lovat a kocsiba befogattam s azon a biztos által is aláírt leltár mellett a kalandornő holmiját Keresztesre szállíttattam.

Másnap K. Flórától czímemre egy a borsi postán feladott levél érkezett, melyben megírta, hogy midőn lovát, kocsiját este Borson át szállíttattam, ő mellette gyalogolt és a miért hazafias foglalkozásában megzavartam erősen megfenyegetett.

A kocsis iránt való tudakozásomra a létai előljárók azt írták,

hogy az minden tekintetben kifogástalan életű szegény ember, kit e válaszra hazabocsátottam, a kalandomé holmiját pedig további intézkedés végett a szolgabíróságnak átadtam, hol azok a körözés lejártával, mint gazdátlan tárgyak elárvereztettek.

Tudakozódtam ezután össze vissza K. F. után s midőn vála száim megérkeztek, sajnáltam csak, hogy e nőt elszalasztottam, mert ez alkalmasint ugyanazonos volt azon nővel, ki a Bánátban egy honvédekből alakult rablóbandával együtt működött és midőn Kassa felől N.-Létára utazott is, erős gyanú volt reá, hogy egy tár-sával ez útjában is rablógyilkosságot követett el.

Az orozva, agyonlőtt bíró gyilkosának kinyomozása.

A sz.-jánosi bíró Gergely Mihály 1868. márcz. 4-én este lefekvés előtt még egy kissé pihenni ült, de többé fel nem kelhetett, mert az ablakán át halálos lövés érte.

Ez esetről a jegyző lovas ember által rögtön értesített.

A rendkívüli eset. nyomozására rögtön a helyszínére siettem s oly szerencsével jártam, hogy a lövés helyétől a közel lakott gyilkos házáig tudtam menni a gyilkos nyoma mellett.

Itt a házban azonnal kutatást tartottam és a kamarában megtaláltam azon lőfegyvert, melylyel a bíró agyonlövetett. Hogy e fegyver a gyilkos által használtatott, a friss lövésen kívül igazolva lett a bonczolásakor, mert a gyilkosnál a bíró testéből kikerült golyóhoz hasonlókat találtak.

A sárba hagyott nyomokban a gyilkos csizmájának széle, hossza, orra és a különleges patkó (melyhez hasonló a faluban nem volt) egészen beillettek s e szemléről tanuk jelenlétében azonnal jegyzőkönyvet vettem fel.

A bíró családjának is egyedül a kinyomozott emberre volt gyanúja, mert ez ember az öreg bíróra azért haragudott, hogy a bíró egyetlen unokája és örökösének nem engedte meg a gyilkos leányát nőül venni.

A gyilkos a fegyveren a friss lövést elismerte, de azt igazolni nem tudta.

Ezen orgyilkosság kiderítését csak gyors megjelenésemnek tulajdoníthatom, mert ha a nyomozást reggelre halasztóm, akkorra az ablak alatt talált csizma lenyomások körülbelül megsemmisültek volna.

A gyilkos almatolvajok kivallatása.

1868. nyarán böjti Somogyi Ferencz kertjében az utcára ki-
piroslott almák a pajkos legényeket lopásra csábították. A gazda
éjszaka kutyája ugatásából észrevette, hogy udvarán hívatlan ven-
dégek vannak. Kiment tehát s a tettenért tolvajokat elakarta fogni,
de azok a gazdát sajátja védelmében agyonverték. A férje jajgatá-
sára a felesége is kiment s látta, hogy az elszaladt tettesek hár-
man voltak, majd a véres tett helyén egy szalmakalapot talált, mit
csak a gyilkosok egyike hagyhatott ott.

Amint az esetről értesültem, Bojtra mentem s a kalapot azon
reményben vettem magamhoz, hogy annak nyomán a bűnösöket
kipuhatolhatom.

A Bojton ismerős pandúrjaim hamar megtudták, hogy ez éjjel
mely legények kóborogtak azon az utcán, hol a gaztett végre-
hajtattott.

Ezen legényeket magam elibe hívtam, de eredménytelenül,
mert mind a három szalmakalapban jelentkezett, de mert éjjeli csa-
vargásukat nem tagadhatták, mind a hármat letartottam és elkülö-
nítve úgy kísértetem Keresztesre, hogy egymással nem érintkez-
hettek.

Magam előbb értem Keresztesre és ott úgy intézkedtem, hogy
a régi városház szabad kéménye alatt alakított börtönben, a kémény
keresztfájára egy pandúrt ültettem, egy másikat pedig azzal bíz-
tam meg, hogy a beérkező rabokat estig tartsa külön, akkor pedig, —
mintha azt együgyűségből tenné, — valamennyit zárja a kémény
alá, honnan az elzárás után kopogva távozzon, de lábujhegyen az
ajtóhoz menjen hallgatózni.

Alig zárattak össze az ifjak, mindjárt szemére hányta egyik
a másiknak, hogy miért csalta lopni? Mire az azzal válaszolt: „Te
kezdted a botozást, te miattad estünk bajba!”

Ezek hallattára az ajtó mellett állott pandúr rájuk nyitotta az
ajtót, a másik pedig az alacsony kéményből közibük ugrott és a rö-
gön elibem hurczolt legények tanuk jelenlétében apróra beismerték
bűnösségüket.

Vallomásuk megerősített az által hogy megmondták, kinek
a kalapja maradt a kertben és hogy az, az előttem való bemutat-
kozásra kitől kölcsönzött szalmakalapot? Ezt a kölcsönző is be-
ismerte.

A törvényszékhez intézett jelentésemben vallatási cseleket is
leírtam.

A hívei által templomából kitiltott lelkész becsületének visszaállítása.

A protestáns lelkészeknek sokszor izgalmas napjaik voltak, melyekről rövidre szabott emlékeim ezek:

A mohácsi vész után a hitújítás legjobban a magyarság közt terjedt. Az áttérteket és térítőiket amennyire üldözték az osztrák uralom alatt állott anyaországban, annyira pártolták, — az egyetlen Báthory Zsigmond kivételével, — a fejedelmek Erdélyben és a Részekben.

Az anyaországban való üldözést Erdély Rendei 1566-ban azzal viszonozták, hogy a r. kath. papokat a fejedelemségből kiutasították s egyházi javaikat a kincstár részére elkoboztatták.

Ezen javak közül 1629-ben a terménytizedet az ev. ref. papoknak adták és a fejedelmek az ev. ref. lelkészeket megnevesítették.

Ez időben a hívek annyira megbiztak egyházi felebbvalóikban, hogy az egyházak azt fogadták el papjukul, kit az egyházi többség részükre kirendelt. Így 1673-ban a diószegi zsinatból ordinált papnak Losonczy István Margitéra, Varsányi Dániel Derecskére, továbbá egy *oláh* és Déday Pál Újfaluba.

Az *oláh* megnevezés itt világosan mutatja, hogy e korban oláh nemzetiségű ev. ref. egyházaink is voltak, de azok a török kiverés után a még 1673-ban is fennállott zarándi ev. ref. esperességgel együtt nemcsak hogy megsemmisültek, de az üldözések miatt papot nélkülözött némely oláhság közzé beékelt magyar egyházaink hívei is az oláhságba olvadtak.

A bécsi kormány a török kiverése után még szigorúban fogott az üldözéshez, mert az 1548-ik évi IX. törvényt, mely a protestánsok mindenünnen való kiűzését rendelte, ekkor engedte jobban foganatosítani.

Szomorú napok következtek a protestánsokra 1711-ben a szatmári béke után, mert ekkor hivatalos nyelvükké a latin tétetett, továbbá tizedet kellett fizetniük a kath. lelkészeknek és templomaikat csak sok utánjárásra engedték kijavíttatni.

1731-ben VI-ik Karoly alatt papjaik a kath. esperesség felügyelete alá helyeztetek, a felügyelettel pedig a főispánok voltak megbízva, kik az oly megyékben, hol a püspökök főispánok is voltak: a hol csak lehetett, zavarták őket.

Kiválóan üldöztettek a prot. papok 1774-ben, amikor közülök sokat Nápolyba gályarabságra küldtek.

Ezután az ev. ref. papok tekintélyüket híveik előtt is annyira elveszítették, hogy a múlt század elején már állásaikban is úgy maradhattak, ha híveik által évről-évre tovább marasztattak.

A néphatalom ezen kinövése az értelmetlenebb hívek közt sokáig fenntartotta magát s ily helyeken a nép papját olyan fizetéses cselédjének tekintette, kit állásából tetszése szerint bármikor elbocsáthat.

Ezen már 1869-ben hatályát veszített népuralmat akarta M.-Homofogon egy pár faluszája érvényre juttatni, kik oly sikeresen lázítottak papjuk ellen, hogy a hívek papjukat a templomban való megjelenéstől is eltiltották.

A pap e baját a sarkadi lelkész Osváth Imre espereséhez jelentette, de az Öreg esperes az árvíz által összerombolt Kőrösök hidjai és a sártengerben nem mert Homorogra útrakelni s minthogy az ügy sürgős volt, bizalmas levélben engem kért fel, hogy ez ügyben nyomozódjam és tapasztalataimat vele mielőtt közöljem.

Kimentem tehát Homorogra, hol a bírónál előbb közbiztonsági ügyekben tudakozódtam s aztán a pap ügyére vittem át a szót. A bíró nem volt haragos a papnak, de a közvélemény nyomása alatt nem is pártolta s midőn a számba sem vehető vádakból kifogyott, végre azzal rukkolt ki, hogy a pap a volt szolgálojával hűnös viszonyban élt és a szolgáló e viszony folytán betegséget kapott.

E vádat az eddig tisztos életűnek ismert pappal közöltem, ki azt undorral utasította vissza. Erre azt válaszoltam, hogy e vád szerintem csak úgy semmisíthető meg, ha magát a körorvossal megvizsgáltatni engedi, mire nagy nehezen ugyan, de még is ráállott.

Midőn aztán az orvos a papot Írásban is kórmentesnek nyilváníttotta, az ugyanezen orvos által gyógykezelt leányt rendeltem magamhoz, aki beismerte, hogy baját egy a toronyjavításnál dolgozott n.-váradai ácslegénytől kapta.

Ekkor magam elé hívtam a pap haragosait s tudtukra adván a pap kétségbevonhatatlan ártatlanságát és azt, hogy izgatásuknak rájuk nézve szomorú következményei lehetnek, belátták hibájukat és addig kérlelték meggyalázott pásztorukat, míg nem az a Megváltó példájára megbocsátott ellenségeinek és megvárta az alkalmas időt midőn esperese más egyházba kicserélhetette.

Az esperes pandúros eljárásomat köszönettel vette tudomásul és örült, hogy a kellemetlen időben és ügyben a Homorogra való utazást elkerülhetette.

T. Jóska lótolvaj, Virág Károly futóbetyár és Nagy János uram.

1867. júliusban a Heves, Békés és Bihar vármegyékben csavargóit d.-ványai Virág Károly fegyveres betyár nyugtalanította az említett megyék pandúrságát. Ez a *betyár* járásom szélső vidékén is sok kárt tett, mely okból e vidékre sokszor személyesen vezettem az éjjeli őrzásokat.

Egy este Szakákból a Kőrös partján indultam Komádi felé s midőn a tóti-i pusztán a Kőrös gázlójához értünk, hallottuk, hogy a Kőrösön egy szekér lubiczkol felénk. Valószínűnek tartottam, hogy a gázló ha nem is Virág, de hozzá hasonló. Megvártam tehát míg a szekér átgázol s mikor partra ért, „hó megálljt“ kiáltottam rá, de az aki a lovakat hajtotta, lovai közé vágott és elnyargalt. Menekülése azonban csak néhány perczig tartott, mert gyors lovainkon hamar elértük. „Ki vagy, mi vagy?“ Kiálték ekkor rá, mire az utas így felelt: „Látom, hogy zsákban vagyok, hát megállók“. Az utas b.-ujfalusi ismert lótolvaj T. Jóska volt, aki rögtön bevallotta, hogy a lovakat a püspöki gyepről, a kocsit és lószerszámot pedig egy Kőrösön túl eső tanyából lopta.

Még nálam volt Jóska, midőn tudósítást kaptam, hogy V. negyedmagával Komádi-Csökmő pusztaságain csavarog. E helyek megfigyelésére egy ezen vidék tanyáin tollat szedő szegény zsidót azon utasítással küldtem előre, hogy engem esti 9 órakor a Csökmő végén lévő kútnál várjon. E kúthoz csaknem egyszerre értünk s ott megbizottom tudatta, hogy V-ot most estenden negyedmagával a szöcsködi tanyán hagyta és az ottani zsidó ispánra rábizta, hogy lehetőleg tartsa vissza őket.

E hírre Szöcsködre indultunk, hova midőn éjfél tájban meg érkeztünk, a tanyát csendben találtuk. A tanyán az ispán ablakán zörgettem, honnan az ispánné azt tudatta, hogy férje a nyomtatók között a szérún fekszik. Hogy a betyárokról valamit tudjak, az ispánra szükségem volt, mely okból a szolgálóját küldtem előhívására. A szolgáló elment és oly buzgón teljesítette dolgát, hogy a távolból mi is hallottuk midőn azt mondta: „Jöjjön ispán úr, mert pandúrok hívatják“. Jött is az ispán és csaknem reszketve mondta, hogy a betyárok lovuk-szekerükkel a tanyától száz lépésnyire fekvő juhkarámban vannak. Gondoltuk, hogyha a betyárok a szolgáló beszédjét hallották, bennünket készen várnak, de mit volt mit tenünk? Rögtön elfogásukra mentünk.

Az elfogás várakozásunkon kívül kitűnően sikerült, mert az

alvás közben találtak közül hármat fekvésükben megkötöztünk, egy pedig alkalmasint nyúlá lett, mert nem találtuk.

A foglyokat elkülönítve vittük a tanyába, hol a szobába egyenként hoztattam elibem őket.

Elsőben egy suhanczot hoztak hozzám, ki csaknem sírva azt adta elő, hogy ő mint szolga, gazdájával ment Komádiba nyomtatást vállalni, de minthogy munkát nem kaptak, most hazamenőben vannak Karczagra.

Behozott azután pandúrom egy hórihorgas buta képű embert, akinek testtartása épen nem vallott betyárra s ez szintén azt vallotta, hogy Karczagra való, honnan mint részes villás jött nyomtatást vállalni és most visszautaznak. Ezt is kiküldtem és V-ot, a betyár vezért rendeltem behozni.

Beállítottak ekkor elibem egy 50—60 éves poczakos embert. Ez alak nékem sehogy sem tetszett, mert az általam eddig látott betyárok általában vékony dongájúak voltak s ha volt is köztük izmos, de nagy hasú egy sem.

Ez az ember is egyezőleg vallott az előbbiekkal, s minthogy szekerükön nyomtató-eszközök voltak, beláttam, hogy megbízottjaim ostobasága által lettünk felültetve. Ez úgy történt, hogy ez emberek, szállás kérés nélkül állították szekerüket a karámba és az ispán a távolból e hely foglalása miatt hitte őket zsványoknak. A pórultjárt karczagi nyomtatókat újtokra bocsátottam.

Éjfélt után csapatomat Komádi felé vezettem, hol a rossz hírből állott sebeséri tanyák közelében egy kereszt-útnál azért állottunk meg, hogy onnan bármely irányban figyelhettük a netán járó-kelőket.

E helyen nemsokára zőrejt hallottunk, melynek megállapítása végett egy pandúr fél fülel a földre feküdt és tudatta, hogy a zőrej, a Sebesér egyik tanyájából felénk jövő szekér csörömpölése.

Olyan sötét volt, hogy arasznyira sem lehetett látni s mert alig lehetett képzelní, hogy e helyen ilyenkor és ily sötétben emberseges ember utazhasson, az út egyik oldalát elállottuk, egy erős pandúrt pedig gyalogosan azon utasítással küldtem a túloldalra, hogy midőn a kocsi hozzánk ér s kiáltásunkra meg nem állana, kapja meg a felőle eső ló zabláját s ez által a kocsit tartsa vissza.

Midőn a kocsi hozzánk ért, rákiáltottam, de mert a kocsis lovai közé vágott s a megriasztott ló által pandúrom földre rántott, a kocsi villámgyorsan vágatott el előlünk.

A nagy sötétben nem vehettük ki a kocsin ülőket, de azok sem láthattak minket, azonban az elfutásból azt következtettük, hogy

előlünk csakugyan betyárok ugrottak meg. Amint tehát a földre rántott pandúr lovára kaphatott, a kocsi után vágattunk s már háromszor utánuk is lőttünk midőn én, egy az út mellett volt méternyi mélységű ó-kútba lovastól lezuhantam; honnan míg megszabadultam, a kocsi úgy eltűnt, hogy zörgése sem hallatszott.

E második kudarcz után kedvetlenül vezettem embereimet Komádiba, hova hajnalban értünk, és minthogy erősen hittem, hogy a betyárok előlünk el ugrottak, — nehogy gúny tárgyai legyünk, — megtiltottam embereimnek, hogy arról szót is szóljanak.

Komádiban a derék öreg jegyzőhöz mentem, hol alig szende-redtem, a jegyző azon hírrel költött fel, hogy Nagy János gazda midőn hajnal felé a Sebesér tanyájáról egy 15 éves leányával haza indult, az úton leleselkedő rablók megtámadták, — utána lövöldöztek és az isteni gonviselésen kívül, csak pihent lovainak köszönheti, hogy az utána vágatott zsi vány októl megszabadult.

E beszédre azt kérdeztem csak hogy a lövés érte-e Nagy János uramat vagy leányát? Mire midőn megnyugtató választ kaptam. N. J. uramat csak 9 óra utánra rendeltettem magamhoz.

Nagy János uram, még 9 órakor is siralmas hangon mondta el, hogy utána legalább is százat lőttek, mit midőn sokaltam, hirtelen azt mondtam: „Ne szaporítsuk a szót, rosszul emlékezik kelmed, mert én biztosan tudom, hogy csak három lövés ment utána, — mit azért tudok, mert e lövéseket nem a zsványok, hanem én tettem pandúrjaimmal.“

Nagy uramat azután megpirongattam, hogy elfutása által benünket oly tévedésbe hozott, mely életébe is kerülhetett volna Nagy János uram ezentúl sokáig került!

Még ezen a napon a Kőrös sárréjtjére a kubikosokhoz (hova csak gyalog lehetett jutni) két pandúrt azért küldtem ki, mert oda, az ország minden részéből csavargók szoktak vetődni és kivált fizetéskor vérengsztek. A kiküldöttek e helyen már ismerősök voltak és egy jó emberüktől megtudták, hogy a czimboráival össze veszett Virág, pár nap óta ott rejtőzik. A pandúrok tehát paraszt szűrbe Virágot felkeresték és úgy lepték meg, hogy az védekezni sem tudott.

Virágot Keresztesre vittem s ott a régi község ház cseléd-szobájában úgy helyeztem el, hogy a rabnak két bilincscsel kezeit és lábait összefoglaló lánczait, egy kézi vízi fecskendőhöz húzattam, az ablakon kívül egy őrt állítottam, belül pedig az ajtóban öreg pandúromat fektettem.

Daczára ezen elővigyázatnak, reggelre V. K. eltűnt és mint

a vizsgálatból kiderült, a szoba hátsó felén a földtől hét láb magasan feküdt szűk ablakon úgy szökött meg, hogy azt senki észre nem vette. Azon meggyőződésben, hogy a szökés csak a rabvasak kulcsait magánál tartott pandúr beleegyezésével történhetett, a régi hű pandúrt elcsukattam, de csakhamar szabadlábra tettem, mert a szolgabíróval együttesen tartott helyszíni vizsgálatnál a V. K.-al együtt hált T. Jóska lótolvaj a pandúr védelmére azt mondta, hogy a mit V. K. tett, azt a más segélye nélkül ő is meg tudja fenni.

Felzóllítottam ekkor a dicsekvőt, hogy mutassa meg tehát mit tud? És a V. K.-hoz hasonlóan levasalt lótolvaj, szemünk láttára kibújt a vasakból és oly ügyesen vetette magát az ujjá hegyével is alig ért kis ablakba, hogy onnan ki is ugorhatott volna.

E rab szökés nagyon boszantott, mert általa több bűnügyet véltem kideríthetni, de resteltem azért is, mert emiatt egy gúnyos versben nevem az *Üstökösben* megörökített. Ki írta e verset? Ma sem tudom.

Később Virág, Kovács Aurél hevesmegyei csendbiztoshoz került, ki azt a Gr. Ráday rendeletére Szegedre küldte.

A v .....-i gyöngyélet.

a) *A nemes hadnagyi szék és a bitang malacz.*

V... d, mint sok más köznemesség által lakott hely emberemlékezet óta gonoszfészek volt.

A hagyomány a v ... i nemes urakról is ezen adomaszerű történetet hagyta: A múlt század elején a v... i csósz a nemesek hadnagyához egy talált malaczt hajtott be. Néhány napig megvolt a malacz, de midőn a szomszéd falusi kondás a tőle elszökött malacz végett jelentkezett, a malacz eltűnt.

E miatt a kondás panaszt tett a szolgabírónál, ki midőn a hadnagyi széket a malacz miatt szorgalmazta, a nemes tanács néhány latin szót elsajátított nótáriusa a malacz szabadon bocsátásáról írt jelentését így végezte: „*tum* fülét is, *tum* farkát is elvagamus, *ita* hazabocsátámus.“

A nemesi voksokat respektáló szolgabíró e válasszal megelégedett, de némelyek a szomszéd faluból máig azt hiszik, hogy a malaczt a nemes hadnagyi szék vacsorálta meg.¹⁾

¹⁾ E korban a latin nyelv annyira használtott, hogy ez időből alig van oly irományunk, melyben latin szavak ne volnának beszöve. Ekkor a Kálvin-felekezetűek iskoláiban is erőszakolták e nyelvet és a tanulók oly bódultak lettek e nyelvtől, hogy némely népdalainkat is latinul dalolták.

Mi igaz e dologból? Nem tudom, de az tény, hogy még a 40-es években is voltak e nemes urak között nemcsak enyveske-züek, de orgazdák is.

b) Panasz két fog miatt.

Szolgálatom ideje alatt itt a nemesség javult, de két vagyono-s bérlő, kik egymást engesztelhetlenül gyűlölték s hosszú éveken át egymás élete és vagyona ellen a leggonoszabb módon törtek, a szegényebb sorsúakat erkölcsileg úgy megmételtyezték, hogy itt, két írtjával egyre-másra lehetett hamis tanút szerezni.¹⁾

Egyszer egy elzüllött, csaknem minden bűnügyben mentőtanú-ként szerepelt koros nemes ember akart előttem egy már épen tisztára derült ügyben hamisan tanúskodni, kinek hogy az efféletől kedvét elvegyem úgy találtam meginteni, hogy két foga legott kiesett.

Ez ember a két fog felmutatása mellett panaszra ment ellemen az őt gonoszságairól ismert s velem baráti viszonyban élt szolgabíróhoz, aki sajnálkozásának nyilvánítása után azt kérdezte tőle:

„Látta-e valaki a poffot?“ Mire midőn a panaszos azt válaszolta, hogy senki nem látta, a szolgabíró jóakarólag azt ajánlotta neki, hogy ez esetben jobb lesz ha hallgat, mert ha a csendbiztos panaszkodását meghallja, kitelik tőle, hogy *négyszem közt még másik két fogát is kiüti. És az atyafi a jó tanácsot elfogadta!*

c) A jegyző komisz tolvajsága.

1863-ban a v ... i jegyző egy kis emberke volt, kit úgy ismerem, hogy a gyanús emberek közt is jól találja magát.

E jegyzőnek nemes K. uram volt átellenes szomszédja, aki mint jómódú öreg ember szíve vidámítására jó érmelléki bort tartott, mi hogy neki is jobban essék, délutánonként szívesen szokta látni egy qaterkára a kis jegyzőt.

Egy délután K. uram egy százas bankót kapott, mit a jegyző jelenlétében mellénye zsebébe dugott.

Jól találta magát a két szomszéd, sőt K. uramnak talán ártott

¹⁾ E merényletek sok évek után csak akkor szűntek meg, midőn az egyik bérlőt egy este gyertyagyújtáskor valamely bérencz az ablakon át agyonlőtte.

is, mert mikor a jegyzőt kikísérte megtántorodott; amikor — nehogy elcssék — a jegyző körülkarolta.

Amint ekkor K. uram a szobájába visszatért, a bankót rögtön kereste s mert nem találta, eszébe jutott a jegyző ölelgetése, kihez a bankó visszakövetelése végett mindjárt átment, de a jegyző kirúgással fenyegette.

Másnap K. uram hozzám jött panaszra, amikor azt modtam neki, hogy némi reményem van az ügy kiderítéséhez, ha szavamat fogadja. K. uram mindent ígért, én pedig azt hagytam meg neki, hogy figyelje meg, mikor az adópénzt Keresztesre a kir. adóhivatalhoz behozzák s azt velem azonnal tudassa. Ezt azért ajánlottam, mert gondoltam, hogy a kis jegyzőnek nyomni fogja a nagy bankó az oldalát s azt alkalmasint az adópénzből váltja fel.

Néhány nap múlva K. uram jelentette, hogy az adót az adószedő és a jegyző beszállították. Én ekkor az adópénztárnoktól levél útján rögtön megtudtam, hogy V . . . ról hány százast lett beszállítva, amikor a V . . . i községi adószedőt magamhoz hívtam. Az adószedő megmondta, hogy százásokkal kik fizettek és hogy egy darabot a jegyző váltott be.

A jegyzőnek szeget ütött a fejébe adószedőjének hozzám hivatása s hogy az adószedő netaláni vallomását megsemmisítse, egy hozzá hasonjellemtű írnok barátját arra kért fel, hogy ha általam kérdeztetnék, mondja azt, hogy egy százast a jegyző tőle kapott kölcsön. Az adószedő kihallgatása után a jegyzőt hívtam, aki beismerete, hogy egy százast az adópénzből váltott és szerzésére azt adta elő, hogy azt az Írnoktól kölcsönözte.

Tudtam, hogy úgy a jegyző, mint az írnok szegény ördög és így azzal is tisztában voltam, hogy a kölcsönzés szemenszedett hazugság, de azért az írnokot is kihallgattam, aki elég szemtelen volt a jegyző vallomását igazolni.

Ekkor az írnoktól azt kérdeztem, hogy hát ő mikor, kitől, hol mi czímen jutott e százashoz? Erre az írnok gondolkozóba esett, látszott, hogy e kérdés megzavarta, de minthogy már benne volt a csávéban, azt mondta, hogy a százast a múlt héten, egy Kolozsvárt lakó nagynénjétől N.-Váradon kapta. Ezzel a jegyzőkönyvet az írnokkal aláírtam és azon kijelentés mellett engedtem haza, hogy otthon várja meg, míg Kolozsvárról táviratomra válasz érkezik.

Én is indultam már táviratozni, de az írnok az utcán várt reám és rimánkodva kért, hogy ne táviradjak, mert a nénjétől nem kapott és a jegyzőnek sem adott százast.

Miután az írnok e vallomást a jegyző előtt is elmondta, az így megfogott jegyző is elismerte gálád tettét és a község megsza-
badult rossz tanácsadójától.

d) A rendőri felügyelet eredménye.

A pandúrság visszaállítása után e községben az öreg tolvajok felhagytak régi életmódjukkal, de egy fiatalabb tag, a lólopásnak ezentúl is gyakorlatában maradt. Ezt az embert jónak láttam figyeltetni, melynek meg is lett a kívánt eredménye, mert ha éjjelre kalandozni ment és területemen hiba történt, csavargásáról rendszeren oly korán értesültem, hogy már hazaérkezésekor a lakásán várta pandúrom. Minthogy pedig barangolását nem tudta igazolni, némi hazudozás után annál inkább kénytelen volt tettét bevallani, mert oly eset is fordult elő, hogy a tőlünk lopottak helyett hozott lovak is kezén érettek.

Így került meg többek között az 1863. máj. 30-án ártándi Pénzes és Szendrei nevű gazdáknak e tolvaj által ellopott négy darab lovuk. Kezén éretett ekkor két darab Túrkevéből hozott ló is, mit ezen lovak helyett hozott.

Így adtam vissza 1868. máj. 14-én p.-toldi Puskás Dávidnak szintén ezen tolvaj által ellopott és Margittán eladott hat darab lovát is.

e) Agyonütötte a malmot.

A v... i, magát lehetősen megszedett egyik csaplár juhait a körmösdi pusztára bérelte, hova 1864. május 21-én egyik nagykorú fiát küldte a nyáj megnézésére. A fiú itt azt sejtette, hogy juhaik egy része ki van cserélve, mely miatt az öreg számadót szigorúan kérdőre vette, azután pedig gúzsba kötve hozzám szállította. Este érkezett hozzám Keresztesre és mert én távol voltam, rabját és egy gyermekbojtárt egyik pandúrom által a községi börtönbe záratta. Reggel a bérlőfiú volt első látogatóm, amikor mindjárt a juhász és bojtárjának hozzám vezetését rendeltem el, de a pandúr csak a bojtárt kísérhette elém, mert a számadót már holtan találta.

A hirtelen haláleset meglepett és midőn a bérlő kocsisa a kisbojtárral egyezőleg azt adta elő, hogy a juhászt a bérlő fia már a tanyán jól elverte, a szekéren pedig folytonosan rugdosta, a kegyetlen ifjút tettem a juhász helyére, az esetről pedig a törvényszékhez tettem jelentést.

Harmadnapon fel is bonczolták a juhászt, de minthogy az orvosi vélemény szerint a halál nem a kínzástól származott, a törvényszék az ifjút csak csekély időre ítélte el.

Ez esetet előzőleg az öreg csaplár gőzmalomépítéshez tett előkészületet s az építéshez már némi anyagokat szerzett is, de ez eset után, — mintha az építés soha eszébe sem lett volna, — az építkezéssel felhagyott.

Egyszer aztán egyik nemzeti uram többek jelenlétében kérdezte az élczes mondásairól ismert csaplárt, hogy mikor építi már a malmát? Mire az hirtelenében azt felelte: „Nem tudom, talán soha, mert a fiam agyonütötte a malmomat.“ Ezt a v... ak úgy értették, hogy a fia szabadítása vitte el a malomra valót!

f) Egy rablógylkosság felfedezése.

1866. december 20-án lovas küldöncz jött innen hozzám tudatni, hogy egy Pethő József nevű zsellér egyetlen legényt a házukban, — hol egyedül hált, — meggyilkolva találtatott.

A helyszíntre érkezésemkor a hullát érintetlenül találtam. A hulla feje baltával volt összevágva, de a nyakán is bemetszés látszott. E gyilkosságot bosszúból eredetnek hittem, mely okból rokonaitól azt igyekeztem megtudni, hogy kik a legény barátai és hargosai.

Ezen puhatolódzásom közben a legény egyik pajtásának ólom pitykéjén vérmaradékot fedeztem fel, miről midőn az felvilágosítást adni nem tudott, lakására kutatókat küldtem, akik már csaknem eredmény nélkül akartak eljönni, midőn egyik pandúrom egy már megvizsgált ládát taszított félre, mely alul egy frissen kimosott vérfoltos lábravalót húzott ki.

E bűnjel felmutatásával, többek jelenlétében hatásos beszédet intéztem a véres pitykés 20 éves forma legényhez, aki nagy lelki-rázkódás között beismerte, hogy az apja biztatására, az apjával együtt azért ölték meg Pethőt, mert tudták, hogy a legény apjának egyetlen tehene ára 80 frt a ládájukban hever s e pénz épen elég leende arra, hogy abból az apja sürgős adósságát kifizesse. Hogy a bűntényt most tették, oka az volt, mert tudták, hogy a legény apja elutazott és a fiú egyedül maradt hon.

A gyilkosság elkövetéséről azt adta elő, hogy ő éjszaka úgy kérezett be pajtásához, hogy hazulról kizárták. Ekkor megvárta, hogy pajtása elaludjék, mit midőn észrevett, bebocsátotta a kint várakozott apját és a konyhában talált baltával barátját alvása közben föbe-

vágta. Néhány vágást tett még rajta s hogy fel ne éledjen, azután az apja a borotvájával a torkát is el metszette.

E vallomásra az apjáért és borotvájáért küldtem. Megtalálták a *közepén megcsorbult borotvát is*, melyet gazdájával együtt letartottam.

Kínos hatású volt a fiúnak az apjával való szembesítése, mert a fiú elkeseredetten hányta az apja szemére, hogy őt szerencsétlenné tette.

Az apát megpróbáltam szépen, majd kellő szigorral az elrabolt 80 firt előadására bírni, az azonban még akkor is konokul tagadott, mikor az orvosok a *csorba borotvának a csorbájába beillő darabját* a bonczoláskor a legény nyakában megtalálták.

Ilyen konok emberre még nem akadtam, de mert bűnösségéről meg voltam győződve, megtörését óhajtottam. E célból Keresztesre vittem s ott oly pinczébe zárattam, hova hozzá élelmiszer annál inkább nem juthatott, mert kulcsát magamhoz vettem. Éheztetéssel próbáltam vallomásra bírni, de mert a 3-ik napon sem kért semmit, utasítottam a v... -i pandúromat, hogy a pincze ajtóban falatozzék s ha a rab kér adjon neki, ha pedig nem kérne, (mintha azt szánalmából tenné) kínálja meg. És mi történt? Az, hogy midőn a pandúr a rabot sült kolbásszal kínálta, az azt azon kijelentéssel utasította vissza: „Hát nem tudja maga, hogy az evés nekem tiltva van?” Saját magamnak kellett neki megmondani, hogy már az evést megengedem.

Ezen kudarcz után bementem Váradra s ott a börtönfelügyelő beleegyezésével egy hajdút béreltem fel, akit egy üres helyiségbe tétettem és midőn az utánam külön kísért rabok megérkeztek, az apa előtt egy jó órával előbb érkezett fiút, majd utána az apát, a rabként szerepelt hajdúhoz zárattam.

A mint itt az apa a fiút meglátta, szitkok közt rögtön rárohant, és szemére hányta, *hogy ő rajta kiadott, holott azzal magán semmit nem segit.*

A fiú nem hagyta magát s midőn azzal válaszolt, hogy ő csak az igazat mondta meg, *az apa elismerte azt*, de azért csak a hajdú mentette meg a fiút, hogy a saját apja meg ne fojtsa.

Megmondta a fiú bírái előtt is az igazságot, és az apa életfogytig, a fiú pedig húsz évre ítéltetett el.

g) Suhanczok mint rablók.

E község végén csárda állott, melynek mózeshitű korcsmárosa 1869. decz. hóban felekezetének szokása szerint a földön félmeztelenül gyászt ült, midőn hozzá este két álarczos, pisztolyokkal fegyverzett rabló lépett. Ezek rögtön pénzt követeltek, és ami kevés a korcsmában volt el is pakolták. Jelen volt e ténynél a korcsmárosnak egy obsitos katona rokona is, kit a falhoz lapulni parancsoltak. E rokon a falhoz állott ugyan, de hogy nem ijedt meg, mutatta az, hogy lassan a szegletben volt hosszunyelű baltához sompolygott s mikor a rablók távozóban felé háttal estek, a baltát felragadta s azzal mind a két rablót leverte, majd a község-háznál lezáratta.

A mint e dolgról értesültem, átmentem, hol az lepett meg, hogy az elfogott rablók 14—15 éves suhanczok voltak.

E rablást előzőleg e helyen két boltfelverés és olyan gyújtás történt, melyeket eddig eredménytelenül nyomoztam; most tehát az jutott eszembe, hogy e tetteket is alkalmasint e rossz fiuk követték el. Kérdőre vettem akkor az eddig általam gyanú alá sem vehetett suhanczokat s azok némi tagadás után beismerték, hogy ezen bűnesetek hősei is ők voltak.

Hogy pedig igazat mondtak, bizonyos lett abból, mert a felgyújtott ház tulajdonosára haragudtak; a boltokból elvitt apróságokból pedig az általuk megnevezett rejthelyeken dohány, szivar, okmánybélyeg és czukorféle bűnjelek bőven találtattak.

A n.-bajomi postasikkasztás felderítése.

1871. telén a Bihar n.-bajomi postahivataltól a n.-váradai postaigazgatóság útján a minisztériumhoz jutott jelentés szerint ott az útban, az este a postakocsi kiraboltatott. Ezen rablásról a vármegyéhez tudósítás nem érkezett, de mert a miniszter ez ügyben sürgős intézkedést rendelt: a bűntény vizsgálatára a postaigazgatóság óhajához képest, — habár N.-Bajom szolgálatom területén kívül esett, — alispánom engem küldött ki. A postaigazgatóságnál ismerősöm senki nem volt, mely okból a bizalom ilyen nyilvánítása kellemesen érintett.

Barátságatlan idő volt, de azért a sürgős ügyben azonnal indultam. Este volt már, mikor Bajomba értem s így a szomszédban lakott jegyzőt és bírót kérttem magamhoz, hogy tőlük némi útbaigazítást szerezzek. A hívottakat meglepte tudakozódásom,

mert csak tőlem hallottak e rablásról először. Az ügynek ily eltitkolása rögtön a postamesterre terelte figyelmemet s erre vonatkozólag a bíró kérdésemre úgy nyilatkozott, hogy ott most a postát egy ifjú kezeli, aki furcsa mulató ember, mert ha esténként kedve szottyán, a korcsmában a cigányoknak az arcukat szokta bankóval beragatni. E beszéd gyanúmat egészen a kezelőre háritotta, míg némi megnyugtatóssal hallottam azt, hogy a postakocsis eddig minden gyanútól ment próbálatlan legény. Kitudakolván ezután hogy a posta P.-Ladány felől este 10—11 óra közt szokott érkezni, pandúrjaimat azon utasítás mellett küldtem a falu végére, hogy az érkező postakocsist kocsijával együtt hajsák hozzám.

Amint embereim megérkeztek, a kocsist kellő élőbeszéd után a rablás részletéről tudakoltam. A legény el is mondott egy mesét, de az ismételtetésnél oly zavarosan, hogy előbb mondott szavait is megczáfolta.

Elmondtam aztán neki, hogy amint én nem hiszem hazudozását, úgy a törvényszéki urak sem fogják azt elhinni és minthogy azon estéről, melyen ez állítólagos rablás volt, sok pénz hiányzik: ajánlom hogy míg nem késő, mondjon igazat, mert elleneseiben a nagy hiányért (melyből ő bizonyára keveset kapott) épen ő lenne hosszú időre elítélve. E beszédre a kocsis nagyot sóhajtott és az előjárók jelenlétében megmondta, hogy őt az általa mondottakra a kezelő tanította s azzal biztatta, hogy ez ügyben csak az igazgatóstól kijövő úr által fog megkérdettni.

A kocsissal szembesített kezelő, — kinek emlékezetébe ajánlottam, hogy vele mint civilizált emberrel a durvább bánást kerülni óhajtom, — kevés tagadás után beismerte, hogy csekély díjazásából nem élhetvén, régóta dézsmálgatja a postára érkező pénzeket s minthogy már a hiányokat úgy sem pótolhatta, kénytelenségből tett a meg nem történt rablásról jelentést.

Másnap az útban az északi nagy szél úgy csapkodta arcomra a havat, hogy az ott jégkéreggé fagyott és emiatt az eddig soha be nem kötött balfülem is úgy elfagyott, hogy sokáig lekötött füllel járhattam.

Babonairtás pandúr erővel.

Mint katona és csendbiztos az országot össze-vissza úgy jártam át, hogy a néppel mindenütt érintkeztem. A népet mindenütt figyeltem s úgy találtam, hogy a Tisza-Körözs közén lakó kálvínista nép legmentesebb a babonától, de itt sem teljesen mentes.

így P. o. e vidék népe is hiszi, hogyha valamely községből más helyre halottat szállítanak a határt elveri a jég. E babona miatt két ízben kellett közreműködnöm. Egyik eset ez volt: 1866 bán K.-Szántón egy a váradi vásárról haza törekvő szomszéd falusi ember hirtelen meghalt s midőn hozzátartozói haza akarták szállítani, a K.-Szántóiak nem engedték. E miatt a rokonok a szolgabírónál tettek panaszt, aki a hulla kiadatásával engem bízott meg.

Kimentem tehát K.-Szántóra s ott előbb az eljárárnak, majd a halottas háznál a jelen voltaknak megmagyaráztam, hogy ilyen hinni nevetséges dolog, s minthogy rendeletem van a hulla átadására, kijelentettem, hogyha valaki ellenszegülne, magának tulajdonítsa tettének következményét.

Ekkor a hullát a hozzátartozói által szekérre tétettem és pandúrjaimmal együtt a faluból kikísértem.

Másik esetem az volt, hogy a Keresztesen lakott J. M. járásorvos zavart elméjű neje egy téli délután eltűnt s a mint kiderült a Körözs felé gyalogolt. Tavasszal az orvosnét Szakáll alatt a Körözs szélén egy fűzbokorba ruhájánál fogva fennakadva megtalálták. A hulla arczát a halak ették, de a ruházatról a jegyző az orvosnét felismerte. A mint a férj neje feltalálásáról értesült, rögtön érte ment, de a hulla elvitelét a nép megakadályozta s hogy az meg ne történhessék, őrizetére a Körözs parton vasvillás öröket állított fel. Az orvos ekkor hozzám jött és segítségemet kérte. Én ígyekeztem az orvost rábírní, hogy a hullát Szakállba temettesse el, miután azonban alapos okokkal meggyőzött a hazaszállítás szükségességéről, a hazaszállítást elvállaltam. Késő este két szekérrel mentünk a csakugyan vasvillások által őrzött hulláért, hol az öröket lefegyvereztettem s megfenyegettem ha kiabálni mernének. Ezután a hullát az általunk hozott koporsóba tétetnem és két pandúrt az örök mellett hátrahagyva, magam az orvossal és a koporsós szekérrel haza indultam. A szekerekkel a falun kellett átmennünk, pandúrjaimnak tehát meghagytam, hogy csak akkor jöjjenek utánunk, midőn gondolják, hogy a lassan vihetett hullával a falut elhagytuk. Tervem jól sikerült s minthogy a hulla hurczolása után sem Szántón, sem Szakállba nem lett jég: később mind a két falubelieket csúfoltam babonájuk miatt.

A közel múltban több hasonsetről megütközéssel azt olvastam, hogy csendőreink a tömeg közé lövéssel több emberélet árán tudták a hulla továbbszállítását eszközölni. Czélszerűnek vélném, hogy ily eseteknél egy népszerű tisztviselő vezetné az őrzőjáratot!

Hogy hívott az alispán ebédre?

Ezen a nyáron egy pénteki napon N.-Váradon a később Hajdúmege főispánjává lett Miskolczy Lajos kedves alispánommal az utcán találkoztam, aki köszöntésem viszonzása után csúfondárosan (mely pedig nem volt szokása) komoly arczczal azt mondta: „No, ez nagyon szép dolog, hogy csendbiztos úr itt sétálgat, mikor az Ér mellékét rablók tartják rettegésben.“

E nem várt szemrehányásra azt feleltem, hogy az én területem tiszta, de ha az Érmelléken baj van, oda is szívesen mennék, ha oda kirendeltetném.

Erre alispánom azt válaszolta, hogy ha csendbiztos úr még felhívást nem kapott, vegye azt most tudomásul és minthogy szombat este, vagy vasárnap reggel Almosdra hazautazom, örülni fogok, ha akkorra hozzám is benéz.

Ezzel az alispán magamra hagyott, én pedig siettem haza, honnan összeszedett embereimmel már szombat délre a székelyhídi tisztársamhoz mentem, hol az lepett meg, hogy tisztársam a rablók üldözése helyett egyik jó emberénél mulatott.

Üzenetemre az öreg bajtárs hazajött s midőn annak az alispántól hallottakat elmondtam, szégyenkezve mondá, hogy ő is csak most értesül ezen az alispán által említett zsványokról.

Bajtársam restellette e dolgot, de hát mit tegyen? Azt, hogy nyergelgetett és a banda nyomozása végett mellém szegődött.

Bajtársammal ekkor Álmosd felé minden csárdát és tanyát meglátogattunk s minthogy a rablókról semmit sem hallottunk, Álmosdra mentünk alispánunk további utasítását kérni.

Jelentésemre az alispán kezemet fogva, nyájasan mondá: „Elismerem, hogy rossz tréfa volt tőlem, amit az ön idefárasztása által (5—6 mérföldnyi út) tettem; legyen azonban meggyőződve, hogy azt rokonszenv és a legjobb indulatból azért tettem, mert máskülönbön ön aligha fogadta volna el az én szerény álmosdi ebédemet. Ezután nyájias szavak mellett mutatott be az általam először látott kedves nejének.

A barátságos ebéd a délutánba nyúlt, mire azért is emlékszem, mert ilyen fáradságon szerzett ebédet kevésszer élveztem.

A rendőrtiszti értekezlet és gróf Ráday kormánybiztos.

1867-ben „Közbiztonság“ cím alatt Budapesten rendőri szaklap jelent meg, mely fő czél gyanánt az előhaladt kornak már meg nem felelő rendőrség újraszervezését tűzte ki. Ez ügyben Csepy Pál

győrmegyei, Sztraka György békésmegyei csendbiztosok és én szólaltunk komolyabban fel. Részemről nem elégedtem meg a lap szűk terével és „*Zsandár kell-e vagy pandúr?*” cím alatt sajtó alá bocsáttam első rendőri műveimet.

E vita azzal ért véget, hogy 1868-ban minden törvényhatóság felkérte egy Budapesten tartandó rendőrtiszti értekezletre képviselőt küldeni s ott lehetőleg dönteni az újalakulás kérdésében.

Biharból Medzidrádszky Frigyes váradi csendbiztos és én küldtettem ezen értekezletre, amikor részünkre a vármegye 50—50 frt útiköltséget utalványozott.

Az értekezlet az akkor éppen szünetelt képviselőházban tartotta üléseit, hova nemcsak a hazai, de a külföldi lapok is gyorsírókat azért küldtek, mert amint később bevallották, itt csak czifra káromkodást és botrányokban gazdag jeleneteket vártak. Ez egészen ellenkezőleg történt és büszkék lehetünk kiválóan azon külföldi lapok dicsérő bírálatára, melyek bennünket eddig barbároknak szoktak nevezni.

Az alakuló ülésen egyik tagtárs azon indítványára, hogy három tagú bizottság küldessék ki a szervezkedés iránt véleményt adni; e bizottság tagjaiként Csepy Pál, Sztraka György és én letünk megválasztva, de minthogy Sztraka maga helyett Medzidrádszkyt ajánlotta, így Bihart az előkészítő bizottságban is ketten képviseltük. E bizottság jegyzőjéül a szaklap szerkesztője, Bakos Gábor kéretek fel.

Részemről munkálkodásunkkal nem voltam megelégedve, de azt az értekezlet elfogadta és „*Emlékirat*” címen a kir. belügyminisztériumnak megküldte.

Ez időtájtban bízott meg gróf Ráday Gedeon a törvényhozás által, hogy mint teljhatalmú kormánybiztos, az országnak kivált alvidékein aláhanyatlott közbiztonsági állapotát rendezze.

Gróf Rádayt az értekezlet is elnökéül választotta, mit Ráday Kassáról küldött táviratában azon kijelentés mellett fogadott el, hogy törekedni fog hozzánk feljönni, de csak ügy működhöz velünk, ha felérkezésekor még együtt leszünk. Feljöveteléig ekkor Kajdacsy Antal volt orsz. képviselő csendbiztostársunkat választottuk helyettesév.

Oszlóban volt már a gyűlés, mikor Ráday megérkezett, amikor estére némi eszmecsere végett négy csendbiztos közt engem is magához kéretett.

Ráday előzékenyen fogadott s róla fel nem tételezett rendőri

szakismeretén kívül azzal lepett meg bennünket, hogy már ekkor a név és lakás megnevezésével tudakozódott zsványainkról és orgazdáinkról.

Rádavnak helyes irányú működését bizonyítja az, hogy a közbiztonságot aláüresztett okokat nyomozta. Ily okokat talált a gonosztevőkkel összejátszott tisztviselők és a megvagyonosodott orgazdáiban.

Biharból két csendbiztost rendelt kihallgatás végett Szegedre, kiknek egyike Szegeden jó ideig hűvösön ült, de a Ráday lemondása után felmentetett és állásába visszahelyeztetett; míg a másik el sem ment a meghívásra, hanem öngyilkos lett.

Vaskezü működését némely biztonságban élt városi urak, mint az előhaladott korba nem illőt, elítélték, az ellene szövetkezettek pedig lemondásra kényszerítették.

Hogy az elvetemült gonosztevők ellenében a humánus bánás nem mindig czélszerű, bizonyosága a Rózsa Sándor esete. Rózsának ugyanis gróf Andrássy Gyula miniszterelnök, — talán az 1848-iki viselkedéséért, — kegyelmet eszközölt s hogy a becsület útjára térhessen, számára jelentékeny összeget gyűjtött — és Rózsa ezután még gonoszabb lett, mint volt.

Ez ügyben í
télkezésem az, hogy amint kötelessége az államnak polgárait a külellenségtől oltalmazni, úgy kötelessége azokat a bellellenség, t. i. a gonosztevőktől és pedig rendkívüli esetekben rendkívüli eszközök felhasználásával is megvédeni.¹⁾

Két futóbetyár elfogása.

Egy éjszaka a zsákai tolvaj csikós azon hírrel kopogtatott be ablakomon, hogy hozzá a Tiszántúlról két erősen fegyverzett üldözött ember utasítottatott, kiknek ő azt tanácsolta, hogy miután az ő lakását a pandúrok figyelik, jobbnak vélné, ha az ő legelőjén kiszáradt nádasban vonnák meg magukat, hol ő élelmezésükről gondoskodna. A menekvők elfogadták ajánlatát és a kis nádasban ütöttek tanyát.

A csikóst megdicsértem és neki biztattam, hogy most már a

¹⁾ Rádayval ezután keveset érintkeztem. Nem is volt nagy okom vele bőven érintkezni, mert területemről csupán egy nagy bérlőt vitetett Szegedre azért, mert az Szegeden laktában állítólag rablott ékszereket vásárolt. Ráday bukása után e bérlő is felmentetett. Egyszer egy általa üldöztetett betyárra vonatkozólag tettem hozzá jelentést, kit két darab Hódmezővásárhelyről lopott lóval elfogtam.

betyárok fegyvereiről szedje le a kupakokat, hogy odaérkezésemkor egy fegyver se süljön el.

Hogy a csikós azt, — ha csak teheti, — megteszi, meg voltam róla győződve, mert ez az ember pandúrságra vágott és ezen ámulást is e czélből tette.¹⁾

Két einberremmel mentem a betyárokra, kikre, — minthogy minden bokrot ismertünk, — könnyen rájuk találtunk.

Itt egy pandúrt a nádas hátuljára azon utasítással küldtem hogy a nádasba haladása közben nagy zörejjel úgy menjen, mintha több ember járna ott; én pedig a másik pandúrral a lehető gyorsan vágtam be a betyárokig, kik, miután fegyvereik csütörtököt mondtak, megadták magukat.

Azért intézkedtem így, mert elvem volt a saját életünk óvása mellett a másokét is lehetőleg kímélni.

A betyárok bevallották, hogy külföldről szökött huszárok, honnan többed magukkal a porosz hadjáratkor azon hírre szötek meg, hogy idehaza is felkelés van, mit mikor itthon megtudtak hogy nem igaz, kénytelenségből azért lettek csavargókká, mert visszatérés eseteére is halál vár rájuk. Bandájuk sokáig a Dunántúl csavargott s midőn szétűzettek, ők ketten most idemenekültek.

Szántam a szerencsétleneket s minthogy vidékemen semmi hibát nem tettek és viselt dolgaikról sem volt jó tudomásom, nehogy tölem megszökjenek, — a törvényszékhez kísértettem őket.

Kévs idő múlva rendeletem érkezett, hogy e betyárokat a munkácsi fegyházba szállíttassam, hova két pandúrom csakugyan el is kísérte őket.

A képviselőválasztásoknál való szereplésem.

a) Az 1865-iki véres választás.

A b.-ujfalusi választó kerületben Csanády Sándor volt a legnépszerűbb ember, mert amint nem volt fősvény a nagy szavakban, úgy a hol kellett, az erszényét sem sajnálta nyitogatni. Meg is laktolt érte, mert az egykor vagyonos úr, a Bocskay-féle kerekiből, öreg napjaira, mint szegény ördög, azon kis házikónak lett lakója, hol hajdan a kanássza lakott. Ott is halt meg.

¹⁾ E csikóst javíthatatlannak tudtam s e miatt soha nem alkalmaztam. Egyszer próbáltam egy hasonlóját alkalmazni, de néhány nap múltán azt is elkergettem. Vajha mindenütt így tettek volna!

E kerület egészen a szolgálatom helyeiből telt ki s minthogy itt általában Csanády volt a jelölt, a választás reggelén B.-Újfaluban meglepett az, hogy a régi városházzal átelenes bolt előtt, mintegy 200 ember a bolt tulajdonosát P. T-t élteti. Ezen többnyire nem választókból álló csoport a bolt előtt csapra ütött hordó mellől vidáman vonult a templom előtt sorakozott nagyobb tömegű Cs. párt elé. A két pártot egymástól csak az úttest választotta el, s minthogy még a választás nem kezdődött, én a választási elnökkel köz-
tük szétekintettem, de semmi rosszat nem sejtettem. Amint innen, tőlem az elnök a városházba elment, ott két ember mindjárt azt panaszolta neki, hogy a Cs. pártiak, a városon kívül, a Berettyó hidját fegyveresen elállották és a P. T. pártra jövő oláhokat a hídon nem bocsátják át. E panasz folytán az elnök engem pandúrjaimmal a hídhöz akart küldeni, én azonban kértem, hogy ettől álljon el, mert én a panaszt nem hiszem és mert ha eltávozásom alatt itt a választás helyén, — hova rendelve vagyok, — hiba történék, a miatt méltán felelősségre volnék vonható. Az elnök beleegyezett ott maradásomban, de midőn én egy pandúrommal tőle távoztam, a többi pandúrjaimat a hídhöz csakugyan elküldte.

Amint pandúrjaim a láttávolból eltűntek, a fütőköseit eddig subaalá rejtett P. T. párti csőcselék a semmi rosszat nem gyanított fegyvertelen Cs. embereire rohant s azokat úgy elverte, hogy nagy számú súlyos sebesült mellett 5 ember feküdt eszméletlenül a földön, kik közül kettő bele is halt.

Az orgyilkosok a szétfutott tömeget is üldözték volna, de én, — ki hozzájuk közel állottam, pandúrommal és egy Nagy Márton nevű volt pandúrral közibük vágtam és a tolláikról ismert vérengzőket egy cseppet sem kiméivé, a boltig visszaszorítottam. Ki tudja, hány emberélet esett volna még áldozatul, ha a hídhöz való ámitatásom sikerülende. Pandúrom és Márton is kapott egy-egy ütést, nekem pedig a fővegem csapta le valamelyik gazember, de komoly bajunk nem lett.

A választás után a vérengzés miatt vizsgálatot tartottam, de a sok hamis tanúzás miatt csak kétes eredményhez jutottam.

Ki volt e vérengzés értelmi szerzője és kitől eredt a pandúroknak hamis hírrel való eltávolítása? Nem volt megállapítható; az azonban bizonyos, hogy e megrohanás egyedüli célja a Cs. párt szétkergetése s aztán a P. T. képviselővé kikiáltása lett volna. Az estig tartott választáson nagytöbbséggel Cs. lett megválasztva.

b) A választásoknál elszedett botok.

A következő választásra a kerület többnyire 48-as választó polgárainak értelmetlenebb része, nagyban készült a múltkori orvta-
madás megboszulására. E mérkőzést éppen nem óhajtottam s hogy
azt meggátolhassam, a választók többsége által el nem kerülhetett
Berettyó hidját pandúrjaimmal elállottam és a polgárok szekereiről
a botokat a csárdás üres kamarájába úgy rakattam le, hogy tulaj-
donosaik visszatértük ott megtalálhatják.

Mar ekkor a rend fenntartásában egy század lovasság is segít-
lyezett és a választás a 48-asok győzelmével teljes rendben vég-
ződött, de azért e választást egy ember, míg él, tudom, hogy meg-
emlegeti. Ez az ember azon izraelita csárdás volt, a kihez a választó-
któl elszedett botokat becsukattam. Ezt az embert, — amint az
nekem hazautazásomkor elpanaszolta, — a választók azért törték
össze, mert kamarájában botjaikat nem találták, melyeket pedig bi-
zonyára azért nem találtak, mert a csinosabb ólmosokat, a hazafelé
előttük távozott választók a maguké helyett vitték el.

Hogy a csárdást kik verték meg? Maga a csárdás sem tudta
megmondani s így az egészen rajta veszett, pedig amit kapott, azt
körülbelül miattam kapta.

A későbbi választásoknál egy korcsmáros sem adott helyet
az elszedett botoknak, de azért elszedettem és a városházánál ra-
kattam össze.

A Csanády Sándor képviselővel való betűharczom.

A Cs. magánügyeiben sokszor jó eredménnyel jártam el és ő
alkalmasint ezekért akart jutalmazni, midőn a „Zsandár kell-e vagy
pandúr?“ című munkám megjelenése után egy meleghangú levél
mellett Budapestről egy szépművű revolvert és egy lovastiszi kar-
dot küldött számomra.

Cs.-val eddig meglehetősen viszonyban voltam, de e viszony
megszűnt, mert Cs. anélkül, hogy velem szót is váltott volna, az
általá fenntartott megyei ellenzéki lapban keményen megtámadott és
azzal gyanúsított:

a) hogy én az ő választóit, bizonyos az ő házánál ellopott-
nak állított ezüst kanalak miatt zaklatom, holott neki ilyen kára
nincs.

b) hogy választói közül, négy furtai polgárt csak azért hur-
zoltattam fogságba, hogy a közel választásnál ne szavazhassanak.

E támadás annál inkább fájt, mert habár meggyőződésből a békésebb irányú párt híve voltam, de rendőri állásomat a párturalom céljaira felhasználni soha nem engedtem. Válaszoltam is e támadásra a másik lapban (mert az ő lapja válaszomat ki nem adta) a következőkben:

Az 1865-ik évi választásnál, — hol az ellenpártiak a Cs. híveit szétkergették, — úgy Cs. mint pártja láthatta, hogy a vérengző ortámadókat nemcsak nem kíméltem, de a Csanádysták oltalmában saját életem kockáztatásával a lehető megtettem. Most pedig amit tettem, oka az:

1-ször, mert midőn a Cs. ujjajelölése végett, hívei a n.-kerei lakásán megjelentek, az estig nyúlt ebéd végével, a kiszolgáló cselédek az épen Kerekiben járt pandúrjaimnak azt panaszták, hogy az ebédnél eltűnt ezüst kanalakat az úrnő az ő bérükből akarja levonni.

Hibáztam* e tehát akkor, midőn e cselédek érdekében egy pár enyveskezűnek ismert polgár körül némi puhatolódzást tettem? Mit azonban e nyilatkozat után beszüntetek, mert ez nekem zálog arra, hogy a cselédek bére e miatt nem fog többé csorbulni.

2 ször igaz, hogy négy furtai polgárt Váradra kísértettem, de minthogy Cs. úr ezek letartóztatásának okát elfeledte említeni, itt helyénvalónak találok azt szellőztetni. Ezek azért tartattak le, mert midőn papjuk negyedmagával az ellenpárt B.-Újfaluban tartott értekezletéről haza utazott, e négy polgár útjokat állta, szeke- rüket feltartóztatta s arról az ellenpárt zászlóját erőszakkal elvette.

Szerintem e tett olyan útonállás-rablás forma eset, melyhez ha Cs. úrral történne hasonló, alig hiszem, hogy hasonló beavatkozásom miatt kárhozható.

Cs. e nyilatkozatomat agyonhallgatta ugyan, de mert hibáját négy szem közt sem próbálta előttem elismerni, vele többé nem érintkeztem.

Ez eset után voltak olyanok, kik azt hitték, hogy Cs. elle nében mint rendőrt is felhasználhatnak. Erre mutat a következő kis történet:

A következő választás az éjszakába nyúlt át. Már a választás vége felé járt és Cs. győzelme egészen biztosnak látszott. Kin a piaczon egy század lovasság örködött én pedig a választási terem mellett volt kis szobából intézkedtem pandúrjaim felett. A pandúrok közül kettőt elővigyázatból a választási terem ablakaihoz rendeltem, hova azok közel senkit nem bocsátottak.

A Cs. ellenjelöltjének kortesei a lehetőségig mindent elkövetek, hogy jelöltjük győzzön, mikor semmi nem használt, közülök egy azóta közéletünk jelentékeny tényezőjeként szereplő szeles ifjú jött hozzám, akivel következő párbeszédem volt:

Ifjú. — Bátyám! egy bizalmas kéréssel jöttem hozzá.

Én. Halljuk a szép szót, örülni fogok ha a kérést teljesíthetem.

Ifjú. Kérésem csak az, hogy a terem egyik ablakától a pandúrt néhány percze hívassa magához.

Én. — Hát aztán miért hívassam?

Ifjú. Csak azért, mert ha a pandúr távollétében az ablakon belőhetek, biztos, hogy a szavazatszedő bizottság szétszalad és akkor e választásból semmi sem lesz.

E beszédre behívtam a parancsamat leső pandúromat és az ifjú jelenlétében azt mondtam neki: „Arról értesültem, hogy a szavazó terem ablakán valaki be akar lőni. Menjen tehát az ablaknál álló társaihoz és tudassa velük azon meghagyásomat hogy ha az ily merénylőt el nem foghatják, — löjjék le, — és a választás csakugyan a Cs. győzelmével végződött.

Kezemben volt e választás sorsa s hogy az miért nem semmisült meg? Cs. soha nem tudta meg, de a szeles ifjú alkalmasint megsúgta az egyik főszereplőnek, mert az a választás után úgy nézett rám, mintha csak azt mondta volna „Te vagy e bukás okozója“.

Magam bizalmasa voltam a kormánypártnak, egyik választói joggal bírt pandúrom pedig a 48-as pártnak volt bentfentese; mely állapot azon szerencsés helyzetbe juttatott, hogy a veszélyesebb kortes csíneket, mindenkor lövöldözés nélkül meggátolhattam.

Hamis bankjegyekkel fizető kupeczek kézrekerítése és a kolerás időszak.

1873-ban egy este egy váradi biztos jött hozzám, ki azt újságolta, hogy a váradi vásárban két pestmegyei öltönyű kupecz hamis pénzjegyekkel vásárolt ökröket s falkájukat gyalog Keresztes fele hajtották.

Keresztesen egy pandúr által azonnal megtudtam, hogy a kupeczek Keresztesen nem adták vonatra állatjaikat, mely okból azt tanácsoltam a biztosnak, hogy a kupeczek után előbb Újfaluba tudakozódjon s ha ott sem adták vasútra marháikat, akkor F.-Gyar-

mát felé üldözze őket, de az újoncz-biztosnak az utazáshoz nem volt kedve.

A nyomozódást így magamra vállaltam és másnap hajnalra a két kupeczet a Békésmegye szélén eső cziffi csárdánál az ökrökkel és a náluk volt hamis pénzzel szerencsésen elcsíptem.

Az ökröket gondozás végett a darvasi előjáróknak, a kupeczeket pedig a hamis pénzzel együtt a törvényszéknek adtam át.

A kupeczek már nálam beismerték, hogy a hamis pénzt Pesten kitől kapták, a törvényszék tehát kevés nap múlva ez embereknek a pesti törvényszékhez való szállíttatásával is engem bízott meg.

Tekintettel a csekély útiköltségre, a rabokkal csak egy pandúrt vittem, pedig már Szolnokon jó lett volna kettő is, mert az egyik rabom kolerás lett s míg azt a pandúr minden állomásnál kísérgette, addig a másik mellett nekem kellett örködnöm, mert még ekkor a vonatokon a kimondhatatlan szükségletre nem volt hely.

Pestre este 9 órakor érkeztünk s ott egy omnibuszon rabjaimmal együtt mentem egy vendéglőbe, de midőn itt a beteg rabot meglátták, helyet nem adtak. Másik fogadóból is elutasítván, 11 óra tájban a kapitánysághoz hajtottam, hol az éjjelező tiszt szives volt a beteget egy üres helyiségbe, a másikat pedig a csirkefogókhoz záratni. Magam és pandúrom ezután könnyen kaptunk szállást.

Reggel rabjaimat a törvényszékre vittem, honnan a szembeállítás után még Pozsonyba akarták velem a rabokat szállíttatni, mire azonban nem lettem rá. Kolerás rabomról itt az orvos kiderítette, hogy csak tettető volt.

Ez időben Biharban is dühöngött a kolera, mely miatt két helyen nekem is akadt dolgom s mindkét helyre személyesen csak azért is kimentem, mert a többi tisztviselők lehetőleg távol tartották magukat

K.-Apátiban az volt a baj, hogy a nép kolerás halottjait felsőbb rendelet ellenére is a templomba kívánta papoltatni s mert a pap azt nem tette, azzal gorombáskodtak. Pocsajban pedig egy öreg ember, — aki már minden hozzátartozóit elveszítette, — midőn maga is kolerás lett, késsel szurkálta magát agyon és felbonczolásánál senki nem akart segídezni.

Apátiban könnyen rendet csináltam, de Pocsajban csupán egy cigány vállalkozott s midőn már erővel akartam egy embert a cigány mellé vitetni, önként előállott a b.-ujfalusi járásorvos elő-

fogatos, de meg is lakolt érte, mert azon éjjel meghalt kolerában. Az Apáti felé tett utamban a b.-böszörményi korcsmánál megállottam, hol tudakozódásomra a korcsmáros félig tréfásan, félig komolyan azt válaszolta, hogy „ha még soká így tart a kolera, akkor bezárhatja korcsmáját, mert a legjobb ivói egymásután már is sokan elhullottak “.

Egy betöréses lopás felfedezése.

Szintén 1873-ban a Sz.-Jánosi határban eső egyik vasúti őrház ajtaja az őr távollétében betörtetett és a szegény őrnek hosszú időn át megkupargatott 350 frtja eloroztatott. E lopás miatt a káros a szomszéd őrt azért gyanúsította, mert a pénz létezését bizalmasan csakis annak beszélte el. Minthogy pedig e vádlottnál a tartott házkutatás eredménytelen volt és konokul tagadott, helyénvalónak találtam szabadon hagyását. E miatt a káros neheztelt is, pedig én a vádlottat épen a szabadon hagyással ejtettem törbe. Tudtam ugyanis róla, hogy át van helyezve Pest közelébe, hova midőn elutazása tudomásomra jutott, egy pandúrt kellő utasítással küldtem utána, aki az ottani hatóság közbenjöttével a már magát biztonságban érzett őrnél ismét házkutatást tartott és a 350 frtot a káros által körül írt pénznemekben nála hiány nélkül megtalálta. Ezen pénzt a káros a birtokomban lévő okmány tanulsága szerint megkapta.

A vonat elébe hurczolt hullák és gyilkosaiknak kiderítése.

1874. nov. 2-án későn este B.-Újfaluba azért mentem, mert ott az előzőtt éjszakákon több rendű aprómarha-lopás történt. Nép- és helyismerő pandúrjaimat itt odautasítottam, hogy éjjel czirkáljanak s ha tivornyára bukkannak, jól széttekintsenek, mert lehető, hogy a múlt éjjel lopott pecsenyéből épen most lakmároznak.

Másnap hajnalban egyik pandúr előbb azt tudatta, hogy a tyuk tolvajokat a B.-Sz.-Márton felől eső szélmalomban épen lakmározáson kapták és a tetteseket a sült maradványokkal a község-házhoz hajtották, azután pedig azt jelentette, hogy éjjelután egy vasutór azt tudatta velük, hogy a vonat a sineken egy férfit és egy nőt szétzúzott, kiknek hulladarabjaikat aztán a város szekérszínjébe szállították.

A hullák megnézésére átmentem, de csak annyit állapíthaték meg, hogy a férfinak nagy bajusza van, a nőnek pedig a szíve

táján olyan keskeny eszköz okozta szúrás látszott, mit a síneken alig kaphatott.

Ebből némi gyanúm támadt aziránt, hogy a szerencsétlenek nem önként feküdtek a vonat elé, hanem meggyilkolva hurczoltattak oda. Erős elhatározásom lett most a hullák felől a lehető meg tudni, mert csak így véltem a gyilkosságot puhatolni.

Hogy e czéломat elérhessem, szükséges lett tudnom, a) A hullák kilétét és a velük előzőtt napon történeteket, b) Hogy a nőn lévő szúrás a vonat vagy pedig gyilkosság által jött-e létre?

E czélból utasítottam embereimet, hogy a hullák nézésénél figyeljenek a hullákat érintő megjegyzésekre; a másik dolog eldöntésére pedig a helyben lakó orvosokat kértem fel.

Tudvágyam nemsokára kielégítettett, mert egy pandúr előtt egy cigány így szóllott a hullákhoz, „Ti se hittétek volna az este mikor tánczoltatok, hogy így jártok“?

E cigányt magamhoz hívtam s tőle azt érttettem meg, hogy a kimúltak az előzőtt este a község egyik zug-csapszékében mulattak estig s oda egy ismeretlen juhász és juhásznéval mentek.

A csaplár és több jelen voltak ezután azt bizonyították, hogy a szerencsétlenek este a juhász és juhásznéval távoztak el. Később egy ember azt is megtudta mondani, hogy e juhász a sz.-péter-szegi határhoz közel eső tanyán lakik, hova egy pandúrt rögtön a juhászáért és nejeért küldtem. A juhász és neje elismerték, hogy az előzőtt napon a náluk több napok óta tanyázott saápi Geszti Károly és nejevel, — kik mint csempészek a tanyából hordtak a közel fekvő falvakba dohányt — a dohány elárusítása után együtt mentek Újfaluba, de midőn este haza indultak Gesztiéket a korcsma szomszédjába látták betérni. A korcsma szomszédja ez állítást beismerte, de azt is beigazolta, hogy udvarából a szerencsétlenek eltávoztak, de hogy hová? Azt senki sem tudta megmondani. Feltűnt nekem, hogy midőn az ugyanazonosság megállapítása végett a juhászpárt a hullákhoz vezettem, azok a megtekintésre alig voltak bírhatók.

E vonakodás gyanút keltett bennem, mit fokozott az, hogy a juhásznak szúrje által takargatott gatyáján vérfoltok látszottak. E miatt épen kérdezni akartam, de e szavakkal előzőtt meg: „Ne tessék rólam e miatt rosszat gondolni, mert e ruha azért véres, mert tegnap a gazdám egy vak csikót üttetett agyon és nyúzatott meg velem, — mit gazdája és berendelt cselédtársai csakugyan igazoltak.

A berendelt cselédek a Geszti párra vonatkozólag a juhász

és juhásznéval egyezőleg vallottak, csupán egy béres tért el, aki azt mondta, hogy tegnap este 10 óra tájban, midőn a tanyába ment, a tanyától mintegy száz lépésnyire a gyepen látta heverni a Geszti párt s ott velük beszélt is.

A béres ezen vallomását nagyon érdekesnek találtam, mert, ha ez igaz, akkor a gyilkosság vagy a tanyán vagy a tanya környékén történhetett s ha ott történt? Akkor ott kell lenni azon szekérnek is melyen holtrészeik Újfalú túlsó oldalára, e tanyától csaknem mértföldnyire hurczoltattak.

Gyanúm ismét a tanyabeliekre irányult, mely okból a juhászt, nejét és a kocsist külön-külön letartóztattam s azután az orvosokkal a felől tanakodtam, hogy a kimúltak önként feküdtek e a vonat elé, vagy mint meggyilkoltak vitettek-e oda?

A nőhullán talált mély és keskeny seb után arról győződünk meg, hogy azt a nő a vonat elé kerülése előtt kapta és így a halottak mint hullák hurczoltattak a vonat elé.

Ekkor, hogy még több bizonyosságot nyerjek, az orvosokkal együtt azon helyre vezettem magamat, hol a vonat a hullákra rohant. E hely Újfalutól Saáp fele, a két első őrház között esett. Itt még inkább meggyőződünk, hogy a hullák ide már mint élet nélküli testek vitettek, mert ott, hol a hullák a vonat által összezúzóztak, vértócsa helyett alig találtunk annyi vért, mennyi egy tyúkbán sem lett volna sok.

Az orvosok a hely szemlélésébe merültek, én pedig e hely irányában, a vasút partján és árkában megtaláltam azok nyomait, kik a hullákat idehozták, továbbá megtaláltam azon szekér friss nyomát is, melyen a hullák idehozattak.

E szemléből a községhezhoz visszatértem, honnan egy esküdt, a béres és két pandúrral a juhász tanyájára indultam. Ez útban a mint a juhász által lakott tanya közelébe értünk, — ott, hol a béres Gesztiéket látta, csakhamar egy szekér friss nyomát találtunk, mely éppen azon helyre vezetett, hol az előzőtt estén Gesztiék heverték.

E helyen, egymáshoz közel, két nagy csomó aludt vért találtunk, mely kétségtelessé tette, hogy a kimúltak itt ölettek le s innen hurczoltattak el.

E helytől, az idevezetett szekérnyomon éppen a juhász-tanyába értünk, hol a szekérszínben egy szekeret találtunk. A szekéren lévő kasban egészen száraz polyva volt és rajta semmi vér nem látszott. Ez csaknem tévedésbe ejtett, mert e szekérnek véresnek

kelle lennie. Ekkor reményvesztetten emeltetem fel a kast és e csekélység teljes eredményhez juttatott, mert a kas alatt, a szekér deszka alsóvényjén nagymennyiségű friss aludt vért találtunk, melyből kitalálhattuk, hogy a kas azért nem volt véres, mert a hullák vitelénél a szekér kas nélkül használtatott.

A juhász lakásában találtunk még egy véres gatyát, melyből megállapítható lett, hogy a juhász ebben ölte meg a vak csikót, a rajtalevőben pedig Gesztiéket.

Ezután, nehogy a gyepen talált vértócsák a vak csikóból valóknak állíthatassanak, megmutattam azon helyet, hol a vak csikó kivégeztetett és a helyet a juhász gyermekei az istálló közepében mutatták fel, mit a többi cselédek is igazoltak.

A véres szekeret és gatyát B. Újfaluba bevitettem és azt a járásbírósnak, mint csalhatatlan bűnjelt bemutattam.

A véres szekérral elhoztam a tanyáról a bojtárt is, aki a kíséző pandúrnak már útközben megmondta, hogy a számadója kényszerítéséből a gyilkosságnál ő is segédkezett.

Ezután a letartottaknak külön-külön felmutattam a kézrekerített bűnjeleket, kik a bojtárra^ lett szembesítés után, az előjárók jelenlétében beismerték bűnösségüket. A juhász életfogytig, a többiek 20—20 évre Ítéltettek el.¹⁾

Rablógyilkosság felfedezése Csökmön.

1875. év tavaszán Csökmőről egy névtelen levélben arról kaptam értesítést, hogy az ez év januárban ott természetes halottként eltemetett Török Istvánné gazdag öregasszony megfojtás következtében halt meg és a gyilkosságot a veje cselekedte.

E feljelentésnek kevés hitele volt előttem, mert a jómódú és egyedüli örökös vót kifogástalannak ismertem, mely okból csak körutam alkalmával próbáltam ez ügyben nyomozódni.

A feljelentést némileg igazolni látszott az, hogy Törökné este egészen egészséges volt s hajnalban már a kis szolgálja, akivel egy

¹⁾ Érdekelt e bűneset nemcsak mint rendőrt, de mint magán egyént is, mert Gesztit mint derék huszárt ismertem. Gesztivel ez idő óta egyszer a v ... i határban így találkoztam. Egy embert láttunk a magas búza közt heverni, kit mikor pandúrjaim megmotoztak, tarisznyájában négy kötő féket és egy lóbkélyő lereszelésére használni szokott, kis angol fűrészt találtak. E lelet előttünk kétségtelenné tette, hogy az elbújt ember lólopás végett jött e helyre. Ez ember Geszti Károly volt, kit mint volt bajtársat bántalmazni nem engedtem, de felfogadtattam vele, hogy területemre többé lopni soha nem jön. Ezután lett dohánycsempész, mely rá ilyen végzettségé vált.

szobában egyedül lakott, ágyában halva találta. Ugyanez a kis szolgálta hírül a külön lakott vőnek a halálesetet.

Mindenekelőtt kihallgattam a terítő asszonyokat s ezeknek egyike csakugyan azt állította, hogy a Törökné torkán kék foltokat látott, de arról nem mert szólni, mert a Törökné megfojtásával sem a fiút sem vejét nem volt lelke gyanúba hozni.

E vallomás megzavarta a vő iránti feltevésemet, de azért a nyomozódást nagy óvatossággal folytattam.

Elsőben a kis szolgát fogtam kérdőre, mert ha itt bűn történt az a kimulttal zárt ajtó mellett hált kis szolgálta tudtán kívül nem történhetett.

Ez a 16 éves forma, jól kitermett fiú azt adta elő, hogy asszonya csakugyan egészségesen feküdt le, de hajnal fele hanykolódott és hajnalban meg is halt. amikor ő a vejéhez ment hirt adni.

E vallomást oly zavartan mondta el a fiú, hogy az azon gyanút költötte fel bennem, hogy a vót kéméli.

Kikérdeztem a vót is, de azt jobbnak véltem szabadon hagyni, míg ellenben a fiút letartóztattam és fenyegettem.

Későn este, azon okból, hogy Csökmön a fiúval a vő ne érintkezessék, kocsiba fogattam és a fiút — a kocsist helyettesítő pandúr mellett — a szomszéd Darvasra szándékoztam vinni.

Útközben ijjesztés által próbáltam a fiút vallomásra bírni. E célból a pokol gyötrelmeiről tartottam hozzá hatásos beszédet, mit azzal végeztem, hogy a kínok csak azokat érik, kik e világon bűneiket meg nem bánják.

A hosszú beszéd közben a darvasi határban a Berettyó közelebe értünk, hol a pandúrnak parancsoltam, hogy hajtson a Berettyóhoz, hova midőn elértünk, így folytattam kenetteljes beszédemet: „Ez a fiú nagy bűnös, mert más által bűnbe engedte magát csábíttatni és most azt, ki őt szerencsétlenségbe sodorta, kéméli. Hogy itt ki a büntárs? Én tudom, de azt megmondani annál inkább tőle vártam, mert a törvény az igazmondást es bűnbánást enyhítő körülménynek vette volna. Eddig e fiút kéméltem, de mert javíthatlanságát látom, helyénvalónak tartom őt örökre ártalmatlanná tenni, mit akként kívánok foganatosítani, hogy őt itt a folyóba vetjük s így az általa megfojtott asszonyához szinte fuladva küldjük. Hogy pedig miatta bajunk ne legyen, azt fogjuk hirdetni, hogy tőlünk megszökött és ha holttestét valahol kifogják, mindenki hinni fogja, hogy önként ugrott a vízbe.

A fiú e beszédre megilletődött, pedig hátra volt még a java, mert azt ajánlottam neki, hogy vízbe fojtása előtt, (mit a pandúr rendkívül helyeselt) térjen istenhez, imádkozzék és kérje bűne bocsánatát.

A pandúr ekkor, haragot színelve vonszolta a fiút a folyó felé, s midőn én azt kiáltottam: „Engedje, hogy előbb imádkozzék.” A fiú visszafordult és bevallotta, hogy őt N. N. juhász bírta rá, hogy éjszaka szobájukba bebocsássa, aki amint beért, dunyhát dobott a Törökné fejére, s mindaddig fojtogatta míg meg nem halt, ő pedig a fojtogatás alatt az áldozat lábait nyomta le. Ezután a Törökné párnája alul a láda kulcsát kivette és az abban talált pénzen megosztottak. Ő, ami neki jutott, az anyjának adta át, mit az anyja az ágya szalmájába rejtett.

E vallomás után visszafordítottam a kocsit Csökköre, s a fia vezetésével, egyenesen az anyjához mentünk, hol a pénzt az ágy-szalmában csakugyan megtaláltuk.

Innen a juhász lakására mentünk, s minthogy a juhász a mezőn hált, a juhász feleségétől vettem át, a férje által vitt rablás-részletet.

A másnap hajnalban kézre került juhász sokáig tagadta tettét, de a kezem közt levő okmány szerint végre is beismerete. Tettesek elítéltettek, a vőnek pedig becsülete adatott vissza.

Egy rablóbanda és a b.-újfalusi kir. adópénztár felverőinek kézrekerítése.

1876-ban honvéd-baj társam Beöthy Sándornál névnapoztam, hova hozzám másnap hajnalban azon tudósítás érkezett B.-Újfaluból, hogy ott a vagyonos egyének kirablására egy banda szervezkedett, mely banda ez éjszakán M. I.-nél meg is akarta a rablást kezdeni; mi csak azért maradt el, mert M. I.e szándékról, egy névtelen levél által értesítettett és házát egész éjjel őriztette.

Már e hó elején, B.-Újfaluban, a kin adópénztárból pár ezer forint elvitelével történt betörést siker nélkül nyomoztam, mely okból e hírre rögtön kimentem.

A M. I. házánál örökődök, négy fegyveres embert láttak a ház körül ólalkodni, s ezek közt egy korhely legényt véltek felismerni, de hogy az volt-e, határozottan nem merték állítani.

Egy pandúr volt velem, kihez még kettőt Keresztesről táviratilag hívtam Újfaluba, kiknek egyikét egy új pandúrt pór-ruhában,

oly utasítás mellett vitettem a sötét pinczébe, hogy magát nagy bűnösnek tettesse, s a hozzá zárandókat figyelje.

Elsőben a gyanúsított legényt vettem kérdőre, aki nagy zavarba jött, mert midőn éjjeli hollétéről tudakoltam, azok, a kikre hivatkozott: megtagadták. Ezután lakásán kutatást tartattam, s megbízottjaim az elrejtve talált fegyverrel tértek meg, de a fegyvert magának elismerni vonakodott.

A tagadás után azon fenyegetés mellett küldtem vissza a pinczébe, hogy térjen jobb gondolatra, s vallja be kikkel ólálkodott a M. I. háza körül? Mert ha nem vall, legyen készen a legrosszabbra.

A pinczébe kísért legény a lemenéskor nagyot sóhajtot, melynek hallatára, az állrab azt kérdezte tőle, hogy az ötön került liba nyomja e gyomrát vagy a foga fáj-e? Mire az ifjú így szólt: „Hej bátyám! Nagyobb az én bajom, pedig én csak akartam, de még sem tettem semmit. Rablásra vállalkoztam, de felismertek; a nálam volt fegyvert is megtalálták és most a csendbiztos azt ígérte, hogy ha nem vallok megkínóztat.

Elég volt ez az ábrának, hogy a legénytől társai nevét megtudja, mit midőn elém vezetésekor velem közölt, újabban azzal bízott meg, hogy most már az adópénztár betörői után tudakozzák, mert azon közlésből, *hogy a bandának egy részeges lakatos is tagja*, erős gyanúm lett hogy e betörést is ezen banda végezte, mert a pénztárnál a szekrények kinyitogatásánál *szakértőnek* kellett közreműködni.

Némi tagadás után, a pinczébe kapaczitált legény, bevallotta a bandához tartozását, s azt, hogy a lakásán talált fegyver egyik társa a lakatostól kapta.

Az adópénztárnál való részességét tagadta, de bizalmasan megmondta, hogy azon időben midőn az adópénztár kirablása történt, a banda fejénél két Váradról érkezett fiataalt látott, és hiszi, hogy az adópénztárnál ezek voltak a banda fő segítőtársai.

E vallomás után a banda három tagját is elfogattam és elkülönítve elzárattam.

Ezek közül, már este, csak a bandafő maradt tagadásban, a lakatos pedig az adóhivatalnál való segédkezését akként ismerte be, hogy neki az elvitt pénzből csak előre ígért csekélységet adtak, a többin pedig a bandafő, a két Váradról jött fiatallal osztozott meg.

Már előbb a pinczébe zárt legénytől, most pedig a lakatostól megtudtam a váradi csavargók személyleírását, kikről a bandafő

felesége (kivel a pandúrok elhittették, hogy már férje is vallott) elegendő utastást adott.

Ekkor egy pandúrral Váradra azon házhoz mentem nyomozni, melyről a bandafő felsége azt beszélte, hogy férje ott ismerkedett meg a Váradról jött csavargókkal.

Kellő tudomást szerezvén itt a szilágymegyei csavargókról, utánuk két pandúrt kellő utasítás mellett elküldtem, kik oly szerencsével jártak, hogy a zsványokat épen mikor az adópénzből vásárolt falkasertéssel lakhelyükre értek, elfogták. E sertéseket hatósági felügyelet alatt hagyták, a tetteseket pedig hozzám, majd a törvényszékhez kísérték.

Arról, hogy működésem folytán, a sertések árából és a betörők vagyonából az elvitt pár ezer forintnyi pénz vissza térült, okmány van birtokomban.

A holt Berettyóba dobott leány gyilkosának kipuhatolása.

B. Sz. Márton községnek, a Berettyó-híd felől eső végénél, a holt Berettyóba 1877. nyarán egy 13 éves forma leány agyonszurkálva találtatott és az orvosi vizsgálat azt állapította meg, hogy a leányon, meggyilkolása előtt erőszak követtetett el.

A mint e bűntény tudomásomra jutott, a helyszínre siettem, hol a leány felől azt tudtam meg, hogy az a hulla találás közelében szolgált, honnan estenden vízért a Berettyóra küldetett, de ez útjából többé vissza nem tért.

A birtokomban lévő okmány szerint, arról, hogy e gaztettet ki követte el? a fáluban senkinek sejtelve sem volt. A nyomozást a leány lakásán kezdtem; de mert a leány innen távozásakor a szomszédasszony is jelen volt és a leányt a Berettyó felé menni több e hely körül játszott gyermek is látta: kétségtelen lett, hogy a bűntény, a magas part által fedett találás hely közelében történt. A gyermekek előkerítésében a leány gazdája elősegített, kiktől egyenként azt kérdeztem, hogy midőn a leány a partról lement, kit láttak a leány felé közeledni vagy utána lemenni? E kérdésre, hárman egyezően azt mondták, hogy csupán egy szt.-mártoni leányt láttak Újfalú felől a víz partján a leány felé menni majd némi időzés után Sz.-Márton felé tovább menni.

Minthogy pedig ezen gyermekek a hulla feltalálásáig e hely környékén játszottak és a leány felé mást közelíteni nem láttak, a leányt és családtagjait elibem hívtam.

Míg a legény megérkezett, addig az előjáróktól róla azt tudtam meg, hogy az a férfias dolgokban részt nem vevő, zárkózott természetű olyan ember ki sem nősulni, sem önállóságra jutni nem vágyik.

A legény beismerte, hogy a kérdéses időben Újfaluból a holt Berettyó partján jött hazafelé, de azt, hogy a leányt látta volna mindaddig tagadta, míg a gyermekek azt szemébe nem mondták, a mikor hatásos beszédemre, az előjárók jelenlétében nemsokára bevallotta, hogy a leányt kénytelenségből azért szurkálta agyon, mert az a gyilkosságot előzőtt tettéért feljelentéssel fenyegette.

E nyomorultról a mostoha anyja azon általam eddig hallatlan dolgot beszélte el előttem, hogy miatta már régóta nem tud tyúkot tartani, mert a tyúkokat agyon nyomorgatta.

A mint emlékszem, hosszú időre elítéltetett. Szolgálatom alatt még egy hasonló eset történt a furtai határban, mit szinte szerencsésen kiderítettem.

A csökmői adópénztár betörésének meglopásának felfedezése.

1876. februárban Csökmő községhezába, a betört ablakon át, két ajtó és egy vasas láda megrombolásával 302 frt 39 kr. adó pénz lopatott el. E tolvajlást a lehető óvatossággal nyomoztam, de 48 óra eltétele után sem nyertem oly alapot, melyen valaki ellen behatóbb vizsgálatot indíthattam volna. Ott időzésem harmadik napján, egy ismerősöm, egy eddig kifogástalan magaviseletű fiatal emberre hívta fel a figyelmemet, mert a mint bizalmasan mondá, ezen ember kezén olyan sérelmet látott, mely körülbelül üveg vágás által okoztatott s így nem lehetetlen, hogy ha a sértés üveg vágás, akkor azt a községhez ablakának betörésekor kaphatta.

E közlés folytán a fiatal elibem rendeltettem s miután a kezén valóban üveg vágás által okozott metszés hol s miként szerzését nem igazolhatta, némi csekély kényszer után, nemcsak a tett elkövetését ismerte be, de a birtokomban levő okmány szerint az eldugva tartott lopott pénzt is utolsó fillérig előadta. Tettéért el is ítéltetett.

A kisújszállási szökött rablógyilkos és tolvaj kézrekerítése.

1878-ban a karczagi kir. törvényszék azt közölte velem, hogy Kisújszálláson a postakocsist meggyilkolt és a postát kirabolt Gál Varga János szökött rab felől valaki azt súgta ott be, hogy e ve-

szélyes egyén, ki a P. Ladányi kir. adóhivatal kirablásával is gyanúsítatik, többnyire Bihar Udvariban csavarog.

E felhívás folytán, — habár Udvari járásomhoz nem tartozott, egy éjszakára kimentem, de ott nagy összekötetésem daczára sem nyomozhattam ki Varga János felől semmit.

Ezután néhány nap múlva a b.-böszörményi sertés vásárt látogattam meg, hol egy idegent láttam öt sertést olcsón árulni, ki felszólításomra rossz magyarsággal aradmegyeinek mondta magát.

Ezen embert az olcsó ár és a miatt, mert az ide távol eső Aradból sertést hajtani senki sem szokott, igazolásra szólítottam fel s minthogy semmi igazolványa nem volt, a sertésekkel együtt a községházhoz kísértettem.

A mint itt az idegen a községházba levett kalappal belépett, feltűnt nekem a homlokán azon jegy, milyen a Varga János leírásánál velem közöltetett, de zavarba hozott az, hogy Varga tiszta magyarnak volt leírva, ez az ember pedig olyan tót kiejtéssel beszélt, mintha Turóczban tanult volna magyarul. Majd átmoztattam az idegent és nála egy kétcsövű értékes töltött pisztoly találatván, rákiáltottam, hogy nem tót vagy te, hanem Varga János. Az idegen összerezent s habár tótos kiejtéssel is, de tagadta, hogy Vargának hívnák. Ennek daczára is lezártam, a sertéseit pedig lefoglaltam.

A letartóztatás után kevés idő múlva a körmösi pusztáról egy általam ismert béres azt jött jelenteni, hogy az éjszaka öt sertését ellopták. Kiküldtem a bérest, hogy nézze meg az általam letartottakat és az nagy örömmel jött vissza tudatni, hogy a sertések az övéi.

Ekkor az idegent és a bérest a sertésekhez vezettem, hol midőn a béres azokat sajátjának mondta, a béresnek a sertéseket átadtam, az idegent pedig a községházba ismét kérdőre vettem és tudára adtam, hogyha tovább is tagad, csak ő bánja meg, mit azonban okosabb lesz elkerülni.

Az idegen e fenyegetésre kevés gondolkozás után tiszta magyarsággal beismerte szökött rab voltát és azt, hogy a kezén kapott sertéseket Körmösdről lopta.

Rabomat ekkor Keresztesre vittem s onnan táviratilag kérdeztem meg, hogy a rabbal tovább mi történjék? És minthogy Karczagra szállíttatása jött válaszul: odakísértettem.

Néhány nap múlva a karczagi törvényszék, a debreczeni mostani törvényszéki elnök Szél Farkas aláírásával, egy ma is birtoomban levő átiratban köszönte meg a veszélyes egyén kézrekeri-

tését, és egyúttal felkért, hogy a Kunságon többrendű súlyos bűnügyek kibonyolítására engem óhajtanának megnyerni, mire, ha vállalkozom, ez esetben felsőbb helyen kérelmezik oda leendő ki-
küldetésemet.

E bizalmat kedvem lett volna megérdemelni, de kénytelen voltam csak megköszönni, mert épen ekkor Biharban is a Szilágy felől eső részein több tagú rablóbanda garázdálkodott s habár az is tulfeküdt járásomon, mégis elsőb teendőmnek tartottam, annak meg-
semmisítésére Szilágyba utazni.¹⁾

Az érmelléken dúlt rablógyilkosok puhatólása és elfogatása.

Ez időben Biharban a közbiztonság állapota több helyen megzavartatott. Így többek közt a Szalárd községhez tartozó szilvölgyi csárdás is kiraboltatott és meggyilkoltatott.

E hely szolgálati területemen kívül esett, de mert arra gondoltam, hogy e zsványok területemre is át csaphatnak, jónak lát-
tam kézrekerítésük végett a lehető megtenni.

Szilvölgyön nagyon csekély jelt tudott a meggyilkolt csárdás fia a rablókról mondani. Végig jártam Szilágy felé a vármegyét, de a négy zsvány között a kapott közleményekből csupán egy Henczidára való gyanús embert véltem felismerni. Haza térve ezen henczidai emberért oly utasítással küldtem egy pandúrt, hogy feltűnés nélkül keresse, mely útból a pandúr azon hírral tért hozzám, hogy a keresett embert Henczidán régóta nem látták.

Néhány nap múlva a területemen eső N.-Kereki községnek a Kis-Körözs partján álló csárdása, özvegy Hagymásiné kínzások között raboltatott ki. A rablók, mint a Szilvölgyön, úgy itt is négyen voltak és a megkínzott család előadása itt is ráillett a henczidai csavargóra.

Az utóbbi rablás helye Henczidához fél mértföldnyire fekszik, miből azt következtettem, hogyha a henczidai csavargó is közte volt e rablóknak, akkor az éjszakán körülbelül haza is ellátogatott. Ez okból Henczidára egy pandúrt küldtem puhatólózni, aki hírül hozta,, hogy a kutatott ember a Kerekiben történt rablás éjszakáján csakugyan megfordult Henczidán, de onnan czimboráival együtt a Váradí hegyen lakó vinczellér ismerőséhez ment. Ez adat folytán két pandúrt azonnal utánok küldtem, s azok a henczidai csavargót onnan másnap magukkal hozták és azt jelentették, hogy már ott czimborái nem mutatkoztak.

¹⁾ A bihari csendbiztos járása területén és túl oda utazhatott, a hova jónak látta.

A henczidai ember erősen tagadott, de miután a kérdéses időkből való hollétét nem tudta igazolni és a megtekintése végett általam Keresztesre hívott Szilvölgyi csárdás fián kívül a Hagymásiné családtagjai is a rablók egyikének felismerték, e két bűntényben való szereplését elismerte és bevallotta a tőle Váradon elvált czimborákat is, kiket a Szilágyból csak napok múlva keríthettem elő.

A szilvölgyi és kereki rablást e czimborák is beismerték, s a mint tudom 20—20 évre ítéltettek el. Szolgálatom alatt 32 ily rablógyilkost adtam át az igazságszolgáltatásnak.

A kutas jegén a hóba talált hulla gyilkosának felfedezése.

1879. nov. utolján a keresztesi határban a kutas ér medrében egy 16 éves forma ismeretlen ifjú agyonverve találtatott s hogy a hulla oda máshelyről vitetett, mutatta a mellette talált egy kerekű targoncza nyoma, de a mely nyom a közel országútban elenyészett.

A hullát a község háznál nemcsak a keresztesieknek engedtem látni, de nézésére az utasokat is hívogattattam, azonban senki fel nem ismerte.

Harmadnap délután már Váradról a vizsgálóbíróval az orvosok is, megjelentek és a temetkezéshez minden előkészület megtétt, midőn tudomásomra jutott, hogy egy ártándi ember, ki a hullát látta, oda haza a hulla felismeréséről nyilatkozott.

Ezen emberért egy pandúrt kocsin azonnal érte küldtem és megérkezéséig a hulla körül minden működést beszüntettem. A közel Ártándról a kérdéses ember csakhamar megérkezett s az általa újra megtekintett hullában, a borsi vasutór szolgáját határozottan felismerte.

E nyilatkozatra két pandúrral rögtön a jelzett őrházhoz mentem, hol midőn a pályatesten talált őrtől szolgálja hollétét tudakoltam, az röviden csak annyit mondott, hogy szolgálja tőle megszökött.

Az őrt ekkor egyik pandúr felügyelete alatt hagytam, magam pedig a másikkal körültekinteni mentem és pedig nagy szerencsével, mert az őr istállójában egy egykerekű véres targonczát találtam.

Az őr lakásában más gyanús dolgot nem találtunk, de a padlásán talált öt darab nyers vágású juhbőr kíváncsivá tett, melynek, miként szerzése iránt, midőn az őr feleségét megkérdeztem, az soká nem válaszolt, végre is annyit mondott, hogy arról a férje tud felvilágosítást adni. A zavarba jött asszony még jobban meg-

lepettetnek látszott, midőn tőle a szolgáljuk holléte felől tudakoltam, mire leverten azt válaszolta, hogy a szolgát rossz magaviseleté miatt a férje kergette el.

Az őr a bőrök iránt hozzá intézett kérdésekre sok csürcsvarás után azt mondta, hogy a juhokat M. N. kerekii embertől vette.

Mínthogy pedig a megnevezett kerekii embert gyanúsnak ismertem és tudtam, hogy annak juha soha sem volt, az őrt a lakásán talált véres targoncza és a juhok miatt letartandónak vélvén, az egyik pandúrt a közel eső állomásfőnökhöz őrhelyettesítés végett és onnan a kerekii emberért küldtem. A mint az őrhelyettes megérkezett, az őrt Keresztesre kísértettem, feleségét pedig utánunk jönni rendeltem.

A kerekii embert a pandúr utasítása szerint szinte Keresztesre kísérte s az némi tagadás után bevallotta, hogy a juhokat lopta s mint lopottakat potom áron adta a féreeső helyen lakó őrnek.

Hogy a juhokat, mint lopottakat tudva vették, a házaspár is beismerte és beismerése közben az asszony a kerekii embert átkozva önfeledten akként nyilatkozott, hogy ezen juhok miatt veszedekett férje a szolgálával is.

E nyilatkozatot megragadtam és a próbálatlan asszonyt kereszt-kérdésekkel úgy zavarba hoztam, hogy negyedóra alatt tisztába jött a fiú agyonverése, k)t gazdája azért ütött agyon, mert a fiú a lopott juhok feljelentésével fenyegette.

Mellőztem az asszonynak a férjével való szembesítését, mert a még nem egészen romlott ember, első felindulásában elkövetett rossz cselekedetét szigorúbb mód használása nélkül is nemsokára bevallotta.

Arra nézve, hogy a fiú miként került a Kutasba? Azt adta elő, hogy midőn a fiú meghalt, ő bűne eltakarása céljából a nála talált targonczán éjszaka szállította a Kutasba. Ez eset után pár napra a megyei lapban a gyilkosság kipuhatolásáért a járásbíró dicsérettel halmoztatott el, melyet a m.-keresztesi előljárók 1879. decz. 8-án ugyanazon lapban akként módosítottak, hogy úgy a hulla felismeretése, mint a bűntény kinyomozása egyedül utánjárásomra sikerült és a járásbíró urnák ez ügyben annyi érdeme van, hogy jegyzőkönyvezéseit a kész ügyben késő este is folytatta.

A Pap Tamásinál a Kösmő vízében talált hulla és gyilkosának kikutatása.

Ez év telén a gáborjáni csikós hazulról Váradra ment és hónapok múlva sem tért vissza családjához. Hova lett? Miért maradt oda? Senki nem tudta!

Tavasszal, a megyei lapból olvastam, hogy P.-Tamási község határán, a Kösmő partján legelt sertések egy zsákba szétdarabolt férfi hullát túrtak ki a vízből, melyet a pásztor a sertésektől elvett. Le volt még írva, hogy a hullarészek eltakarítottak, de az azokkal talált zsák és ruhák a községháznál őrizet alatt hagyattak.

Az olvasásnál az eltűnt csikósra gondoltam, s habár a Váradra utazott csikós és a Tamásinál talált hulladarabok ugyanazonosságát, e két hely egymással való távolsága ellőttem kétségessé tette: még sem állhattam meg, hogy Tamásiba el ne ránduljak.

Átkocsiztam tehát Tamásiba és onnan a ruhákat a csikós feleségéhez Gáborjában vittem; de az azokat első kihallgatásakor férje tulajdonai gyanánt vonakodott felismerni. Később azonban őszintén megmondta, hogy a ruhák csakugyan a férjéé voltak és először azért tagadta, mert azok boszújától fél, kik láb alul férjét is eltették.

Ezekre vonatkozólag azt beszélte el, hogy férje elutazása előtt pár héttel, két váradi ő előtte ismeretlen czimborájával, Püspökibe egy házat rabolt ki, s minthogy czimborái a rabolt tárgyak arából csalárdul részesítették, azokat azzal fenyegette, hogyha a neki járó összeget meg nem adják, az esetet feljelenti. E fenyegetés után azután az egyik czimborá, — aki mint váradi faczér pinczér P.-Tamásiba lakó sógorához is járogat, — kielégítés végett Tamásiba hívta, és midőn férje eltávozott, róla csak ő híresztelte, hogy Váradra ment, mert valósággal Tamásiba utazott.

Ez elbeszélésből bizonyos lett előttem:

a) hogy a Kösmőből kikerült hulla ugyanozonos a gáborjáni eltűnt csikóssal.

b) hogy e csikós és két társa Püspökiben házat rabolt.

c) hogy a csikóst azon pinczér czimborája ölte meg, aki Tamásiba hívta.

Hogy e pinczér ki és hol található? Azt Tamásiba véltem megtudni, hova rögtön visszamentem s oda a püspökii károst is azért hívtam el, mert lehetőnek tartottam, hogy ott a pinczér sógoránál e tárgyakból is találhatok valamit. Tamásiba csakhamar megtud-

tam úgy a pinczér mint a sógora nevét, mely utóbbinál a püs. pöki-i káros jelenlétében tartottam házkutatást.

A kutatásnál a püspöki-i kárból semmi nem került meg, mert ha abból volt is ott valami, azt az első megjelenésem után a sógor elrejtette; de megtaláltam *azon zsák hasonlóját, a melybe a hulla találtatott*. E zsákot lefoglaltam, a sógort pedig és nejét egymástól elkülönítve a község házhoz vittem.

A házaspár sokáig nem akart tudni semmit, midőn azonban az asszonynak elmondtam, hogy nem véletlenül, hanem a csikósné utasításából mentem házukhoz hol a hullát tartalmazott zsák náluk talált hasonlója világosan mutatja, hogy a gyilkosság csakis az ő házuknál történhetett: az asszony ingadozni kezdett, és mikor tovább azt mondtam, hogy e bűnjelre őket érheti a bűnhődés, a megtört lelkű asszony az előljárók jelenlétében elmondta, hogy a csikós este 8 óra tájban fáradtan ment hozzájuk, s a földön csakhamar elaludt. Az öcsce ezután még sokára érkezett és a lóczára feküdt, honnan egy baltával úgy vágta föbe az alvó embert, hogy ők csak a hörgésre ébredtek fel, amikor az általuk tett szemrehányásra öcsce ezt mondta: „Elteszem én ezt láb alá), ti pedig hallgassatok, ha így nem akartok járni.“ — Ekkor az öcsce kivitte a halottat az üres istállóba és ott szétdarabolta.

Amint az asszony férje előtt megmondta, hogy ő már vallott, a behívott férj is hasonlóan adta elő a gyilkosságot.

Ekkor szükségesnek láttam az üresen tartott istállót megtekinteni, hol a tanuk jelenlétében, a földön, a vértócsa helyét, a fehér falon pedig a szétlocogott vért megtaláltam. E szemléről jegyzőkönyvet vettem fel.

Ezután pandúrokat küldtem a Váradon más tettéért is üldözött pinczérért, kit a váradi vinczellérek egyikétől pár nap múlva hozzám kísértek.

A megrögzött gonosztevőt megpróbáltam beismerésre bírni, de utoljára is tettének bevallása nélkül voltam kénytelen a törvényszéknek átadni.

Egy közveszélyes betyár megkövetése.

Szolgálati területemen a régi nagyobb gonosztevőktől már nyughattam, de minthogy a szomszédokban a régi betyár-világ itt-ott feltűnedeztek, a szilajabb véruék közt, ritkán ugyan, de nálam is találkozott egy-egy olyan legény, aki, ha kitudódott bűne miatt hamar kézre nem került: csavargóvá lett.

Egy ilyen legény lett Sz.-Péterszezből csavargóvá, aki néha falujába is ellátogatott.

Ezen csavargó elfogatására a lehető intézkedéseket sokáig siker nélkül tettem meg, mert lakostársai bosszújától féltek.

Voltak azonban Péterszezen olyanok is, kik szabadulni vágytak tőle. Ezek közé tartozott azon ember, aki, a midőn a falu alatt utaztam, tudatta velem, hogy a csavargó itthon és ki házánál lappang?

E hírre a faluba betértem s ott egy esküdtet véve fel, azzal és Horváth jó pandúrommal a jelölt házhoz mentem, hol a háziak beismerték, hogy a betyár padlásukon felfegyverkezve rejtőzködik.

A padlás a tornácra nyílt. Ajtaját a betyár nyitva hagyta és hozzánk azt kiáltotta le, hogy akinek az élete kedves, ne közeledjék és kezében egy kaszát villogtatott.

Próbált pandúromnak ekkor pár szóban megsúgtam a teendőjét, aki a létrát rögtön feltámasztotta s karabélyát egyik kezében tartva, haladt felfelé. Midőn aztán többszöri felszólítására a betyár hetykén felelt: a betyárt lelőtte.

A lövésre az ember összerogyott, mert a nagy golyó a mellén keresztül a hátán jött ki.

Az álélt embert a padlásról levitettem s ápolására a szomszéd Újfaluból a járási orvost elhozattam, de az orvos semmi reményt nem nyújtott felépüléséhez.

Sok idő múlva egyszer tudósítást kaptam, hogy az átlőtt mellű betyár annyira jól van, hogy a faluba össze-vissza járkal, mikor aztán befogattam s büntetése elvétele végett a törvényszéknek átadtam.

A furtai postakocsis ellen való rablógyilkossági merénylet kipuhatolása.

Az 1882. év őszén, amint egy este, a furtai postakocsis B.-Újfaluból egy ér hídjához ért, a híd alul egy ember ugrott elő, ki a lovát feltartóztatta, őt pedig éles baltával kétszer föbbe vágta.

A Szabó nevű derék kocsis nem vesztette el lélekjelenlétét, sőt ellenkezőleg a kocsi túloldalán leugrott, a merénylő baltáját elragadta és néhány ütéssel úgy kergette a száraz érbe felnőtt gazba, hogy az a kalapját és baltáját is hátrahagyta.

A kocsis súlyos sérelme daczára még haza tudott hajtani, de a vérvesztés miatt nagybeteg lett.

E dolgról a jegyző még az éjszaka lovas ktildöncz által tudósított, én pedig mindjárt Kurtára indultam.

Utam, B.-Sz.-Márton község alatt vezetett, hol a falu végesi csaplártól szokásom szerint megtudakoltam, hogy hát ott van-e valamely engem érdeklő újság?

Tudakozásomra azon választ kaptam, hogy ott, a falusi kondás, midőn ma reggel a Nyár-tó oldalra kihajtott, egy csekély holmijától megfosztott gyermekifjút összevagdalva talált, akit a kondás híradása után a községházhoz szállítottak.

Ez újabb esemény hallására a községházhoz mentem, hol az udvaron talált jegyző azt beszélte, hogy a beteg ifjú előtte és az orvos előtt magát Váradra való Percsi József lakatos legénynek mondta.

A beteg ifjú kérdezősködésekre alig válaszolt s amit mondott, sem lehetett jól megérteni és az arcját elrejteni látszott. Végre is sikerült jól megnézni s én az ifjúban a b.-ujfalusi postakezelő naplopó más nevű sógorát ismertem fel, aki munkaképes anyjával a kezelő nyakán éledt.

E felfedezésre mindjárt azon kérdés tolult előmbé, hogy ez ifjú miért tagadta el valódi nevét? És minthogy a kalapja is hiányzott, biztosra vettem, hogy ez a suhancz volt az elriasztott rabló.

Rögtön érte küldtem, a postakocsis által Kurtára szállított kalap és baltáért, melyekkel, midőn pandúrom megérkezett, a bűnjelek felmutatásával azt kérdeztem:

„Felismertelek, te N. N. vagy, miért tagadtad el saját nevedet?“

A kalapon három vágás volt. Annyi volt az ifjú fejéri is és a kalapon levő vágások az ifjún volt vágásoknak tökéletesen megfeleleltek, mit midőn összehasonlítottam, kijelenttem, hogy őt tartom a merénylőnek; minek beismerésére annak hangoztatása mellett hívtam fel, hogy vallomása által csak büntetését enyhítendi.

A hazugsága által kelepcebe jutott beteg némi hallgatás után bevallotta, hogy csakugyan ő a merénylő, kit e tette anyja ösztönözött s hogy azt miért cselekedte, oka az, mert a sógora az ebédnél beszélte, hogy estére Kurta fele nagy összeg pénzt indít.

Tagadta, hogy a merényletről a sógora tudna, míg ellenben vádját az anyja ellen fenntartotta.

Értékes lovak visszakerítése.

24 év alatt 400-nál több lopott lovat adtam vissza tulajdonosainknak, de ezek mindenkor a mezőről lopattak el; most pedig b.-sz.-mártoni Törös Imre birtokostól két darab saját kényelmére tartott értékes lova, a hamis kutyák, jó kerítés és záros kapuval védett udvarából oroztatott el.

A lopás reggelén épen e falun utaztam át s rögtön a tolvaj nyomozásához kezdtem; de minthogy Sz.-Mártonban semmi nyomra nem találtam, annál inkább a szomszéd Újfaluba mentem a puhatolást folytatni, mert ott a lopást előzőtt napon vásár volt és lehetőnek tartottam, hogy a jó lovak ellopásának értelmi szerzőjét ott sikerül felfedeznem.

Újfaluban azt igyekeztem megtudni, hogy ott kik fordultak meg a vásárban olyanok, kik e miatt gyanúba vehetők; mert azt biztosnak tartottam, hogy e lovakat nem közönséges lótolvaj vitte el. E célra csupán egy nyomorék kupeczet véltem alkalmasnak, úgy azonban, hogy a lopás végrehajtását egyáltalán nem neki tulajdonítottam. E kupeczet úgy ismertem, hogy ha lehet, az apját is megcsalja, mely okból elmentem utánna lakó helyére és ott mint bűnszerzőt faggattam. E miatt a kupecz nagyon elzékenyedett s hogy magáról a gyanút elhárítsa, bizalmasan megmondta, hogy a kérdéses napon ő rajta kívül a vásárban volt még egy aradi lókupecz zsidó, kiről csaknem biztosnak tartja, hogy a szép lovakat az lopathatta el.

Ezen utasítás folytán az aradi kapitánysághoz távartam, honnan néhány óra múlva megjött a válasz, hogy a keresett lovak a a kupeczczel együtt le vannak tartva. E lovakat a kupecz kibérelt tolvajokkal lopatta, kiket a szomszéd M.-Peterd végén várt meg. A tolvajok a hamis kutyákat bódító szerrel tették alkalmatlannokká. ¹⁾

¹⁾ Hosszú időn át folytatott nagyszámú pandúros bűnügyi nyomozásaimból elégnek tartottam az itt leírt csekélyégeket közölni és örvendenék rajta, ha a tisztelt olvasók azok közt tűrhetőt is találnának!!

TARTALOM-JEGYZÉK.

	Oldal
Rendőri és igazságszolgáltatási emlékeink	5
Csendőr utasítás és pandúros vallatások	9
A székesfővárosi rendőrség	13
A lakhely nélkül csavargó betyárok vagy szegény legények.....	13
Miként szaporodtak betyárjaink időnként?	21
Az úri betyárok	36
Hogy lettek némely honvédek betyárokká?	38
Két bihari zsványbanda kiirtása	46
A pusztai csárdák, csárdások és a tolvaj nyelv	48
A cigányok	50
A pásztorok	59
Szegénységre juttatta a népet	64
A csőszök, pákászok, halászok és a tanyások	67
Első körutam	69
A tetten ért gyújtogató	71
A B.-Ujfaluból ellopott két nyáj-juh visszakerítése	73
Egy fegyveres régi betyár kézrekerítése	74
Egy rabom végrendelete	75
A vén útonálló kipuhatolása	76
A hamis bankjegyárral való kudarczom	76
A kézrekerített állatjárlat hamisítványok	77
A bika-akolban hálátott Pópa	78
Ló-tolvajként való szereplésem	79
Fegyveres ökör-tolvajok elfogatása	80
A tetemre hívással való vallatásom	81
Az első alkotmányos megyei közgyűlés Biharban	83
A vasas németek közt	85
A pajkos pandúrok és a vasas németek	87
A szerűn pipázó öreg oláh megbüntetése	88
Iparlovag a nevem alatt	89
A bakonszegi földosztó lázadás lecsillapítása	90
Egy betöréses nagy lopás kipuhatolása.....	91
Fajharcz K.-Apátiban	97
A Zomlinból lopott ökrök visszakerítése	99
A telkesdi néplázadás és herczeg Pálfy körútja	100
Egy rablászövetkezet szétrobbantása	102
A fellázadt aratók megfélemezése	104
A rablógylkosokból lett juhászok elfogatása	104

A Bács tanító sertéseinek visszafoglalása	107
Az agyonütve talált futóbetyár	107
Egy rejtélyes nagyobb juhsikkasztás felfedezése	108
Három csendbiztos közt is lop az ügyes tolvaj	109
Az önmagát vállaltott rabom	110
Kossuth Flóra	111
Az orozva agyonlőtt bíró gyilkosának kinyomozása	113
A gyilkos almatolvajok kivallatása	114
A hívei által templomból kitiltott lelkész becsületének visszaállítása	115
T. Jóska lótolvaj, Virág Károly futóbetyár és Nagy János uram	117
A v.....i gyöngyélet	120
A m.-bajomi postasikkasztás felderítése	126
Babonairtás pandúr erővel	127
Hogy hívott az alispán ebédre?	129
A rendőrtisztí értekezlet és Gróf Ráday kormánybiztos	129
Két futóbetyár elfogatása	131
A képviselőválasztásoknál való szereplésem	132
Hamis bnnkjegyekkel fizető kupeczek elfogása és a kolerás időszak	136
Egy betöréses lopás felfedezése	138
A vonat elébe hurczolt hullák és gyilkosainak kiderítése	138
Rablógyilkosság felfedezése Csökmön	141
Egy rablóbanda és a b.-ujfalusi kir. adópénztár feltörőinek kinyomozása	144
A holt Berettyóba dobott leány gyilkosának kipuhatolása	145
A csökmei adópénztár betöréses meglopotásának felfedezése	146
A kisújszállási szökött rablógyilkos és tolvaj kézrekerítése	146
Az érmelléken dült rablógyilkosok puhatolása és elfogatása	148
A kutas jegén a hóba talált hullá gyilkosának felfedezése	149
A Pap Tamásnál a Kösmő vizében talált hullá és gyilkosának kikutatása	151
Egy közveszélyes betyár meglövetése	152
A furtai postakocsis ellen való rablógyilkossági merénylet kipuhatolása.....	153
Értékes lovak visszakerítése	155